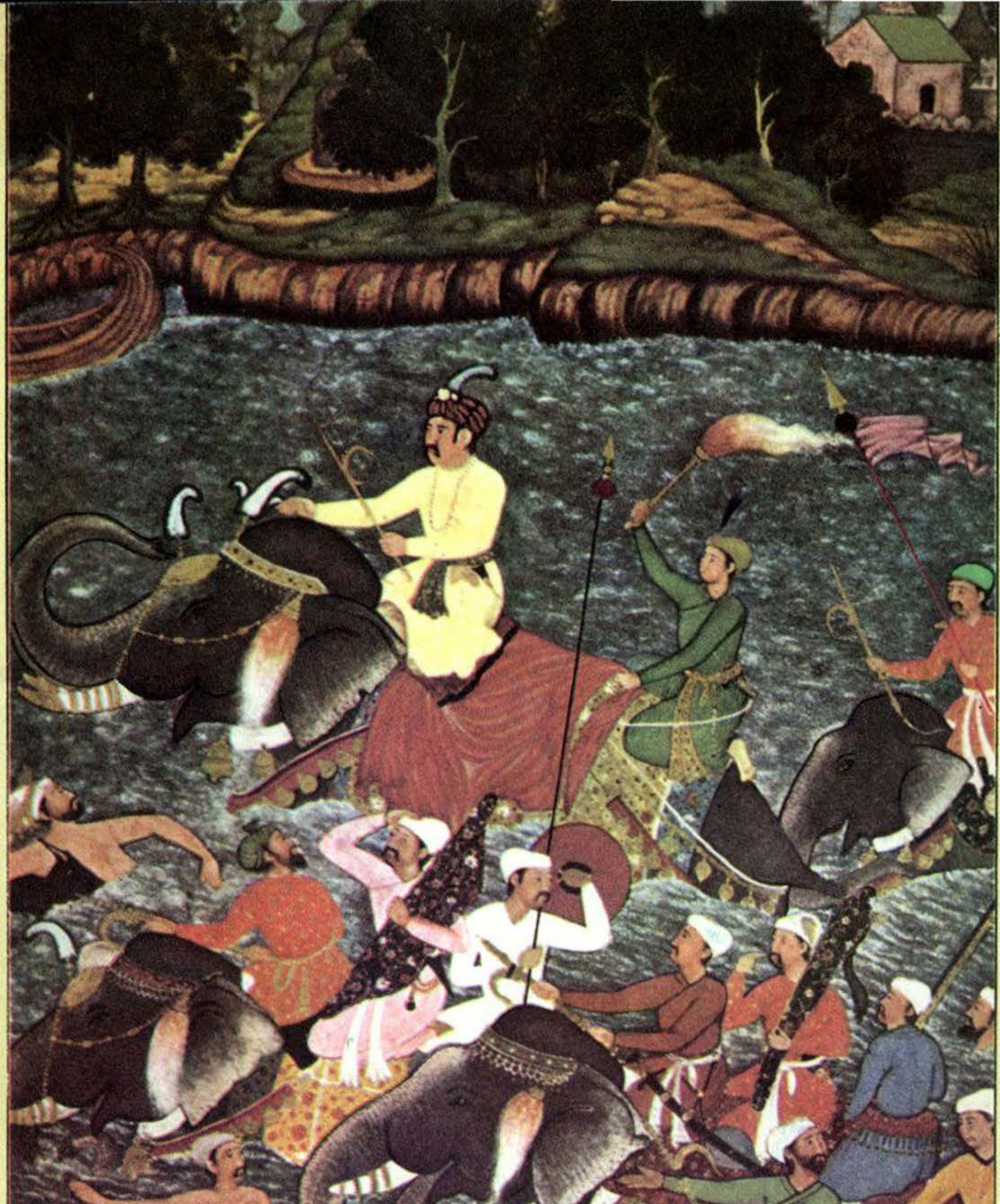

magazin istoric

ANUL XV Nr. 1 (166) IANUARIE 1981

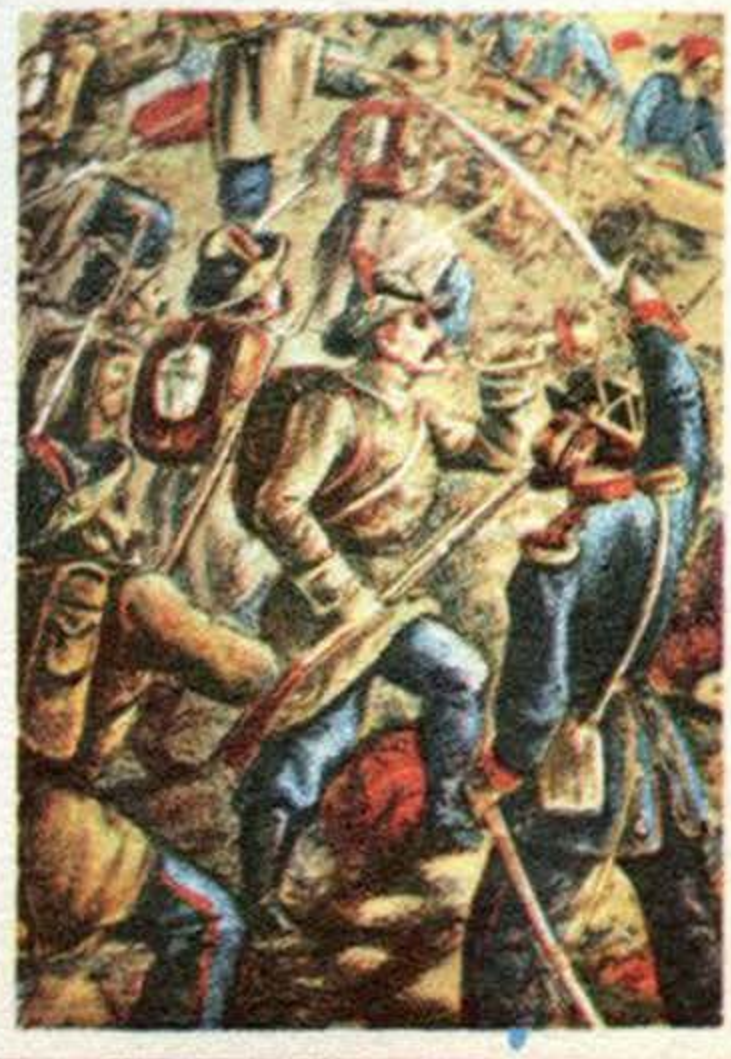

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XV

Nr. 1 (166)

ianuarie 1981

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

① ④ ② ③

SUMAR

PARTIDUL COMUNIST ROMÂN 1921-1981:
● **Opera preşedintelui NICOLAE CEAUŞESCU — O strălucită afirmare a marilor idealuri ale României socialiste:**
Dumitru Ghişe 2

● **Partidul revoluţionar al clasei muncitoare din România şi locul său în istoria patriei:**
Ion Popescu-Puţuri 4

● **Moştenirea înaintaşilor:**
Ion Mamina, Vasile Niculae 5

Revelaţiile unei corespondenţe:
Paul Cornea 11

„Vechile drepturi ale ţării" şi lărgirea autonomiei în epoca Unirii:
Matei Ionescu 14

Cauza cea mare:
Ioan Ursu 20

Ţările române prezente pe cele mai vechi globuri geografice:
Virginia Cartianu 25

1834 — un mareşal al lui Napoleon în Banat şi Transilvania:
Petre Florea 27

Dave şi stăpînii lor — Zargidava:
Vasile Ursachi 30

Ureche, Costin, Neculce — cronicari sau istorici?:
Alexandru Ligor 33

În Anglia epocii victoriene:
François Bédarida 37

Al XV-lea Congres de ştiinţe istorice despre experienţa trecutului premisă a viitorului 42

Contestatarii „testamentului lui Adam" (II):
Eric Williams 46

Martor în culisele celui de-al treilea Reich:
N. Petrescu-Comnen 50

Scurta viaţă a unui oraş. Fatehpur Sikri:
Raj şi Réne Isar 54

Primul spion al Kaiserului:
Jean-Pierre Alem 58

● **Cărţi sosite la redacţie...** 19 ● **Poşta** Magazin istoric... 62

COPERTELE NOASTRE

① Domnia marelui mogul Akbar este asociată în istoria Indiei secolului XVI cu o strălucită afirmare a artelor şi culturii. Miniatură din lucrarea biografică **Akbar-nama**, semnată de cronicarul Abul Fazl. Pictura înfăţişează pe Akbar, alături de suita sa, traversînd Gangele

④ Cîteva capodopere ale arhitecturii indiene: celebrul mausoleu Taj-Mahal din Agra (sus) şi temple pe malul Gangelui la Varanasi (**Fatehpur Sikri**, p. 54)

② **Mihail Kogălniceanu**, portret inedit de un pictor necunoscut şi imagini ilustrînd trei momente cruciale din istoria României moderne — 1848, 1859, 1877 — la care marele om de stat a avut o contribuţie esenţială. Portretul lui Kogălniceanu a fost pus la dispoziţia revistei noastre de Marcela Pogonat, strănepoata ilustrului cărturar şi om politic (**Revelaţiile unei corespondenţe**, p. 11)

③ În timpul Comunei din Paris, numeroşi români au fost alături de muncitorii francezi pe baricadele Parisului. În imagine: litografie de epocă înfăţişînd o scenă de luptă; în medalion: un comunard moldo-valah, imagine apărută în albumul **Les Communeaux**, 1871 (**Moştenirea înaintaşilor**, p. 5)

O STRĂLUCITĂ AFIRMARE A MARILOR IDEALURI ALE ROMÂNIEI SOCIALISTE

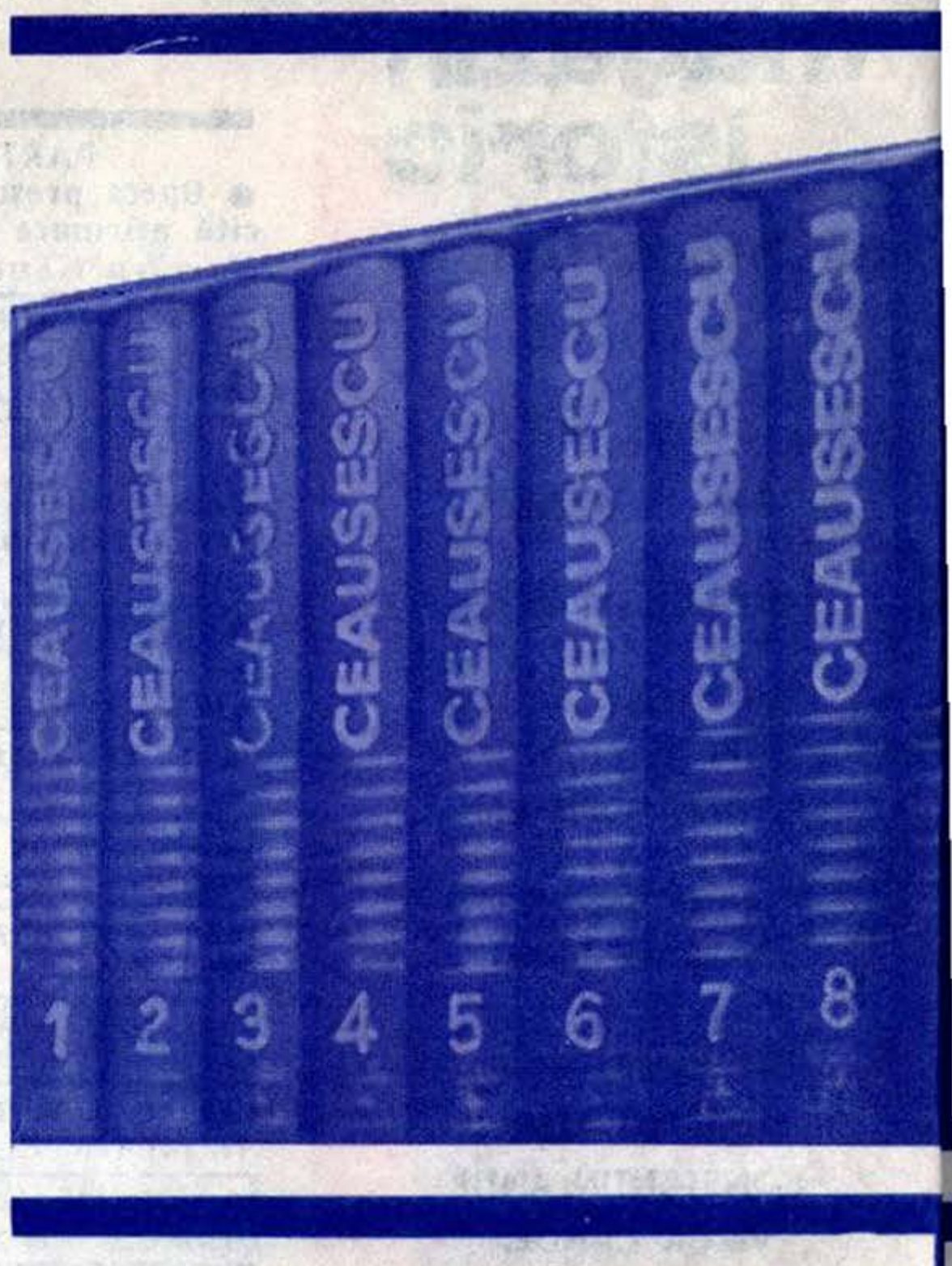

Prof. univ. dr. DUMITRU GHIŞE

Începînd din anul 1971 şi pînă astăzi, în Italia, în **Edizioni del Calendario** din Milano, au apărut 10 volume din operele alese (**Scritti Sceiti**) ale secretarului general al Partidului Comunist Român, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, preşedintele Republicii Socialiste România.

Apariţia fiecărui volum a constituit un adevărat eveniment în viaţa editorială din Italia, în opinia cititorilor din această ţară cu tradiţii de gîndire filozofică, economică, politică şi socială pe cît de bogate pe atît de puternice.

Care este semnificaţia acestui interes profund faţă de opera preşedintelui Republicii Socialiste România, secretarul general al partidului nostru?

Astăzi, pentru opinia mondială ca şi, evident, pentru cea italiană, socialismul a încetat de a mai fi o simplă ipoteză teoretică, o formulă abstractă de viaţă. Socialismul, pentru tot mai mulţi şi în tot mai mare măsură, a devenit alternativa reală, soluţia umanistă şi revoluţionară la marile şi dramaticele întrebări cu care se confruntă omenirea. Într-o lume în care fenomenele de criză au cuprins, endemic, aspectele fundamentale ale vieţii sociale şi individuale, într-o lume împărţită în bogaţi şi săraci, într-o lume în care abundenţa de produse din anumite ţări conviețuieşte paradoxal cu subdezvoltarea şi foametea din alte ţări, într-o lume în care zborurile cosmice se petrec concomitent cu accentuarea penuriei energetice, într-o lume în care omul, această superbă creaţie a naturii, a ajuns în pragul de a distruge natura însăşi, descifrarea căilor de edificare a unei lumi noi, conturarea experienţei unei mari construcţii sociale şi umane, construirea societăţii socialiste reprezintă — pentru orice conştiinţă lucidă şi dornică să găsească răspuns la propriile-i frămîntări — mai mult decît o făgăduinţă.

Opera secretarului general al partidului nostru înfăţişează în chipul cel mai strălucit experienţa revoluţionară a României, a construirii unei noi societăţi şi a unui om nou în acest colţ de lume, experienţa de luptă şi viaţă a unui popor ce şi-a luat destinul în propriile sale mîini şi e pe deplin hotărît să-şi făurească lumea sa socialistă, pe care o consideră mai bună şi mai dreaptă decît tot ceea ce el a cunoscut de-a lungul bimilenarei şi atît de încercatei sale istorii.

Cele 10 volume apărute în **Edizioni del Calendario** înmănunchează scrierile tovarăşului

Nicolae Ceaușescu din anii 1965 pînă în 1979 inclusiv. Practic, aceste volume cuprind perioada cea mai fecundă din istoria de totdeauna a României. Nu există domeniu în care, în acest răstimp, să nu se fi petrecut mari și fundamentale mutații, să nu se fi înfăptuit esențiale ctitorii. Este perioada în care a avut loc cea mai impetuoasă și semnificativă dezvoltare a economiei naționale a României. Construcția de partid și de stat, întreaga viață politică și socială, democrația și libertatea umană, umanismul socialist au dobîndit noi și necunoscute dimensiuni. Școala, cultura, știința și-au găsit mereu mai adînci și fecunde articulații în structura societății, devenind factori fundamentali de progres și instituire a unei noi calități a vieții.

Toate aceste fenomene complexe, întreaga și vasta experiență economică, politică și socială a României socialiste și-au găsit în secretarul general al partidului nu numai un strălucit interpret, ci și omul de gîndire și acțiune care și-a adus, cel dintîi, o contribuție hotărîtoare la însuși procesul de plămădire a noii realități. De aceea, opera sa este nu numai oglinda cea mai fidelă a unui neîntrerupt proces istoric revoluționar, ci și întruparea unei gîndiri vii, profunde și dialectice, care a contribuit ea însăși, în chip decisiv, la configurarea și structurarea socialismului multilateral dezvoltat în România. Este pe deplin firesc și explicabil ca o astfel de operă în care marile idealuri ale României socialiste și-au aflat o atît de strălucită afirmare să trezească interesul profund al cititorului de pretutindeni. În paginile ei, în concepte limpezi, înlănțuite cu o rigoare logică implacabilă, palpită însăși viața, viața plină de fascinație a poporului demiurg al propriei sale istorii, o istorie liberă și independentă. Lectura unei astfel de opere se transformă într-un miraculos proces de facere a unui fragment de istorie.

Interesul pentru această întîlnire cu România, prin intermediul operei celui mai strălucit fiu al ei, este, fără îndoială, dublat de faptul că, în paginile celor 10 volume publicate, cititorul italian se întîlnește, totodată, cu răspunsurile pe care Partidul Comunist Român, secretarul său general le dau marilor probleme cu care se confruntă lumea contemporană. Evantaiul larg al politicii externe românești, principiile care o călăuzesc își găsesc în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu o fericită întruchipare. Constatînd cît de importantă și de actuală este pentru cititorul italian acea „parte din lucrare consacrată relațiilor internaționale ale Partidului Comunist Român și aportului său la îmbogățirea teoriei marxiste și leniniste din care se inspiră mișcarea muncitorească internațională", Luigi Longo, în prefața la vol. IX, constata cît de „multe și substanțiale subiecte de reflecție oferă politologilor din lumea întreagă opera tovarășului Nicolae Ceaușescu". Într-adevăr, abordarea raportului de forțe pe plan internațional, a problemelor noii ordini economice internaționale, a coexistenței pașnice și a normelor de conviețuire între state, a poziției României în problemele europene, ale păcii și securității în întreaga lume, a raporturilor Partidului Comunist Român cu mișcarea comunistă și muncitorească reprezintă tot atîtea domenii în care secretarul general al partidului și președintele Republicii și-a adus o contribuție a cărei valoare și originalitate cu greu pot fi măsurate. Îmbinarea dialectică firească a politicii interne, cu cea externă a României, strălucit reprezentată de tovarășul Nicolae Ceaușescu, și-a găsit, în întreaga lume, un adînc ecou și un binemeritat prestigiu.

În librăriile din Italia, cititorii au la îndemînă 10 volume din scrierile alese ale tovarășului Nicolae Ceaușescu. În librăriile din cele mai îndepărtate colțuri ale lumii, prin volumele traduse în zeci și zeci de alte limbi, milioane și milioane de cititori au prilejul să se întîlnească cu istoria economică, politică, socială și culturală a României contemporane. Opera scrisă a secretarului general al partidului nostru a devenit, pe toate meridianele lumii, o strălucită mesageră a spiritualității socialiste românești.

Partidul clasei muncitoare, creat în 1893, apoi Partidul Comunist Român creat în 1921, au continuat pe o treaptă superioară tradiţiile revoluţionare ale maselor populare, ale forţelor progresiste, revoluţionare, ale poporului român. Continuînd aceste luminoase tradiţii, Partidul Comunist Român s-a identificat întru totul cu năzuinţele întregii naţiuni, fiind primul partid politic din România care şi-a făcut un titlu de onoare din lupta pentru dezvoltarea economico-socială a ţării, pentru întărirea independenţei şi suveranităţii naţionale, pentru o viaţă mai bună şi îmbelşugată a întregului popor.

NICOLAE CEAUŞESCU

PARTIDUL REVOLUŢIONAR AL CLASEI MUNCITOARE DIN ROMÂNIA ŞI LOCUL SĂU ÎN ISTORIA PATRIEI

ION POPESCU-PUŢURI

În curînd vom aniversa 60 ani de cînd organizaţiile politice muncitoreşti din întreaga ţară au hotărît, în istoricul Congres din mai 1921, organizarea partidului clasei muncitoare pe temelia României reîntregite — realizată de adunările constituante din anul 1918 — şi afirmarea puternică în viaţa politică a ţării a Partidului Comunist Român, care a marcat o etapă nouă, superioară, atît pe plan organizatoric şi politic-ideologic în dezvoltarea mişcării muncitoreşti, cît şi în apărarea intereselor fundamentale ale poporului român, pentru făurirea unei Românii cu adevărat suverane şi socialiste.

Faţă de partidele şi grupările politice, mari şi mici, de la cele de nuanţă conservatoare la cele liberale, naţional-ţărăniste, democratice sau progresiste, care s-au perindat pe scena vieţii social-politice româneşti în decursul timpului şi care îşi aveau programele legate de limitele claselor şi păturilor sociale pe care le reprezentau, partidul revoluţionar al clasei muncitoare s-a detaşat, încă de la apariţia sa, în 1893, şi-a dovedit viabilitatea şi a corespuns cel mai deplin aspiraţiilor poporului român, ţării întregi.

Spre deosebire de partidele burgheziei şi moşierimii româneşti, partide care şi-au adus, în anumite momente, o contribuţie, mai mare sau mai mică, la propăşirea ţării, contribuind la ameliorarea soartei ţărănimii române, la afirmarea relaţiilor capitaliste în ţară, la dezvoltarea învăţămîntului şi culturii naţionale, la democratizarea vieţii social-politice româneşti şi nu mai prejos la înfăptuirea atît a unirii celei „mici" din 1859, cît şi a celei „mari" din 1918 şi la asigurarea neatîrnării ţării, fapte patriotice care rămîn consemnate în istoria multimilenară a României, mişcarea muncitorească şi socialiştii români, apoi partidul revoluţionar al clasei muncitoare nu numai că au **susţinut**, şi au participat **activ** la înfăptuirea deziderateIor fundamentale ale poporului român, dar au dat şi un conţinut mai adînc acestora. Astfel, partidul politic al clasei muncitoare a cerut rezolvarea **cu adevărat democratică** a problemei agrar-ţărăneşti, deosebit de acută în regimul burghez, industrializarea **rapidă** a ţării, ca o condiţie hotărîtoare pentru înfăptuirea progresului societăţii româneşti, dezvoltarea instrucţiunii publice şi ridicarea **generală** a gradului de cultură şi civilizaţie a poporului.

Înarmat cu teoria ştiinţifică despre natură şi societate, cu materialismul dialectic şi istoric, partidul clasei muncitoare din România a avut o viziune clară şi asupra perspectivei luminoase a dezvoltării ţării şi poporului nostru, pe care le-a materializat în documentele sale programatice, încă de la înfiinţarea sa, şi căreia i-a rămas credincios pînă în zilele noastre, ţinînd seama, bineînţeles, de etapele de dezvoltare a societăţii româneşti. Singurul partid, cel al muncitorilor, şi-a pus pe stindardul său de luptă înlăturarea exploatării omului de către om prin răsturnarea orînduirii capitaliste nedrepte şi construirea societăţii socialiste, care asigură o dezvoltare impetuoasă a forţelor de producţie, crearea unei industrii de prim rang şi, pe această bază, dezvoltarea şi înflorirea oraşelor, cooperativizarea agriculturii şi continua ridicare a satelor la nivelul oraşelor, dezvoltarea învăţămîntului şi culturii naţionale, a artei şi literaturii. Toate aceste baze creînd condiţii de deplină egalitate şi de afirmare a tuturor cetăţenilor ţării, contribuind la rezolvarea deplină a problemei naţionalităţilor conlocuitoare.

Pe plan internaţional, partidul clasei muncitoare a prevăzut promovarea unei politici consecvente de bună vecinătate cu toate statele limitrofe, de egalitate între toate ţările, mari şi mici, de colaborare şi pace trainică.

Continuator glorios al milenarei lupte de eliberare a poporului român, al eforturilor şi al jertfelor sale pentru neatîrnarea ţării, pentru făurirea statului naţional unitar, partidul clasei muncitoare, avînd rădăcinile adînc înfipte în solul realităţilor româneşti, a conceput, în acelaşi timp, ca un partid revoluţionar, internaţionalist şi profund patriotic, aceste istorice transformări în întregimea cadrului naţional, care să aibă la bază refacerea Daciei străbune prin reunirea tuturor provinciilor istorice româneşti. Pe acest temei, clasa muncitoare, organizaţiile ei au participat **cu vot decisiv** la impresionantele adunări cu caracter constituant şi plebiscitar din anul 1918, care au făurit, prin Marea Adunare Naţională din 1 decembrie 1918, de la Alba Iulia, România întregită.

Nu este întîmplător faptul că la marele Congres din mai 1921, de la Bucureşti, consecvent concepţiei sale iniţiale de aşezare a României pe vechea temelie a Daciei străbune, partidul comunist a fost primul partid politic din noua ţară reorganizat pe cuprinsul României reîntregite.

Îmbinînd magistral activitatea pentru apărarea intereselor celor ce muncesc de la oraşe şi sate, indiferent de naţionalitate, educînd şi călăuzind masele muncitoare în lupta împotriva claselor exploatatoare, pentru libertate, dreptate socială şi progres, cu lupta pentru apărarea intereselor fundamentale ale întregului popor, ale ţării, pentru asigurarea independenţei, integrităţii şi suveranităţii patriei, Partidul Comunist Român s-a dovedit a fi la înălţimea misiunii sale istorice.

Ca exponent al intereselor naţionale ale întregului popor, Partidul Comunist Român a fost şi forţa mobilizatoare a întregului popor în lupta împotriva pericolului fascist şi revizionist, pentru apărarea integrităţii teritoriale a României, definind cu acuitate obiectivele rezistenţei antifasciste. Stegar al intereselor fundamentale ale naţiunii, Partidului Comunist Român i-a revenit meritul istoric de a fi fost iniţiatorul, organizatorul şi conducătorul revoluţiei de eliberare naţională şi socială antifascistă şi antiimperialistă din august 1944, care a deschis calea construcţiei socialiste, calea făuririi unei vieţi noi şi libere pentru poporul nostru.

Privită într-o retrospectivă istorică, vasta activitate desfăşurată de Partidul Comunist Român, pusă în slujba intereselor şi aspiraţiilor celor mai nobile ale poporului, oferă un tablou măreţ de realizări şi victorii a căror apoteoză o reprezintă, în zilele noastre, făurirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate pe pămîntul României.

Promotor al tuturor iniţiativelor şi programelor care contribuie la ridicarea continuă a bunăstării materiale şi spirituale, la înflorirea patriei socialiste, precum şi la aşezarea raporturilor din lumea contemporană pe principii noi, profund democratice, ale respectării independenţei, suveranităţii, egalităţii şi integrităţii naţionale a fiecărui stat, ale neamestecului în treburile interne ale altor state, ale renunţării la forţă şi la ameninţarea cu forţa, ale colaborării şi păcii în lume, Partidul Comunist Român — de la a cărui organizare pe temelia ţării reîntregite se împlinesc 60 de ani — s-a afirmat, în fapt, drept forţa politică conducătoare a societăţii româneşti.

Adevăratele începuturi ale Partidului Comunist Român — care continuă cele mai înalte tradiţii de luptă ale poporului, şi are rădăcinile împlîntate adînc în mişcarea muncitorească, socialistă din a doua jumătate a secolului trecut — coincid cu începuturile activităţii partidului muncitoresc călăuzit de gîndirea revoluţionară marxistă.

NICOLAE CEAUŞESCU

MOŞTENIREA ÎNAINTAŞILOR

„Mulţi, foarte mulţi din oamenii care au jucat un rol în ţară îi datoresc lui Diamant ideile generoase şi patriotice. El a format inima şi spiritul multora din români".

În 1883, cînd Ion Ghica scria aceste rînduri, mişcarea muncitorească şi socialistă românească depăşise de mult faza experimentelor utopice, aflîndu-se în plin proces de organizare şi afirmare pe arena politică a ţării. Născută în sînul unei societăţi angajată pe drumul organizării moderne, legată strîns de masele muncitoare de la oraşe, de ţărănime şi intelectualitatea progresistă, mişcarea socialistă şi muncitorească a reprezentat principalul factor dinamizator al progresului, dînd glas celor mai înaintate idealuri sociale şi naţionale ale poporului.

Încă în a doua jumătate a secolului XVIII, proletariatul în formare s-a manifestat ca o forţă socială activă, participînd la marile bătălii sociale şi naţionale, a organizat acţiuni de clasă împotriva exploatării. Prin grevele de la manufactura Pociovaliştei[1] din anii 1796-1799 şi 1803, după cum aprecia Nicolae Iorga, „o adevărată chestie muncitorească se deschide astfel şi la noi".

Muncitorimea, mişcarea socialistă aveau să fie fideli promotori ai celor mai avansate dintre idealurile naţionale şi sociale ale poporului român, exprimate de mişcările revoluţionare ale secolului XIX. Mari momente ale istoriei moderne a poporului român (1821, 1848, 1859, 1877) însumează parti-

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1969.

ciparea activă a tinerei clase muncitoare — forță socială direct interesată în dezvoltarea țării, în realizarea unității naționale și dobîndirea independenței. Lucrătorii, calfele, meseriașii au susținut programul social și național al revoluției conduse de Tudor Vladimirescu, iar în timpul revoluției din 1848-1849 au fost în primele rînduri ale apărătorilor ei împotriva reacțiunii interne și externe.

În climatul general-favorabil răspîndirii ideilor înnoitoare, mai cu seamă după 1848 și 1859, au prins rădăcini și s-au afirmat noi concepții privind organizarea societății, au început a fi cunoscute idei din operele creatorilor socialismului științific. Exemplul lui Teodor Diamant — fondatorul Societății agronomice și manufacturiere de la Scăieni-Prahova (1835)[1] — a dat un puternic imbold gîndirii social-politice și economice românești, în efortul ei de a adapta noul la gîndirea realităților societății noastre. I. Heliade-Rădulescu nota că, aflat în exilul său post-pașoptist, începuse „a căuta cărți care tractau despre socialism", iar I. Ionescu de la Brad mărturisea cum, din lectura lucrărilor lui Fourier, Proudhon, Saint-Simon ș.a., „m-am ales cu scopul formulat..., acela adică care consistă în îmbunătățirea fizică, intelectuală și morală a clasei celei mai numeroase și sărace". Ion Ghica, la rîndul său, era interesat de „broșurile economiștilor socialiști". Participarea multor muncitori și intelectuali (unii dintre ei deveniți socialiști) — Vasile Conta, Mircea Rosetti[2], George Panu[3], Zamfir Arbore[4], D. Rosetti-Tescanu, dr. N. Russel, Carol Farcaș, Gh. Ungureanu — la activitatea unor secții ale Internaționalei I, a altor români — D. Dobrescu, I. Cernătescu, Gh. Rojniță, C. Haralamble, Al. Cociu, C. Cantacuzino, M.P. Georgescu ș.a. — la apărarea cuceririlor Comunei din Paris[5], prezența românilor la congrese și reuniuni socialiste internaționale au creat un climat stimulator pentru procesul de organizare a mișcării muncitorești și socialiste din țara noastră.

Încă din perioada începuturilor, proletariatul român și-a pus problema creării unor organizații proprii. S-au format, astfel, asociații profesionale la Brașov, în 1846, și Timișoara, în 1851, apoi la București, Oravița, Reșița, Arad, Turnu Severin, Cluj, Iași. În fortificarea conștiinței de clasă a muncitorimii un rol însemnat l-au jucat primele gazete muncitorești: Tipograful român (1865), Analele tipografice (1869), Uvrierul și Lucrătorul român (1872). Ca urmare firească, la 1 octombrie 1872, s-a înființat Asociația generală a lucrătorilor din România[6], moment care a marcat începutul organizării pe principii de clasă, la scară națională, a proletariatului român. Dealtfel, procesul de întărire a mișcării muncitorești și socialiste a cunoscut în această perioadă evenimente deosebit de importante. Între 1868 și 1871 și în anii următori, la București, Iași, Timișoara, Reșița, Arad, Galați, Ploiești și în alte centre s-au constituit organizații socialiste. Proletariatul, așa cum spunea N. Codreanu, într-o scrisoare adresată lui N. Russel, la 12 august 1875, devenea forța „favorabilă pentru propovăduirea revoluției sociale".

Muncitori și socialiști, alături de întregul popor, s-au aflat împreună și s-au cunoscut mai bine în marele efort pentru cucerirea independenței de stat, în 1877-1878. Membri ai cercurilor socialiste, ai organizațiilor proletare, masele muncitoare s-au manifestat activ în susținerea dreptului poporului român la viață liberă, de sine stătătoare[7]. Cucerirea independenței depline de stat s-a repercutat pozitiv asupra procesului de continuă dezvoltare a mișcării noastre muncitorești, proces caracterizat printr-o apropiere crescîndă a militanților socialiști de muncitorime — clasa purtătoare a progresului social și național, care preluase pe umerii săi necesitatea istorică de a găsi răspunsuri viabile exigențelor dezvoltării societății românești — în vederea unirii sale într-un singur partid revoluționar. „Cît timp nu sîntem organizați noi înșine — scria C. Dobrogeanu-Gherea, în 1878 —, cît timp... nu ne-am manifestat în fața societății române ca partid, propaganda... nu are nici o importanță".

Începînd cu anul 1879 mișcarea muncitorească și socialistă din România a intrat într-o nouă etapă, decisivă, pe drumul făuririi propriului partid revoluționar.

În acest an, cînd se împlinesc șase decenii de la organizarea partidului revoluționar al clasei muncitoare pe temeliile statului unitar-național, Magazin istoric își propune să rememoreze cele mai semnificative momente ale istoriei mișcării revoluționare din patria noastră, făurirea și evoluția istorică a partidului clasei muncitoare pînă în contemporaneitatea noastră socialistă.

Ion MAMINA, doctor în istorie,
Vasile NICULAE, doctor în istorie

1879

25 și 27 FEBRUARIE[8]. În două ședințe consecutive, la Ploiești și București, are loc o consfătuire a organizațiilor socialiste din România. Scopul: „unirea grupurilor socialiste" și adoptarea programului ce „va consemna și spiritul și principiile socialismului democratic român în general, tendințele sale în România, precum și statutele societății [organizației]".

În cadrul primei ședințe este dezbătută schița viitorului program și se alege o comisie alcătuită din V.G. Manicea, C. Stăuceanu, Al. Spiroiu, E. Lupu și C. Gorănescu, care urmează să formuleze programul și statutele noii organizații. În cea de-a doua ședință se mai hotărăște: „a) Sîntem în idee ca societatea noastră să se puie cît mai curînd în comunicație cu celelalte cercuri internaționaliste

---

1-7, *Magazin istoric*, nr. 2/1975; 3/1972, 7/1977; 12/1972; 7/1971; 3/1971; 10/1972; 5/1977.

8 Toate datele sînt pe stil vechi — n.r.

din străinătate; b) Propunem ca aceste idei fiecare din noi să le propage cît mai intens printre societăţile de studenţi".

28 SEPTEMBRIE. Din iniţiativa Cercului socialist din Iaşi apare gazeta bisăptămînală *Besarabia*. Redactori şi principali colaboratori: E. Lupu, N. Codreanu, Ioan şi Gheorghe Nădejde, C. Dobrogeanu-Gherea, dr. N. Russel. Publicaţia se preocupă de răspîndirea ideilor socialiste şi analizează realităţile româneşti prin prisma acestor idei. După 15 numere, în decembrie, revista este suprimată sub învinuirea că propagă „idei social-democrate".

OCTOMBRIE. La Iaşi, în locuinţa lui I. Nădejde, se ţine primul congres al socialiştilor români. În amintirile sale, *Sofia Nădejde* scrie: „Au luat parte [Zamfir] Arbure, venit anume de la Bucureşti, dr. Russel, [Hubert] Văleanu, E. Lupu, Theodor Speranţia, [Ioan] Calciu, Andrei [Dumitrescu], [Mihai] Pastia, Boniface [Hétrat], fraţii Nădejde şi alţii... S-a pus la cale un program. Cum să se dezvolte propaganda socialistă la noi? Unii opinau să se lucreze în şcoli, pentru a cîştiga tineretul. Alţii, să fie luminaţi muncitorii, adevăraţii interesaţi în cauză. Trebuie şi una şi alta, ziceau alţii. Nici armată fără stat major, nici acesta fără armată".

Principiile programatice socialiste făcuseră obiectul unor vii dezbateri şi pînă la acest congres. *Dr. N. Russel:* „Trebuie un program special... Majoritatea [populaţiei] o formează ţăranii care au şi pînă azi portul şi mentalitatea vechilor daci. De aceea, nu tot ce e bun pentru proletariatul din Occident se potriveşte şi săteanului [român]. Teoriile lui Marx trebuiesc bine cîntărite".

1880

26 OCTOMBRIE. În Capitală, apare ziarul *Înainte* — „organ democratic-socialist şi al proletariatului român" (ultimul număr care s-a păstrat este datat 25 ianuarie 1881). Redactor: Titus Dunka[1].

[1] *Magazin istoric*, nr. 7-8, 9, 10/1968.

1881

MARTIE-IUNIE. Cercul socialist din Iaşi stabilise pentru 6 martie aniversarea a 10 ani de la Comuna din Paris. *Sofia Nădejde* relatează: „Consulul rus interveni la guvern să împiedice această manifestaţie, pe care o considerau ca un pretext de a sărbători moartea ţarului [Alexandru II, asasinat de anarhişti la 1 martie]... Guvernul, presat de insistenţele consulului din Iaşi, hotărî să dea o lovitură puternică mişcării". Sînt organizate percheziţii şi arestări. La 15 martie, consiliul decanilor Universităţii din Iaşi, socotind că studenţii Alex. Bădărău şi C. Mille „profesează în public idei revoluţionare", hotărăşte exmatricularea lor, decizie sancţionată de Ministerul instrucţiunii publice. Represaliile merg mai departe: la 27 martie, dr. N. Russel, Andrei Dumitrescu şi Pavel Axelrod sînt expulzaţi din ţară. Un juriu universitar ieşean judecă procesul fraţilor Nădejde (2-5 iunie), acuzaţi pentru ideile lor socialiste, şi hotărăşte destituirea lui Ioan Nădejde din postul de profesor la Liceul naţional şi suspendarea temporară a fratelui său, Gheorghe, din funcţia de profesor la Gimnaziul „Ştefan cel Mare". În timpul procesului fraţii Nădejde îşi manifestă încrederea în viitoarea transformare revoluţionară a societăţii: „O revoluţie socială este inevitabilă mai devreme sau mai tîrziu". Aceasta „nu poate sfîrşi decît prin victoria socialismului". *Mihai Eminescu:* „Fraţii Nădejde, de exemplu, sînt amîndoi tineri cu ştiinţă de carte; am putea zice că în degetul lor cel mic au mai multă ştiinţă decît Costinescu ori Crăciunescu [oameni politici liberali] în capete... [Aceşti tineri] nu sînt pretinsă naţie şi pretins popor, ei sînt adevărat popor".

1 IULIE. Apare la Iaşi, pînă în mai 1891, revista politică, culturală, ştiinţifică şi literară *Contemporanul*. Editor — I. Nădejde, împreună cu C. Dobrogeanu-Gherea, Sofia Nădejde, Gh. Nădejde, Th. Speranţia, C. Mille, V.G. Morţun. Alături de aceştia, colaboratori statornici ai revistei sînt: A. Bacalbaşa, Şt. Stîncă, I. Păun-Pincio, Şt. Basarabeanu [V. Crăsescu], N. Beldiceanu, I. Catina. Revista găzduieşte pagini din opera literară a lui Ion Creangă şi Nicolae Iorga. Se bucură

În pp. 7, 8, 9: desene după Lumea nouă ilustrată, *organ al P.S.D.M.R.*

de o largă răspîndire (tirajul său ajunge la circa 6 000 exemplare) atît în cercurile intelectualităţii, cît şi în mediile muncitoreşti.

C. Mille: „*Contemporanul* era înainte de toate o revistă revoluţionară... În această privinţă *Contemporanul* a umplut un gol şi, după *Convorbiri literare*, este revista care a avut mai mult răsunet la sfîrşitul veacului trecut... El a dat unei întregi generaţiuni un *vade-mecum* [călăuză] în viaţă, a furnizat multora... un chip, un metod de a judeca evenimentele sociale".

Mihail Sadoveanu: „Pe lîngă atacurile de ordin general, asupra unor alcătuiri politice..., revista avea în grijă să se ocupe de cultura noastră..."

1883

1 FEBRUARIE. Apare la Paris (apoi Bruxelles), pînă în septembrie 1883, revista semnificativ intitulată *Dacia viitoare*, editată de grupul re-

voluționar român, alcătuit din tineri aflați la studii în Franța și Belgia. Într-o ciornă de „declarațiune", păstrată de la Vintilă C.A. Rosetti, se scrie: „Subsemnații, prin prezenta declarațiune, ne legăm unii către alții de a da viața și puterile noastre spre săvîrșirea scopului ce ne-am propus: reformarea societății actuale... Credem că remediul cel mai bun pentru realizarea scopului nostru este revoluțiunea. Sîntem deci revoluționari... Pentru susținerea și propagarea credințelor de mai sus s-a fondat în Paris ziarul *Dacia viitoare*". *C. Mille* precizează: „Revista *Dacia viitoare*, după cum numele o indica, era o publicațiune cu două idealuri: socialismul, dar un socialism de adus la îndeplinire într-o Românie mare și liberă". Revista vorbește, subliniază redactorii săi, în numele „tînărului partid socialist român".

15 MARTIE. La moartea lui Karl Marx, presa română publică articole omagiale, închinate celui „mai eminent dintre socialiștii contemporani și unul din cei mai profunzi economiști ai timpului nostru".

15 APRILIE. Apare la București (pînă în august) revista *Emanciparea*, organ al Cercului socialist din Capitală. Publică studii de teorie socialistă, extrase din *Capitalul*, analize asupra sistemului proprietății în România. Militează „pentru dezrobirea fraților de același neam", pentru „constituirea Daciei libere, pe pămîntul căreia să trăiască un popor liber".

1884

10 APRILIE. Apare, la Iași, *Revista socială* (pînă în august 1887). În paginile ei apar, printre altele, studiile lui C. Dobrogeanu-Gherea: *Karl Marx și economiștii noștri*, *Ce vor socialiștii români*, *Robia și socialismul* etc.

9 DECEMBRIE. Socialiștii inaugurează, în Capitală, Cercul de studii sociale „Drepturile omului". Din seria conferințelor desfășurate, săptămînal, în Sala „Franzelaru", pînă la 10 martie 1885; Paul Scorțeanu: *Ce este socialismul;* Filip Gesticone: *Despre producțiune;* Al. G. Radovici: *Despre proletariatul agricol;* Const. C. Bacalbașa: *Proprietatea individuală și proprietatea colectivă;* C. Mille: *Socialismul științific și socialismul utopic*.

1885

1 FEBRUARIE. Apare, la București, ziarul *Drepturile omului* (pînă în decembrie 1885, apoi între 1888-1889), organ de presă al cercului cu același nume, primul cotidian socialist din România: „Partida socialistă română... are de îndeplinit o muncă uriașă, trebuie să lumineze și să organizeze muncitorii de la sate și de la orașe, trebuie să vie înainte cu un program teoretic și practic care să arate calea de urmat".

1886

15 FEBRUARIE. La Brașov (pînă în iunie) apare gazeta *Meseriașul român*, organ al Reuniunii pentru sprijinirea învățăceilor [ucenicilor] și meseriașilor români din Brașov; se preocupă de situația micilor meseriași și a lucrătorilor români din Transilvania, de organizarea lor profesională.

MAI. Apare programul Partidei socialiste din România — *Ce vor socialiștii români*, elaborat de C. Dobrogeanu-Gherea, pe baza dezbaterilor anterioare și a experienței luptei organizate a proletariatului. Programul realizează o analiză profundă a realităților social-economice și politice din România, punînd în lumină rolul și sarcinile partidului politic al clasei muncitoare: organizarea proletariatului în vederea îndeplinirii misiunii sale istorice — făurirea societății socialiste.

1887

IUNIE. La București, apoi și la Iași, Galați, Brăila, Turnu Severin și în alte orașe iau ființă *cercuri muncitorești* — organizații cu caracter politic, care acționează în numele proletariatului organizat și al intelectualilor socialiști, ca organizații locale ale „Partidei muncitorilor". Scopul: „Unirea tuturor muncitorilor într-un singur mănunchi, într-un partid puternic, care să fie partidul muncitorilor". Ele se conduc după programul marxist din 1886 și acționează în direcția statuării existenței partidului muncitorilor.

20 AUGUST. Circulară adresată de I. Nădejde unor conducători ai mișcării muncitorești din alte țări, cunoscută și de F. Engels: „Țăranii și muncitorii [din România] intră în luptă ca un partid distinct... În curînd vom putea să vă dăm detalii asupra programului teoretic și practic al partidului socialist român".

1 NOIEMBRIE. Apare la Iași (pînă la 13 august 1889) gazeta *Muncitorul*, organul de presă al cercului muncitorilor din acest oraș. Gazeta se subintitulează: „organ al Partidei muncitorilor".

12 DECEMBRIE. Apare gazeta *Dezrobirea* (pînă la 9 aprilie 1888), organ al Cercului muncitorilor din București; se subintitulează „organ al Partidului muncitorilor". În perioada următoare apar organe de presă ale cercurilor muncitorești și la Brăila *(Lupta)*, Galați *(Frăția)*, Turnu Severin *(Socialistul)* s.a.

23 DECEMBRIE. Scrisoarea lui F. Engels către I. Nădejde (ca răspuns la circulara socialistului român din 20 august): „... Cu mare plăcere am văzut că socialiștii din România primesc, în programul lor, principiile de căpetenie ale teoriei

care a izbutit a aduna într-un mănunchi de luptători pe mai toţi socialiştii din Europa şi din America — e vorba de teoria prietenului meu, răposatul Karl Marx".

1888

18 IANUARIE. Se dă publicităţii, la Iaşi *Manifestul Partidei Muncitorilor*, în vederea alegerilor generale parlamentare: „Partida muncitorilor e nouă în ţara noastră, şi acum, în aceste alegeri îşi desfăşoară pentru întîiaşi dată steagul şi cheamă pe muncitori la luptă, la cîştigarea drepturilor lor, la dezrobire". În urma scrutinului, V.G. Morţun este ales deputat la Colegiul II Roman; este primul deputat socialist român.

11 MARTIE. Cercul muncitorilor din Iaşi, către Partidul Muncitoresc Socialist Revoluţionar Francez, cu prilejul aniversării Comunei din Paris: „În numele partidei socialiste ieşene, felicităm proletariatul francez pentru mişcarea de la 1871 şi ne bucurăm că astăzi partida socialistă e mai tare ca oricînd".

24 MARTIE. Gazeta *Muncitorul* publică *Statutele breslei muncitorilor de pămînt din comunele rurale*, moment important în procesul, început încă din 1887, de constituire a unor organizaţii socialiste la sate, ca secţiuni ale partidului muncitorilor. Ele iau fiinţă în numeroase comune din judeţele Iaşi, Vaslui, Bacău, Roman, Putna, apoi şi în Ilfov, Ialomiţa, Vlaşca.

APRILIE-IUNIE. Mari răscoale ţărăneşti în Muntenia şi Moldova reprimate de autorităţi.

9 APRILIE. Cercurile muncitorilor lansează manifeste de solidarizare cu răsculaţii şi de protest împotriva reprimărilor ordonate de guvern. Se organizează manifestaţii de solidaritate cu răsculaţii; au loc acţiuni comune de luptă la Galaţi, Mizil şi în alte locuri.

12-14 OCTOMBRIE. În alegerile generale parlamentare, Partida muncitorilor reuşeşte să trimită doi reprezentanţi în Parlament: V.G. Morţun (Colegiile II şi III Roman) şi I. Nădejde (Colegiul III Iaşi).

Sofia Nădejde: „Propaganda la sate progresase şi, în toamna anului 1888, I. Nădejde a fost ales deputat la Colegiul III după balotaj. Curtea din Sărărie [locuinţa familiei Nădejde] era plină de ţărani care au trebuit să rămînă în oraş pentru balotaj. Cu toată urgia dezlănţuită a zbirilor poliţiei şi a bătăuşilor guvernului, Nădejde s-a ales. Dar ce muncă au depus tinerii intelectuali, tătărăşenii [muncitori din cartierul ieşean Tătăraşi] şi sătenii!... Alegerea aceasta a dovedit că ţăranii pricep şi pot ceva cînd li se vorbeşte pe înţelesul lor".

Deputaţii socialişti duc cuvîntul clasei muncitoare în forul legislativ al ţării. *V.G. Morţun*, la 17 ianuarie 1889: „Noi, ceea ce spunem în gazete şi în întrunirile noastre, vi le spunem şi d-voastră, înaintea întregii ţări. Vă spunem: voim proprietate colectivă şi aceasta are să se facă cînd muncitorul de la tîrg şi ţăranul de la sate va fi stăpîn pe tot rodul muncii sale, cînd nu va mai fi exploatat cum este astăzi". *I. Nădejde*, interpelare din 23 noiembrie 1888: „Noi [socialiştii] găsim cauzele eficiente ale răscoalei: în exploatarea neomenoasă a ţăranilor de către proprietari şi posesori; pe urmă în împilarea şi jefuirea de către slujbaşii comunali... Apoi mai este o cauză: nepăsarea din partea justiţiei care nu lua act mai niciodată de jeluirea unor locuitori, de ar fi fost ea cît de întemeiată. [Mai] este şi lipsa de orice mijloc legal prin care ţăranii să-şi arate voinţa lor".

1889

14-21 IULIE. Delegaţia română (Emil Racoviţă, D. Voinov, A. Seulescu, I. Procopiu, Dionisie Many) participă la Congresul socialist internaţional de la Paris. Raportul prezentat de români înfăţişează succesele dobîndite de mişcarea socialistă din România. Sînt aduse în discuţie aspecte ale problemei agrar-ţărăneşti, pe baza experienţei româneşti. Socialiştii români votează rezoluţia care stabileşte ziua de 1 Mai ca zi a solidarităţii internaţionale a proletariatului. *Emil Racoviţă:* „L-am văzut pe Engels. Pe actul acela al lui Lafargue (ginerele lui Marx) prin care ziua de 1 Mai a fost proclamată ziua internaţională a muncitorilor — după sugestia lui Engels — pe acest act figurează şi semnătura mea, tînărul student român de atunci".

1890

3-24 FEBRUARIE. Se constituie *Clubul muncitorilor* din Bucureşti[1], moment important în lupta pentru crearea partidului clasei muncitoare. Curînd se întemeiază astfel de organizaţii la Iaşi, Ploieşti, Galaţi, Botoşani, Craiova, Bacău, Roman, care editează organe de presă proprii: *Munca* (Bucureşti), *Critica socială* (Iaşi), *Înainte* (Roman), *Democraţia socială* (Ploieşti), *Lucrătorul* (Galaţi), *Proletarul* (Botoşani).

22 APRILIE. Primul 1 Mai în România[2]. Manifestaţii au loc la Bucureşti, Galaţi, Hîrlău, Iaşi, Huşi, Timişoara, Arad, Braşov, Cluj, Oradea ş.a.

1891

9-11 APRILIE. Alegerile parlamentare se desfăşoară într-un climat de ingerinţe şi abuzuri pe seama candidaţilor socialişti. Cu toate acestea, V.G. Morţun, obţine un nou mandat de deputat, la Colegiul II Roman (reînnoit în 1892 şi 1895).

---

[1]-[2] Vezi amănunte în *Magazin istoric*, nr. 2/1980; 12/1968.

4-11 AUGUST. Delegația „Partidului Muncitor Român" (G. Diamandy, C. Mille, Ioan G. Radovici, Deodat A. Țăranu) participă la Congresul socialist internațional de la Bruxelles. Din raportul delegației române: „Îndreptățirea Partidului socialist român și strînsa sa legătură cu socialismul european constă în aceea că amîndouă părțile au aceleași convingeri, aceleași tendințe, precum stabilirea unei societăți solidare și armonice, a unei societăți în care toate uneltele de muncă vor fi socializate. Cît despre mijloacele prin care s-ar ajunge la acest scop, fiecare va întrebuința pe acele cerute de condițiile speciale ale țării sale... Socialismul român a ajuns să aibă cluburile sale, literatura sa și un partid politic, căruia vechile și noile partide burgheze nu ezită de a-i propune alianțe electorale. Acest partid a trimis deja în Parlamentul român reprezentanți și a silit opinia publică să recunoască ființa socialismului român... ca un fapt natural".

„C. Mille — relatează socialistul francez *Alexandre Zévaès* — a prezidat ședința din 9 august, în care a atras atenția și simpatia socialismului internațional asupra țăranilor români..."

1892

5 FEBRUARIE. Se publică *Statutul Cercului de studii sociale*, reînființat la București. Scopul: „studierea aprofundată și amănunțită a ideilor și doctrinelor socialiste de către membrii ce-l compun și răspîndirea lor în afară".

2 MAI. Ședință a Clubului muncitorilor din București, care hotărăște convocarea forumului socialist național, pentru anul 1893. „Partidul socialist trebuie să-și adune pe toți adepții săi în mănunche puternice și strîns legate laolaltă. Mai trebuie să studiem bine și cu de-amănuntul toate nevoile țării, să vedem ce anume puncte din vechiul nostru program [*Ce vor socialiștii români*] corespund situației de la noi, ce puncte noi trebuie să mai adăugăm și, mai cu seamă, să stabilim un program practic; bine adaptat cu cerințele și nevoile unei țări agricole ca a noastră".

21 IUNIE. Presa socialistă publică articole de solidarizare cu mișcarea memorandistă a românilor din Transilvania. *Munca*: „Ca socialiști și ca români, noi nu putem decît să protestăm contra prigonirilor ce sufăr românii de dincolo de Carpați... Voim o Românie mare și puternică, o Românie însă liberă și alcătuită din cetățeni liberi economicește și politicește". *Democrația socială*: „Noi, socialiștii, care ne ridicăm și luptăm contra tuturor nedreptăților, nu putem decît simpatiza cu cei care iau partea asupriților, și simpatia aceasta a noastră, în cazul de față, ia caracter și mai pronunțat, fiind vorba de niște frați de origine și de limbă".

NOIEMBRIE. Apare, la Iași, prima traducere în limba română a *Manifestului Partidului Comunist*, realizată de Panait Mușoiu[1].

13 DECEMBRIE. *Munca* și *Democrația socială* (apoi și *Lucrătorul*) publică *Proiectul de Program al Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România*. Un vibrant apel cerea „tuturor grupărilor socialiste din țară, organelor de publicitate ale partidului socialist și tuturor prietenilor de idei" să adreseze comisiei de redactare „toate observațiile ce vor crede de cuviință", întrucît „un program economico-politic al unui partid cum e al nostru" trebuie „să fie expresia cea mai desăvîrșită a opiniilor și a cerințelor tuturor membrilor săi".

1893

Crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România (P.S.D.M.R.).

31 MARTIE-3 APRILIE. Se desfășoară, la București, în localul Clubului muncitorilor din Piața Amzei, lucrările Congresului de constituire a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România[2]. Congresul dezbate și aprobă *Programul* și *Statutul* partidului și votează o serie de moțiuni și rezoluții privind direcțiile fundamentale de acțiune viitoare. Programul subliniază rolul istoric al partidului în emanciparea socială a poporului muncitor și în „întemeierea societății socialiste". Pronunțîndu-se, ca și programul din 1886 (pe care îl continua și dezvolta), pentru „prefacerea tuturor instrumentelor de muncă în proprietatea colectivă a societății întregi", programul statornicește și obiectivele de acțiune concretă ale partidului. Ele vizează atît probleme de interes național (dezvoltarea industriei naționale, rezolvarea problemei agrar-țărănești, întărirea capacității de apărare a țării, democratizarea continuă a regimului politic), cît și obiectivele menite a conduce la îmbunătățirea situației economice și social-politice a muncitorilor, țăranilor și a altor categorii sociale exploatate (votul universal, opt ore de muncă, repausul săptămînal, învățămînt obligatoriu și gratuit, impozit progresiv pe venituri, reglementarea raporturilor de muncă în agricultură ș.a.). Prin statut, se stabilește ca partidul să poarte denumirea de *Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România*. Congresul hotărăște editarea unui organ de presă cotidian (din 1894, săptămînalul *Munca* este continuat de cotidianul *Lumea nouă*). Cel dintîi Consiliu General al P.S.D.M.R.: I. Nădejde, V.G. Morțun, Al. G. Radovici, Al. Ionescu, C. Mille.

[1-2] Amănunte în *Magazin istoric*, nr. 2/1968; 3/1968, 4/1973.

REVELAȚIILE UNEI CORESPONDENȚE

PAUL CORNEA

În discursul de recepție rostit la Academie în 1895, A.D. Xenopol îl caracteriza pe M. Kogălniceanu, cărula îi succedase în înaltul for[1], printr-o formulă memorabilă: „Literator distins, istoric fruntaș, mare creator și încă și mai mare om de stat, Mihail Kogălniceanu a fost una din acele naturi alese ce greu încap cîte două alături în un veac, pentru care timpul cît l-a trăit a fost prea scurt și spațiul în care i-a fost învoit să se miște prea neîncăpător spre a dezvolta uriașa putere a concepțiilor, cugetărilor și năzuințelor lui". Cuvintele „mare creator și încă mai mare om de stat", din pasajul de mai sus, introduc o ierarhizare între aptitudinile excepționalului cărturar, așezînd deasupra tuturora pe aceea de om politic. Chiar pentru cei care nu cunosc întregul dosar al problemei, contribuția lui Kogălniceanu la făurirea Unirii, la cucerirea independenței și organizarea statului național unitar apare hotărîtoare și lesită din comun, îndreptățind aprecierea lui Xenopol. Ea se impune cu atît mai mult celui care are șansa de a se apropia de Kogălniceanu, de a-l surprinde la lucru, în intimitatea gîndurilor și-n spectacolul fascinant al desfășurării personalității.

O singură mare partidă — a nației

În ce constă geniul politic al marelui cărturar? Kogălniceanu era un spirit lucid: nu-și lua niciodată dorințele drept realități, detecta adevărul sub deghizările de paradă și intuia exact alternativele plauzibile. Se străduia să distingă între fapte și opinii: „Dacă vrei a face ceva de aplicabil — îl sfătuia pe fratele său Alecu, într-o scrisoare, din 11 octombrie 1848 — fă articole de corespondențe asupra abuzurilor lui Sturdza; însă nu generalități, *des faits et des faits* [fapte și numai fapte]". Și, în continuare: „Observează mai mult, întemeiază-ți pe ceva pozitiv convicțiile... În întîmplările politice ce-mi vei trimite, cînd novitava [știrea] este sigură, să îmi pui sigur, iar altmintrele să zici numai că se zice, se spune". Într-o epocă de sentimentalism aprins el își reprezenta eșichierul politic ca pe o balanță a raporturilor de forță, în permanentă mutație. Fiindcă toți generalii invocă providența, dar bătăliile le cîștigă numai cei care acționează ca și cînd aceasta n-ar exista, el prefera să nu conteze pe șansă, să nu lase nimic la voia întîmplării. În același timp, era conștient că, spre a coborî idealul din cerul utopiei și a-l face tangibil, e inevitabilă o oarecare pierdere de substanță.

Întrucît în ultimii ani am condus o echipă (alcătuită din cercetătorii Petre Costinescu, Andrei Nestorescu, Roxana Sorescu) care s-a ocupat de editarea corespondenței lui Kogălniceanu (proiectată a apare la Editura Academiei), m-am gîndit să ilustrez pe un caz concret activitatea politică a marelui cărturar — și anume folosind materialul epistolar din perioada Unirii (1856-1859). O asemenea confruntare cu istoria e indispensabilă de vreme ce esențialul la un om politic e cum își traduce în fapt programul. Meritele sale ies în evidență doar în acțiune, în ciocnirea cu oamenii și împrejurările, în efortul de a birui obstacolele și în rezultatele dobîndite. Pentru Kogălniceanu, anii Unirii reprezintă proba

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1980.

de foc, angajamentul maxim, ocazia descătuşării tuturor resorturilor personalităţii.

Trebuie totuşi precizat că deşi perioada respectivă e relativ bine ilustrată în ansamblul corespondenţei, scrisorile restituie numai *în parte* uriaşa activitate a cărturarului. Ele nu ne permit să întreprindem istoria evenimentului, nici măcar să facem istoricul contribuţiei lui Kogălniceanu. Importanţa lor constă în aceea că ne oferă o imagine de profil, plină de adevăr şi culoare, a omului politic, dezvăluindu-ne felul său intim de a gîndi şi a reacţiona, modul de a influenţa evenimentele şi de a-şi croi, o dată cu destinul, legenda.

Corespondenţa ne confirmă că încă din 1854, Kogălniceanu se impune drept cel mai autorizat exponent al voinţei populare, drept principalul iniţiator şi organizator al luptei de zi cu zi pentru înfăptuirea Unirii. Asociind intransigenţa cu flexibilitatea, promptitudinea în decizie cu tenacitatea, imaginaţia cu verbul inspirat, el se dovedeşte în stare să manevreze abil printre interese divergente şi ostilităţi redutabile, găsind de fiecare dată contralovitura nimerită, cuvintele de încurajare ori de oprobriu cerute de împrejurări. Munceşte enorm, neglijîndu-şi treburile personale încurcate şi neţinînd cont de semnele de agravare a unei boli pe care o bănuia fatală (un anevrism la inimă): „Lucrez pe zi optsprezece oare, corespunzînd cu ţinuturile, îndatorînd pe unul cu vreo petiţie sau memuar, cîştigî d pre altul, apărîndu-i procesul gratis, împrumutînd pre alţii".

Îl găsim printre puţinii militanţi care nu-şi pierde capul în clipele grele. După terminarea celor şapte ani de domnie ai lui Grigore Alexandru Ghica, sub căimăcămia lui Toderiţă Balş, cînd unii începeau să cocheteze cu noua cîrmuire, alţii să dea bir cu fugiţii, mărginîndu-se „de a suspina", Kogălniceanu se străduie să restabilească încrederea în cauză şi apelează energic la mobilizarea tuturor forţelor disponibile. În acest sens îi scrie lui C. Negri: „Îmi spui, iubite Negri, că trăieşti în linişte la Ocnă [la moşia de la Tîrgu Ocna]. Poţi şi se cuvine oare să fii liniştit cînd ţara nu e deloc aşa? Cred că te înşeli asupra propriilor tale simţăminte. Aşa că, dragul meu Negri, departe să te încurajez a stărui în izolarea pe care ţi-ai ales-o, te îndemn în numele tuturor prietenilor noştri politici, s-o părăseşti cît mai degrabă... Căci dacă cei buni se vor abţine, atunci ţara va ajunge să fie guvernată de netrebnici, iar posteritatea îi va judeca sever pe defetişti".

Remarcabilă, îndeosebi, ne apare capacitatea de a manevra tactic, de a face concesii fără a compromite principiile, de a stabili priorităţile necesare fiecărei faze a luptei. Însărcinat cu redactarea memoriului cuprinzînd doleanţele românilor, el enunţă revendicările esenţiale (Unirea, neutralitatea, autonomia, sistem reprezentativ bazat pe proprietate), cu grija de a evita chestiunile litigioase, ca de pildă, aceea a alegerii capului statului (pe care unii îl voiau ereditar, alţii, ales) ori a împroprietăririi ţăranilor. Planul său este „de a uni toate partizile într-o singură mare partidă, aceea a naţiei" (18 februarie 1856).

După alegerea Divanurilor ad-hoc[1], Kogălniceanu îi sfătuieşte pe liberalii radicali munteni să se abţină de la excese de limbaj: „Nu vedeţi cum politica este versatilă, nu vedeţi că ideea Unirii are *sa hausse et sa baisse* [creşteri şi scăderi] la Bursa diplomaţilor? De ce dar să mai îngreuiem poziţia?... Voi mai ales cari aveţi nume revoluţionar, spre a mă servi de expresia anglo-turcă-austriacă, fiţi cît se poate de modeşti..." (28 octombrie 1857). În genere, colaborarea cu fruntaşii de peste Milcov îl preocupă pe Kogălniceanu în mod deosebit — e una dintre chestiunile cărora le acordă o importanţă majoră — şi pe drept cuvînt. Dar spre a ajunge la o conlucrare nu era chiar atît de simplu. Acţionînd cu tact şi răbdare, străduindu-se să scoată provizoriu de pe rol punctele prea controversate şi să elucideze chiar şi cele mai mărunte neînţelegeri, Kogălniceanu parvine la o colaborare apropiată cu muntenii. Faptul acesta, poate nu e de prisos s-o spunem, va avea o influenţă determinantă asupra întregului proces de înfăptuire a Unirii.

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1974, 4/1975.

Între consimţămîntul puterilor şi voinţa naţiunii

Evaluînd lucid politica internaţională ca o luptă de împărţire şi reîmpărţire a sferelor de influenţă, Kogălniceanu îşi dă seama înaintea altora, şi mai profund decît toţi ceilalţi, că atitudinea marilor puteri faţă de Unire era dictată de interese şi nu de consideraţii umanitare. De aceea, nu se lasă amăgit de vorbe frumoase şi declaraţii altruiste de intenţie. El sesizează că Austria vrea să profite de vidul de putere creat prin înfrîngerea Rusiei ţariste în războiul Crimeii şi să-şi întindă tentaculele în Balcani. Îi denunţă, ca atare, tendinţele expansioniste, fără să menajeze diplomaţia anglo-franceză, care făcea jocul politicii ţariste: „Astăzi, după încheierea păcii, cînd austriacii menţin pe domnitori şi statu-quoul prin forţa baionetelor, cînd puterile occidentale care au promis mult n-au împlinit nimic, cînd Turcia, neputincioasă, ca totdeauna, ţine să ne guverneze prin firmane, Rusia are cîmpul liber: aceasta o datorează Europei" (21 aprilie 1856).

Cu via-i inteligenţă şi simţul neîntrecut al contextului istoric, Kogălniceanu îşi dă seama de rolul major pe care-l joacă în viaţa contemporană presa, ca factor de mobilizare a opiniei şi de influenţare a centrelor de decizie. De-aici stăruinţa de a folosi toate mijloacele spre a întări şi a spori eficienţa propagandei cauzei româneşti în publicaţiile de prestigiu ale Apusului. El însuşi furnizează ştiri şi indică teme care ar putea face obiectul unor articole în presa străină: „Atacă pe turci şi chiar pe acei

ce s-au unit cu ei... Stigmatizează şi pe acei infami candidaţi la domnie, cari ca corbii în viforul obştesc văd senin în mijlocul doliului ţării întregi" (2 martie 1856).

Acţiunii de luminare a opiniei publice, Kogălniceanu îi adaugă o adevărată ofensivă pe plan diplomatic, folosind cele mai variate mijloace de presiune. Cînd Vogoride falsifică listele electorale[1], sigur pe sprijinul Austriei, Turciei şi al Angliei, Kogălniceanu trimite emisari la Bulwer, comisarul englez de la Bucureşti, spre a-l informa de fărădelegile caimacamului şi a-i aminti că în calitate de semnatară a Tratatului de pace de la Paris (1856)[2], Anglia a garantat libera exprimare a dorinţelor românilor. Or „marea Engliteră n-ar putea accepta să ni se răpească ceea ce ea însăşi ne-a recunoscut" (20 iunie 1857).

În genere, ar merita detaliată strategia, în acelaşi timp energică şi plină de fineţe, pe care Kogălniceanu o preconizează spre a dejuca manevrele caimacamului şi a contracara activitatea comisiei marilor puteri însărcinată să propună reorganizarea ţărilor române. Comisia tărăgăna lucrurile, membrii ei fiind interesaţi să-şi lungească şederea la Bucureşti. De altă parte, diplomaţii se sinchiseau mai puţin de problemele româneşti şi mai mult de obţinerea a maximum de avantaje pentru statele pe care le reprezentau, călcînd astfel autonomia principatelor, consfinţită prin Congresul de la Paris. În plus, ei sufereau influenţe nefaste din partea anturajului foştilor domnitori, Bibescu şi Ştirbei.

În această situaţie dificilă, care-i stimulează parcă desfăşurarea personalităţii, Kogălniceanu se întrece pe sine: redactează memorii de protest, alimentează propaganda peste hotare, face vizite la Bucureşti, pledînd cauza unionistă, preconizează trimiterea de emisari în marile capitale apusene. E necesar — îi scrie moldoveanului unionist Cozadini — „ca unii din noi şi din cei mai colţoşi să meargă la Paris" (28 ianuarie 1858). În mod firesc, gîndurile sale se îndreaptă către Ion Ghica prietenul şi colaboratorul apropiat din vremea *Propăşirii*, cunoscut ca un om abil şi moderat, dar străin de agitaţiile momentului prin poziţia sa de bei al insulei Samos[3]. Scrisoarea trimisă lui Ghica e o capodoperă de persuasiune amicală: „Cu cît eşti mai stimat, cu cît ţi se apreciază mai mult talentele şi capacităţile, cu atît sîntem mai îndreptăţiţi să apelăm la patriotismul tău şi să-ţi cerem colaborarea... De ce, dragul meu Ghica, nu te-ai duce la Paris? Considerat de toţi oamenii de bine din Ţara Românească şi Moldova, şi ca de o mare parte a diplomaţiei europene, spirit conservator şi progresist în acelaşi timp, eşti efectiv în stare să aduci servicii imense ţării noastre" (28 ianuarie 1858).

Un alt aspect semnificativ al activităţii unioniste a lui Kogălniceanu îl constituie recursul la mase. Înţelegînd că, în ultimă instanţă, înfăptuirea Unirii nu depindea de consimţămîntul marilor puteri, ci de voinţa naţiunii, el caută să inoculeze marea idee în fiecare cuget şi să asocieze poporul la acţiunile întreprinse. Astfel, pentru a protesta contra deciziilor Conferinţei de la Constantinopol, antecesoarea Congresului de la Paris, care părea că sacrifică dreptul principatelor la autonomie, redactează un memoriu pe care solicita semnături. Succesul e fulgerător: 300 persoane semnează în prima zi. „În două, trei zile cred că tot c va şti scrie, va iscăli" (2 martie 1856).

Principalul instrument de propagare a cauzei unioniste în rîndul maselor îl constituie însă gazeta *Steaua Dunării*, înfiinţată de Kogălniceanu la 1 octombrie 1855. Ea urma să devină „centrul mişcării politice şi intelectuale a celor două principate" (19 decembrie 1855). Lui C. Negri îi dezvăluie răspunderea morală pe care şi-o asumase — şi textul e caracteristic pentru etica omului politic: „Cînd m-am hotărît să public această gazetă, mi-am pus mîna pe inimă şi mi-am făcut examenul de conştiinţă, întrebîndu-mă dacă eram în stare să împlinesc sarcina pe care mi-o impusesem: aceea de a mă călăuzi exclusiv după marile principii care trebuie să stea nu numai la temelia oricărui stat, ci şi a oricărei societăţi; a face să amuţească resentimentul, ca şi prietenia, a da fiecăruia ceea ce merită" (19 decembrie 1855). Pornită sub cele mai favorabile auspicii, cu 700 abonaţi, *Steaua Dunării* e însă hărţuită de foarfecele cenzurii şi, în cele din urmă, după multe peripeţii, e suprimată. Kogălniceanu recurge atunci la alte măsuri „... tot atît de legale însă mai energice" (10 septembrie 1856), între care înfiinţarea unei ediţii franceze, la Bruxelles, a foii *Steaua Dunării*, *L'étoile du Danube*.

Deosebit de revelator pentru felul în care Kogălniceanu gîndea contactul cu masele e textul unei scrisori ceva mai tardive, de după Unire. Nemulţumit că publicaţia, reapărută într-o nouă ediţie, utiliza un stil pretenţios, inadecvat cerinţelor publicului, el cere redactorilor cu insistenţă să scrie „într-o *limbă înţeleasă de cei mulţi*" (sublinierea îi aparţine): „Vă conjur în numele ideilor liberale — adaugă marele cărturar —, care trebuiesc a fi răspîndite în limba cea mai populară, mai presus de toate *căutaţi a fi înţeleşi*. Noi nu scriem *gramatică*, ci o *evanghelie*. Trebuie dar să fie înţeleasă de toţi" (2 august 1859).

Am putea înmulţi ilustrările, dar, desigur, în lumina a ceea ce ne-am propus, nu numărul exemplelor contează ci exemplaritatea lor. Corespondenţa anilor 1856-1859 luminează puternic, deşi incomplet, activitatea multilaterală, energia, inteligenţa şi patriotismul marelui om politic. În calea destinului său, înfăptuir a Unirii constituia doar o etapă, una dintre cele mai frumoase şi mai împlinite ale lungii dar dramaticei şi uneori amarei sale existenţe.

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 5/1975; 7/1975; 7, 8/1978.

„VECHILE DREPTURI ALE ŢĂRII" ŞI LĂRGIREA AUTONOMIEI ÎN EPOCA UNIRII

MATEI IONESCU

Mai mult ca oricînd, în epoca Unirii Principatelor au avut loc ample dezbateri internaţionale — la nivelul şefilor de state, la nivel guvernamental şi diplomatic — asupra stării de jure şi de facto în care se aflau cele două ţări române în raport cu puterile europene şi, mai ales cu Imperiul otoman; numeroasele reglementări internaţionale şi temerarele acte politice interne româneşti din această perioadă[1], au provocat, la timpul respectiv, vii discuţii între oameni politici, diplomaţi şi istorici, ai căror ecou s-a prelungit apoi pînă în secolul nostru. Esenţa problemei consta, pe de o parte, în modul ambiguu în care marile puteri şi, bineînţeles, Poarta, au tratat — voit şi interesat — autonomia trecută şi prezentă a principatelor române — şi, pe de altă parte, în efortul românilor nu numai de a demonstra cu claritate existenţa acestei autonomii, ci şi de a o lărgi necontenit pe drumul spre independenţă. Notele de subsol aparţin redacţiei Magazin istoric.

O realitate incontestabilă

Din vremea Tratatului de la Kuciuk-Kainargi (1774) şi pînă în epoca Unirii, Poarta şi Rusia ţaristă au recunoscut public, în toate tratatele şi convenţiile semnate între ele, vechile drepturi de autonomie ale ţărilor române, adică existenţa tratatelor încheiate în secolele precedente între sultani şi domnitorii munteni şi moldoveni, tratate denumite şi vechile drepturi ale ţării sau, după o terminologie străină, capitulaţii. Ambele imperii au recunoscut astfel existenţa în fapt a „vechilor drepturi ale ţării", a tratatelor (sau capitulaţiilor), încheiate în secolele precedente între sultanii turci şi domnitorii români, capitulaţii care sînt menţionate expres în actele internaţionale dintre cele două puteri. La cele două semnături menţionate, s-au raliat, ulterior, semnăturile tuturor marilor puteri europene. Aşadar, discuţia din secolul nostru, despre autenticitatea capitulaţiilor este pur academică, din moment ce — la timpul respectiv — toate puterile interesate au confirmat, în repetate rînduri prin semnături angajante, existenţa acestor vechi drepturi româneşti, deci, implicit, şi a autonomiei de fapt româneşti.

Trebuie totuşi să remarcăm că în aceleaşi tratate în care se recunoşteau vechile drepturi de autonomie consfinţite în tratatele româno-otomane, recunoaşterea era, uneori, legată de alte capitulaţii încheiate de Imperiul otoman cu ţările creştine europene în evul mediu, semnificînd acordarea unor privilegii, de obicei comerciale, ţărilor apusene. Această apropiere între capitulaţiile cu ţările apusene şi cele încheiate între Poartă şi ţările române au generat interpretări elastice, ambiguităţi, în funcţie de interesele de moment ale marilor puteri asupra problemei centrale: erau sau nu principatele parte integrantă a Imperiului otoman?

Opunîndu-se, de pildă, la aplicarea articolului XI din Tratatul de la Kuciuk-Kainargi, care dădea Imperiului ţarist dreptul de a înfiinţa consulate „în toate locurile" din Imperiul otoman „unde Curtea Rusiei va crede de cuviinţă", Poarta a încercat să scoată principatele române de sub efectele acestei stipulaţii, prevalîndu-se de faptul că ele nu făceau parte din Imperiul otoman[2]. Poarta declara textual „de cînd se află sub stăpînirea otomană, ele [Principatele] au avut un regim deosebit de al celorlalte provincii ale imperiului. Este o cîrmuire deosebită de celelalte şi în care ofiţerii ogeacului nu se amestecă. Din timpul cuceririi acestor provincii nu s-au aşezat acolo judecători musulmani". (I.C. Filitti: *România faţă de capitulaţiile Turciei*, Bucureşti, 1915, pp. 130-131, citat după V.A. Urechia, *Istoria României* vol. I, 181 sc.)

[1] Începînd cu nr. 1/1975 şi continuînd tot anul 1975 şi 1976, *Magazin istoric* a publicat o suită de documente consacrate activităţii diplomatice desfăşurate de români, atît în ţară cît şi peste hotare, în vederea recunoaşterii şi lărgirii autonomiei principatelor, inclusiv a dreptului lor de a se uni într-un singur stat, organizat pe baze moderne.

[2] *Magazin istoric*, nr. 7/1977.

Considerînd, dimpotrivă, țările române ca parte integrantă a Imperiului otoman, Rusia țaristă a ocupat principatele, în vara anului 1853, încercînd să justifice această măsură ca răspuns nu al acțiunii ostile ei în principate, ci ca o replică la apropierea flotei anglo-franceze de Dardanele!

Inițial, puterile occidentale au sfătuit Poarta să nu considere această invazie ca un *casus belli*, argumentînd că nu era vorba de invazia unor provincii otomane propriu-zise. În intervalul scurs pînă la sfîrșitul războiului Crimeii și Tratatul de la Paris, asistăm însă la o interpretare opusă: prin protocolul Conferinței ambasadorilor de la Constantinopol din 11 februarie 1856, semnat de Turcia, Franța, Anglia și Austria se hotăra că ambele principate fac parte integrantă din Imperiul otoman și deci domnii lor urmau să fie numiți de Poartă. Dar prin Tratatul de la Paris (30 martie 1856), statutul internațional al principatelor nu mai era definit atît de tranșant, ci într-o formulă mult atenuată, aparent mai favorabilă românilor[1]. După ce articolul 9 declara că nici una din puterile semnatare nu avea drept să se amestece, fie colectiv, fie în parte, în raporturile sultanului cu supușii săi și nici în administrația lăuntrică a împărăției turcești, în articolul 26, privitor la principate, se dispunea ca organizarea lor să fie întocmită de puterile contractante, țările române neintrînd deci în rîndul statelor supuse sultanului și administrației sale. „Poarta — scria A.D. Xenopol — recunoaște această stare de lucruri, căci altfel pentru ce ar fi stăruit ea așa de mult ca Delta Dunării, care la început era să fie alipită cu Moldova, să se încorporeze împărăției sale, dacă principatele române n-ar fi fost decît niște provincii turcești. În sfîrșit, cum s-ar fi împăcat ideea unei depline suveranități a Turciei asupra principatelor cu condiția cuprinsă în articolul 24 privitoare la convocarea unor Divanuri ad-hoc care să arate dorința principatelor asupra viitoarei lor organizări politice?" (A.D. Xenopol *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. XII, Iași, 1896, pp. 146-147). În sfîrșit, articolul 22, care definea poziția internațională a țărilor române, preciza ca „Principatele Moldovei și Valahiei vor urma înainte a se bucura, sub suzeranitatea Porții și sub garanția puterilor contractante, de privilegiile și imunitățile în a căror stăpînire se află". Această stipulație ne-ar face să credem că din acel moment înainte, interpretările labile în legătură cu autonomia țărilor române vor dispare.

Detaliu dintr-o litografie de Carol Popp de Száthmary simbolizînd Unirea Principatelor

„După ale noastre interese"

Românii aveau să se arate însă foarte precauți și neîncrezători în cele șapte puteri garante. În legătură cu aceasta se cuvine să subliniem unele diferențe între poziția Divanurilor ad-hoc ale Moldovei și Munteniei. Nu este vorba de cele patru puncte care includeau și Unirea și care, la 9/21 octombrie, erau formulate astfel de Divanul Munteniei: „1) Garantarea autonomiei Țării Românești și a drepturilor sale internaționale, astfel precum ambele sînt definite prin capitulațiile încheiate între țările române și Sublima Poartă suzerană în anii 1393, 1460 și 1513, precum și neutralitatea teritoriului moldo-român; 2) Unirea Munteniei și Moldovei într-un singur stat și sub o singură cîrmuire; 3) Principe străin cu ereditatea tronului, ales din una din dinastiile domnitoare din Europa, ai cărui moștenitori născuți în țară să fie crescuți în religia ei; 4) Guvern constituțional reprezentativ și, potrivit cu vechile obiceiuri ale țării, o singură adunare obștească, întemeiată pe o largă bază electorală, astfel ca să reprezinte interesele generale ale populației românești".[2]

Printr-un memoriu, care detalia aceste hotărîri, adresat Comisiei europene de la București[3], Divanul ad-hoc al Țării Românești arăta că își considera misiunea încheiată și că „națiunea românească nu are alte dorințe de rostit". „Divanul Munteniei — scria Xenopol — se abate în totul de la prescrierile Congresului [de la Paris] și de la înțelesul dat acestora de diplomații celor 7 puteri, rostindu-se numai asupra poziției exterioare a țării lor și refuzînd a intra în dezbaterea întrebărilor interne... Principatele fiind declarate autonome, Divanul muntenesc se întemeia tocmai pe acest principiu al autonomiei pentru a respinge amestecul străinilor în afacerile sale lăuntrice. Recunoașteți-ne autonomia și deci lăsați-ne să ne întocmim înlăuntrul

---

[1] În *Magazin istoric*, nr. 7/1975, publicam textul integral al Tratatului de pace de la Paris în care șase din cele 34 articole cuprindeau dispozițiil privitoare la principate; datorită contradicțiilor dintre cele șapte puteri (fiecare urmărind propriile obiective în spațiul carpato-danubian) Congresul a adoptat hotărîrea de a se consulta poporul român asupra propriilor dorințe (articolul 24), ceea ce a avut drept efect convocarea Adunărilor (Divanurilor) ad-hoc.

[2] Propuneri formulate în ziua de 8 octombrie 1857 de C.A. Kretzulescu, în ședința Divanului ad-hoc al Munteniei. În Divanul Moldovei formularea lor fusese făcută cu o zi mai înainte, 7 octombrie 1857, de către Mihail Kogălniceanu.

[3] *Magazin istoric*, nr. 8/1975.

nostru după ale noastre interese! Românii apoi mai cereau Unirea. De la primirea sau neprimirea acestei cereri, atîrna în totul organizarea internă, care, în cazul cînd Unirea ar fi fost primită, trebuia să fie altfel întocmită decît atunci cînd ambele ţări rămîneau despărţite şi anume, în acel caz, organizarea internă a ţărilor unite trebuia să se facă prin o adunare comună a ambelor principate".

Printr-o adresă din 16 noiembrie 1857, Comisia europeană întreba pe un ton ameninţător dacă Divanul stăruia asupra hotărîrii sale de a nu mai rosti alte doleanţe, întrebare la care primea răspunsul ferm că Divanul consideră că şi-a încheiat misiunea. Comentînd adresa Comisiei europene, I.C. Brătianu spunea atunci: „Cum am putea noi revizui legile şi statutele în fiinţă, înainte de a cunoaşte statul pentru care aceste legi şi statute ar fi destinate?".

În vreme ce Ţara Românească îşi exprima poziţia în acest fel, în hotărîrea Divanului din Iaşi s-a introdus şi un punct privind eliberarea clăcaşilor — dorinţă firească şi în consens cu evoluţia social-economică a principatelor, dar inoportună în etapa în care se găseau ele şi pentru documentul la care ne referim. Avînd în vedere interesele din acel moment ale tuturor românilor, poziţia de principiu a Divanului Munteniei vădea o deosebită maturitate politică. Pentru că, oricît de îndreptăţit era strigătul de luptă şi disperare al ţăranilor, el se adresa — dacă ar fi fost admis — cu precădere străinilor, mai concret celor patru împăraţi şi trei regi care guvernau cele şapte puteri garante şi unei armate de miniştri şi diplomaţi, în majoritate nobili. Eliberarea din iobăgie nu putea să fie, şi nici n-a fost, dealtfel, un dar al străinilor, ci un act al românilor înşişi.

Nici permisiunea, dar nici interdicţia

Convenţia de la Paris din august 1858, hibrid rezultat din compromisul dintre puterile garante, a fost calificată ca un act „nici pentru unire, nici pentru neunire", iar Vasile Boerescu spunea că ea favorizează „o semi-unire". La art. 2, Convenţia părea totuşi destul de clară în privinţa autonomiei româneşti: „În puterea capitulaţiilor date de sultanii Baiazid I, Mahomed II, Selim I şi Soliman II, care constituie autonomia lor, reglementînd relaţiile cu Înalta Poartă şi pe care mai multe hatişerifuri, şi mai cu seamă cel din anul 1834, le-a consfinţit; asemenea, în conformitate cu art. 22 şi 23 ale Tratatului încheiat la Paris, în 30 martie 1856, principatele vor urma a se bucura, sub garanţia colectivă a puterilor contractante, de privilegiile şi imunităţile în a căror stăpînire se află. Prin urmare, principatele se vor administra liber şi fără nici un amestec din partea Înaltei Porţi, în marginile stipulate prin învoirea puterilor garante cu Curtea Suzerană" *(Acte şi documente relative la istoria renaşterii României*, vol. VII, Bucureşti, 1892, pp. 307-308). În articolul 8 exista însă un paragraf apt la interpretări, care a şi adus, dealtfel, mari prejudicii materiale principatelor. „Ca şi în trecut — se spunea în acest paragraf — tratatele internaţionale care se vor încheia de către Curtea Suzerană cu puterile străine vor fi aplicabile în principate încît nu ar vătăma imunităţile lor"[1]. Cu alte cuvinte, capitulaţiile dintre Imperiul otoman şi alte puteri creştine şi apoi tratatele care le-au înlocuit, deveneau aplicabile de către puterile garante în Principate ca şi în Imperiul otoman, limita imunităţilor principatelor urmînd a fi judecată — după articolul 9 al Convenţiei — tot de puterile garante!

Deşi Convenţia de la Paris menţiona clar că este vorba de două state separate, cu domni şi adunări separate, românii, din motive tactice, au lăsat să se înţeleagă că ar aplauda aceste hotărîri. Abia cîteva luni mai tîrziu, puterile garante au început să se dumirească de ce şi Ion Brătianu şi Vasile Boerescu şi alţi unionişti primiseră hibridul din august 1858. De fapt, ei aprobau nu ceea ce scria, ci ceea ce nu se afla scris în convenţie, şi anume, *nici permisiunea, dar nici interdicţia ca aceeaşi persoană să fie aleasă pe tronul ambelor principate!* De aceea, la acuzaţia că, alegîndu-l pe Alexandru Ioan Cuza în ambele principate, s-ar fi încălcat Convenţia de la Paris, Vasile Alecsandri declara la Foreign Office: „O maximă a codului politic declară că tot ce nu-i oprit este permis şi văzînd că Convenţia nu ne opreşte de a alege acelaşi domn în ambele principate, am înlesnit aplicarea ei" (V. Alecsandri: *Călătorii — misiuni diplomatice*, ed. III comentată de Al. Marcu, Craiova, pp. 246-255). Trebuie spus că Unirea Principatelor reprezintă cel mai grăitor şi spectaculos pas pe calea independenţei româneşti. Act politic generat tocmai de statutul de autonomie şi care în absenţa acestuia ar fi fost greu de închipuit. Prin Unire, vechile capitulaţii, Tratatul şi Convenţia de la Paris au fost astfel depăşite, cu toate că atît înainte cît şi după Unire ele au fost invocate — din motive tactice — la fiecare pas.

Trepte spre cucerirea independenţei depline

Timp de aproape trei ani — pînă la recunoaşterea Unirii de către puterile garante — structurile interne ale ţării au rămas aproape intacte. Din această perioadă sînt totuşi de reţinut două momente, edificatoare pentru modul în care marile puteri priveau autonomia României şi în care înţelegeau să-şi respecte semnăturile pe tratate. Astfel, în tratatul de comerţ încheiat de Anglia şi ranţa cu Poarta, tratat intrat în vigoare la 1 octombrie 1861, teritoriul românesc era asimilat,

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1975, unde se publică şi textul integral al Convenţiei de la Paris, din 9 august 1858.

din punct de vedere vamal, cu provinciile Imperiului otoman; articolul 20 specifica, dealtfel, că tratatul „va avea o tărie pe tot teritoriul turcesc, inclusiv Egiptul, dependențele africane, Moldova și Muntenia (*Anale economice*, I-IV, 1862).

Pe de altă parte, în 1862, consulii străini din București, neputînd răspunde care din capitulațiile încheiate de statele lor cu Poarta ar putea fi aplicate principatelor, au găsit mai comod să elaboreze, sub titlul *Regulament pentru exercițiul jurisdicției cons lare*, o reglementare cu totul nouă, în care majoritatea dispozițiilor nu se aflau în nici una din capitulațiile dintre Imperiul otoman și statele apusene. Dar nu numai la atît; într-o epocă în care Tratatul și Convenția de la Paris, aprobate de toate puterile garante, desființaseră de mult Regulamentele organice — consulii acelorași puteri invocau, din nou, prevederea din 1832 care scutea de patentă pe comercianții angrosiști supuși străini! (Arhivele statului București. Microfilme Franța, rola 44, f. 183-200. Consulul Franței către Moustier. Iași, 26 III 1869).

După 24 ianuarie 1862[1], odată cu realizarea și a unirii administrative a principatelor încep măsurile care au dus la marile reforme din anii 1863-1865 și care au readus în dezbaterile internaționale caracterul autonomiei noului stat român.

În 1863, a fost votată noua lege a patentelor, care marca sfîrșitul oficial al situației privilegiate, pe tărîm fiscal, a supușilor străini, pînă atunci scutiți de impozit (*Monitorul* — Jurnal oficial al Principatelor Unite Române, nr. 62, 27 martie 1863). Actul a stîrnit proteste, demersuri, presiuni din partea consulilor puterilor garante față de domnitor. Consulii au invocat din nou capitulațiile lor cu Poarta și situația de privilegiați în Imperiul otoman; li s-a răspuns că supușii străini trăiesc și cîștigă averi în România, și nu în Imperiul otoman. Străinilor li s-au acordat totuși unele păsuiri care s-au prelungit, în fiecare an, pînă în 1867. Principiul fusese însă cîștigat și astfel regimul jurisdicției consulare — derivație a capitulațiilor acordate de Poartă puterilor europene creștine, primise lovitura principală.

La sfîrșitul anului 1863[2] s-a realizat una din reformele interne cele mai radicale și cu cel mai mare răsunet internațional din timpul domniei lui Cuza și a guvernului Kogălniceanu: secularizarea averilor mănăstirești. Mai mult de un sfert din teritoriul agricol și forestier al țării a intrat, astfel, în stăpînirea statului român. Aproximativ jumătate din această avuție imensă fusese administrată și exploatată de ierarhia clericală străină din Orientul ortodox, balcanic și afro-asiatic. Act temerar al manifestării autonomiei, secularizarea a provocat reacția atît a Cancelariei de la Petersburg cît și a Patriarhiei de la Constantinopol. Cuza a rămas însă ferm pe poziții știind că se sprijină pe unanimitatea poporului și pe majoritatea covîrșitoare a factorilor politici interni. Din punct de vedere juridic, actul era inatacabil; un diplomat francez îl rezuma perfect, în 1863, într-un raport către Drouyn de Lhuys, ministrul de externe al Franței: „Pretinsul drept de proprietate al Sfintelor locuri este încă și mai greu de susținut din punct de vedere al legilor și obiceiurilor țării. Legile moldo-valahe n-au permis niciodată străinilor să posede proprietăți în principate; această dispoziție a legislației române n-a încetat niciodată să fie în vigoare; ea există încă și azi (abia în 1864 s-a dat drept străinilor de a poseda imobile — *M.I.*). În zadar călugării greci caută să disimuleze calitatea lor de străini, spunîndu-și [că sînt] apți să posede [imobile] cu același titlu ca și ceilalți supuși ai sultanului. Fiindcă tocmai împotriva supușilor sultanului, interdicția a fost cel mai riguros susținută; nu numai că supușii otomani n-au avut niciodată dreptul de a dobîndi pămînturi în provinciile dunărene, dar ei n-au avut nici măcar dreptul de a locui și de a se fixa pe pămîntul românesc; capitulațiile acordate de Poartă principiptelor o recunosc formal". Singura calitate a acestor călugări — conchidea diplomatul francez — a fost aceea „de administratori beneficiari", recunoscută în această accepție chiar și sub fanarioți (Charles Tissot către Drouyn de Lhuys, 22 iunie 1863 — Iași. Arhivele statului. Microfilme Franța, rola 44, f. 61-86).

Un mare merit în impunerea acestei legi se cuvine trimisului lui Cuza la Poartă, Costache Negri și girantului agenției diplomatice din Constantinopol, Nicolae Bordeanu, care au reușit — cu abilitate — să izoleze, în conferințele ambasadorilor de la Constantinopol, pe patriarh și pe sprijinitorii lui de la Petersburg, astfel încît puterile neortodoxe au concedat la un compromis, la care s-a raliat, în cele din urmă, și Imperiul rus. Deci temerarul act de autoritate al românilor în domeniul legislației interne a repurtat un strălucit succes, în ciuda complicațiilor internaționale. El avea să fie urmat, la 2 mai 1864, de acțiunea prin care guvernul lui Cuza a modificat cu de la sine putere însăși Convenția de la Paris, măsură care, de asemenea, a fost pînă la urmă acceptată de marile puteri.

Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris este de fapt, prima Constituție a României făurită de români. Motivînd această măsură, la 2 iulie 1864, Cuza se adresa țării în felul următor: „Românilor, trebuie să v-o spui și voi singuri o puteți constata, România numai de astăzi intră în autonomia sa dinlăuntru, cuprinsă în vechile noastre capitulații încheiate cu Înalta Poartă și garantate prin Tratatul de la Paris. Pînă acum, această

(*Continuare în p. 45*)

[1] La 4 decembrie 1861, ca urmare a hotărîrii Conferinței întrunite la Constantinopol (13 septembrie-4 decembrie), „Poarta a dat un firman prin care recunoștea unirea administrativă și politică a principatelor. În cadru solemn, aniversativ, documentul a fost adus la cunoștința opiniei publice de către domnitorul Cuza, cu ocazia deschiderii lucrărilor Adunării legislative, la 24 ianuarie 1862. *Magazin istoric*, nr. 4/1976.

[2] Proiectul pentru secularizare, prezentat la 13 decembrie 1863, a fost votat fără modificări. *Magazin istoric*, nr. 5/1976.

În „Casina" de la Alba Iulia, la 1 decembrie 1918

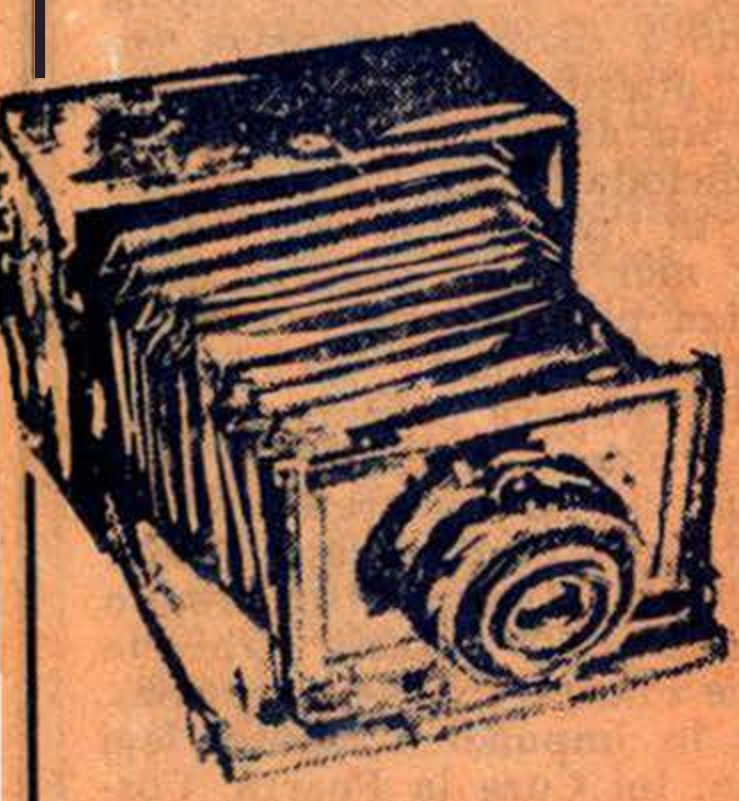

Aparat de fotografiat, aparținînd lui Samoilă Mîrza, cu care au fost imortalizate numeroase instantanee în zilele Marii Uniri

Printre cei care, la 1 decembrie 1918, au fost martori la actul istoric de la Alba Iulia, ce a consfințit victoria poporului român în lupta sa pentru desăvîrșirea statului național unitar, s-a aflat și Felicia Stoica (Pop), astăzi în vîrstă de peste 70 ani. Tatăl său, inginerul Aurel Stoica, nepot de soră al lui Ioan Rațiu[1], fusese ales în Consiliul Național Român din Alba Iulia și fotografiile de epocă ni-l prezintă alături de ceilalți membri ai acestui organism. Familia Stoica locuia în Alba Iulia într-o casă aflată pe strada Bisericii nr. 17 (azi Bărnuțiu nr. 17), clădire ce fusese pusă la dispoziție, în acele zile, unora din conducătorii operei de pregătire și de realizare a Unirii.

Aici a fost găzduit dr. Ștefan Cicio Pop, membru al Consiliului Național Român Central (C.N.R.C.), cu sediul la Arad, sosit la Alba Iulia pentru a sprijini Consiliul Național Român local în acțiunea de organizare a Marii Adunări Naționale. În ziua de 30 noiembrie 1918, în această casă a avut loc o ședință restrînsă la care au participat Gh. Pop de Băsești, Vasile Goldiș, Ștefan Cicio Pop și alți fruntași pentru a discuta anteproiectul de rezoluție, după care au plecat, împreună, către ora 20, la ședința specială a C.N.R.C. pentru definitivarea, împreună cu socialiștii, a rezoluției pentru Adunarea de a doua zi.

Felicia Pop — pe atunci în vîrstă de 10 ani — își amintește că mama sa a rugat-o să-și facă un album în care au semnat personalități de seamă prezente la Alba Iulia, printre care Vasile Goldiș, Gh. Pop de Băsești, Ștefan Cicio Pop, care a adăugat „președintele Adunării Naționale de la Alba Iulia". Ștefan Cicio Pop a rugat-o, mai tîrziu, să-i pună la dispoziție albumul pentru a dovedi că el prezidase adunarea, deoarece adevăratul președinte, Gh. Pop de Băsești, foarte bătrîn și bolnav, într-o stare de puternică emotivitate, nu a putut rosti în adunare decît următoarele cuvinte: „Slobozește doamne pe robul tău care și-a văzut visul cu ochii".

Felicia Pop ne-a povestit cum, în dimineața de 1 decembrie, veneau oamenii din sate pentru a aduce un omagiu fruntașilor luptei pentru unitate națională găzduiți în acele zile în locuința lor. „Printre oameni — ne spu-

[1] *Magazin istoric*, nr 7-8/1978.

În rîndul întîi, Felicia, o fetiță de 10 ani, cea căreia obișnuia să i se spună „copilul răsfățat al cetății Marelui Mihai"

Detaliu dintr-o fotografie din timpul înfăptuirii Unirii din 1 decembrie 191

ne dînsa — exista o unitate nemaicunoscută, un entuziasm de nedescris, o efervescență care pusese stăpînire pe toată lumea. Cîntecele naționale răsunau pretutindeni, se auzea *Deșteaptă-te române*, și oamenii purtau steaguri și pancarte, butoni și cocarde tricolore".

Din fața casei Stoica a pornit cortegiul oficial de trăsuri însoțite pe două părți de țărani călări, îmbrăcați în frumoase costume naționale, care se îndrepta spre Cetate. Într-una din trăsuri era și Felicia Pop care a intrat împreună cu tatăl său în „Casina" din Alba Iulia, în mijlocul celor 1 228 delegați și a ascultat, păstrînd în inimă pentru toată viața, hotărîrea supremă de unire a Transilvaniei cu România. Ea păstrează, printre altele, o fotografie — unică poate — una dintre acelea executate atunci de „fotograful Unirii", Samoilă Mîrza. Fotografia înfățișează o mulțime de oameni adunați în ziua de 10 decembrie 1918, pentru a sărbători marele act istoric.

Herbert RABINOVICI

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

● **Dumitru Berciu — DE LA BUREBISTA LA DECEBAL** *(ediția a II-a, revăzută și completată).*

Editura politică, București, 1980, 108 pp., 4 lei: *viața social-politică și civilizația strămoșilor poporului român, între sec. I î.e.n. și II e.n.*

● **Ariton Vraciu — LIMBA DACO-GEȚILOR.**

Editura Facla, Timișoara, 1980, 219 pp., 13 lei: *contribuții la cunoașterea trăsăturilor specifice și a locului idiomului daco-get în cadrul familiei indo-europene din care făcea parte.*

● **Ion Donoiu — MONEDE DACO-GETE ȘI EFIGII ROMANE.**

Editura militară, București, 1980, 204 pp., 80 lei: *din tezaurele monetare descoperite pe teritoriul țării noastre.*

● **Șerban Bobancu, Cornel Samoilă, Emil Poenaru — CALENDARUL DE LA SARMIZEGETUSA REGIA.**

Editura Academiei, București, 1980, 190 pp., 11 lei: *vezi și* Magazin istoric, *nr. 6, 7/1977.*

● **DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN** *(sub egida Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară).*

Editura militară, București, 1980, 438 pp., 31 lei: *312 materiale de arhivă din perioada 1-3 septembrie 1944.*

● **THE ARMY AND THE ROMANIAN SOCIETY** *(coordonator colonel dr.* **Al. Gh. Savu***).*

Editura militară, București, 1980, 444 pp., 27 lei: *studii privind armata și societatea românească.*

● **LA DEFENSE NATIONALE DANS LA PENSÉE ROUMAINE** *(volum întocmit de* **Maria Georgescu, Mihai Retegan,** *colonel* **Constantin Căzănișteanu,** *colonel dr.* **Al. Gh. Savu***).*

Editura militară, București, 1980, 468 pp., 28 lei: *pagini din gîndirea românească privind apărarea națională.*

● **NOUVELLES ÉTUDES D'HISTOIRE.**

Editura Academiei, București, 1980, 386 pp., 30 lei: *studii de istorie modernă și contemporană a României, publicate în cinstea celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice.*

● **POPULAȚIE ȘI SOCIETATE, VOL. III, IV** *(sub redacția acad. prof.* **Ștefan Pascu***).*

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980 vol. III — 204 pp., vol. IV — 224 pp., 19,50 lei: *lucrările colocviului internațional de demografie istorică (Cluj-Napoca, septembrie 1977).*

● **Csetre Elek, Imreh István — ERDELY VÁLTOZO TÁRSADALMA 1767-1821.**

Editura Kriterion, București, 1980, 144 pp., 5 lei: *structurile sociale din Transilvania în ultimele decenii ale feudalismului.*

● **Hermann Oberth — BRIEFWECHSEL, VOL. I** *(ediție îngrijită de* **Hans Barth***).*

Editura Kriterion, București, 1980, 296 pp., 15,50 lei: *corespondența din anii 1922-1954 a savantului originar din România, unul dintre întemeietorii astronauticii.*

● **Venczel József — AZ ÖNISMERET ÚTJÁN.**

Editura Kriterion, București, 1980, 192 pp., 12,50 lei: *studii și cercetări sociale.*

● **Iulian Teodoroiu — REPERE ÎN TEORIA PUTERII DE STAT.**

Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1980, 224 pp., 6,75 lei.

● **Constantin Sîrbu — PRIVELIȘTI IUGOSLAVE.**

Editura Sport-Turism, București, 1980, 176 pp., 9,25 lei.

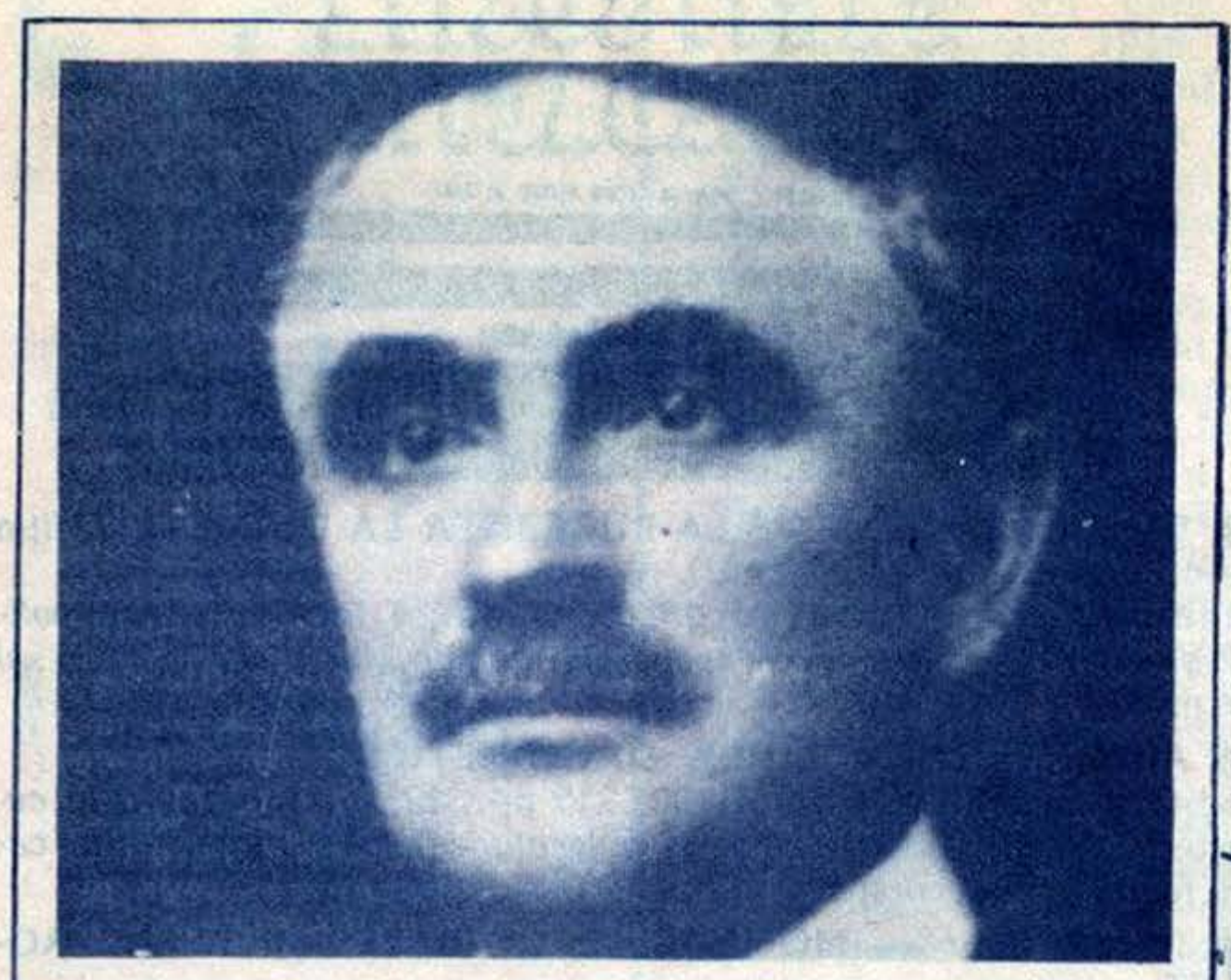

ÎNSEMNĂRI

IOAN URSU

În şedinţa secţiilor istorică şi ştiinţifică ale Academiei române din 24 mai 1910, preşedintele Academiei, Anghel Saligny, anunţă ordinea de zi: „Alegerea d-lui Iorga ca membru activ şi a d-lor dr. C. Levaditi, Ştefan Longinescu şi Ioan Ursu ca membri corespondenţi".

Propunerea cît şi expunerea pentru alegerea marelui istoric Nicolae Iorga sînt citite de A.D. Xenopol. Tot el citeşte şi expunerea pentru alegerea lui Ioan Ursu, doctor în filozofie (secţia istorie) al Universităţii din Berlin şi profesor supleant la catedra de istorie medie şi modernă de la Universitatea din Iaşi: „D-l Ursu, care are vîrsta de 33 ani, este un tînăr foarte rîvnitor pentru ştiinţele istorice, care s-a distins pînă acum prin mai multe lucrări de valoare. A început cariera sa de istoric prin un studiu asupra Relaţiilor dintre Moldova şi Polonia, care a fost premiat de Universitatea din Bucureşti. După aceea, obţinînd prin concurs o bursă pentru istorie, a făcut studii la Berlin şi la Paris, făcînd şi în Italia o călătorie de cercetări documentare. A trecut doctoratul în filozofie la Berlin, susţinînd ca teză capitolul I din scrierea sa mai cuprinzătoare: Die auswärtige Politik des Peter Rareş Fürst von Moldau [Politica externă a lui Petru Rareş, principele Moldovei]. Însăşi cartea d-lui Ursu dovedeşte o erudiţie bogată şi nouă, folosindu-se de multe izvoare pînă acum neutilizate...

A doua lucrare [de fapt, a treia] a d-lui Ursu, scrisă în limba franceză, are de obiect: La politique orientale de François Ier [Politica orientală a lui Francisc I] cuprinzînd 204 pagini. Asupra valorii acestei cărţi credem că ea reiese în destul din criticile şi dările de seamă, destul de numeroase, inserate în revistele franceze...

A patra lucrare este editarea unui cronicar italian, Donado da Lezze, Historia Turchesca, tipărită de Academia română după cercetarea importantă a acestui izvor de către o comisie, compusă din d-nii Kalinderu şi Onciul. Mai multe recenziuni din revistele italiene arată însemnătatea acestei publicaţii a d-lui Ursu. A cincea lucrare este un rezumat al cronicarului da Lezze, inserat în revista Archivio veneto, XIX, partea I, 1910.

Credem că meritele şi întinsele cunoştinţe ale d-lui Ioan Ursu, documentate prin lucrările sale în mai multe limbi europene şi în româneşte, îl califică îndestul pentru a fi primit în secţia noastră ca membru corespondent".

A doua zi, I. Ursu a fost ales în forul academic.

Născut la 14 octombrie 1875[1], în comuna Caţa, judeţul Tîrnava Mare (azi jud. Braşov), deci într-o localitate dintr-o străveche provincie românească, care se afla sub asuprire străină, Ioan Ursu a desfăşurat o amplă activitate pe plan politic şi cultural pentru desăvîrşirea unităţii naţionale de stat a poporului român.

Pentru cei care avea să devină istoricul şi militantul politic I. Ursu. viitorul poporului român nu putea fi asigurat decît prin rezolvarea celor două deziderate fundamentale: desăvîrşirea unităţii naţionale şi lichidarea dezechilibrului social, cu alte cuvinte, consolidarea statului naţional prin introducerea unor reforme cu profund caracter democratic. „Nu va fi glorie şi mulţumire mai mare — scria el — decît dacă noi, tinerii, ne vom închina viaţa luptînd pentru nimicirea dezechilibrului social înlăuntrul graniţelor de azi ale statului..." Odată cu declanşarea primului război mondial, el şi-a intensificat activitatea, atît în ţară cît şi în Franţa şi Italia, pentru ideea care însufleţise atîtea generaţii — unirea cu ţara.

Alături de recunoscuta activitate ştiinţifică şi politică, tînărul istoric ardelean a desfăşurat şi o prodigioasă activitate didactică pentru care, după cum singur mărturisea, avea mare pasiune: „M-am hotărît să mă dedic singurei cariere pentru care simţeam vocaţiune: profesoratul". Şi, într-adevăr, ca profesor, mai întîi la diferite licee din ţară, iar apoi la catedra de istorie medie şi modernă de la Universitatea din Iaşi, şi-a cucerit elevii şi studenţii — cum remarca prof. Dimitrie Pompeiu — „prin frumoasele lui prelegeri, însufleţite întotdeauna de un cald patriotism". Acest lucru s-a datorat şi faptului că el i-a avut ca profesori pe Dimitre Onciul[2] şi Nicolae Iorga[3], de la care a deprins atît metoda riguroasă de lucru, cît şi înţelegerea istoriei nu numai ca pe o disciplină ştiinţifică, ci şi ca pe un instrument esenţial în educaţia tineretului, ca pe o veritabilă armă în apărarea intereselor naţionale.

De profesorul D. Onciul îl va lega o strînsă şi afectuoasă amiciţie pînă la sfîrşitul vieţii acestuia. Corespondenţa dintre ei este probatorie în acest sens. Astfel, într-o epistolă trimisă din Veneţia (16 iunie 1908), Ursu îi relata marelui istoric moldovean: „Am trimis 500 cor[oane] lui Konegen [editor în Viena] pentru a începe tipărirea bietului Rareş [este vorba despre cartea Politica externă a lui Petru Rareş, principele Moldovei]. Acest fapt mi-a umplut inima de bucurie... şi înseamnă un punct hotărîtor în cariera mea. Voi putea aduce astfel la lumină două din cele trei lucrări pregătite. Simt, pe de altă parte, mare bucurie şi pentru că-mi pot realiza o veche dorinţă ce-am avut-o, [aceea] de a vă arăta în public recunoştinţa mea pentru interesul părintesc ce mi l-aţi arătat ca profesor şi ca om, dedicîndu-vă una din lucrările mele. Sper că îmi veţi acorda permisiunea de a vă dedica pe Rareş".

Universitatea din Berlin la începutul sec. XX

Sentimentele de recunoştinţă arătate de Ioan Ursu lui Onciul se integrează, de fapt, sentimentelor de prietenie ce le-a păstrat multor colegi şi oameni de seamă ai epocii, dovedind căldura şi entuziasmul său pentru tot ce avea un caracter încurajator în lupta pentru cultura şi ştiinţa românească. Pentru că atît D. Onciul, cît şi D. Gusti, D. Pompeiu, E. Lovinescu, Tr. Lalescu, Şt. Longinescu, Gh. Ghibănescu, S. Mîndrescu şi mulţi alţii cu care era prieten, au însemnat tot atîtea minţi luminate pentru patrimoniul cultural şi ştiinţific al ţării noastre. Se apropiase şi de marele istoric A.D. Xenopol care, deşi la început l-a privit cu rezerve, puţin mai tîrziu i-a arătat toată căldura, preţuind la tînărul istoric ardelean firea „deschisă, studioasă şi, mai ales, cu totul închinată dragostei de neam".

Faţă de studenţii de la Iaşi, şi mai tîrziu de cei de la Cluj şi Bucureşti, Ursu a avut o atitudine extrem de apropiată. Spre exemplu,

---

[1-3] Magazin istoric, nr. 8/1975; 4/1973; 11/1975, 7/1978, 4/1979.

regretatul academician Petre Constantinescu-Iaşi a relevat deseori că lui Ioan Ursu — om cu larg spirit democratic — îi datora promovarea sa ca istoric, într-un moment în care unii profesori de la Universitatea din Iaşi nu i-au acceptat teza de licenţă pe motiv că ar fi „de stînga".

După Marea Unire din 1918, pentru înfăptuirea căreia Ioan Ursu, alături de alţi patrioţi români, şi-a adus o contribuţie activă, el a crezut că e o datorie de ardelean „să cearâ a fi transferat [ceea ce a şi făcut în 1919] spre a profesa de pe o catedră de istorie, în Universitatea românească din Cluj" (D. Pompeiu), proaspăt organizată şi unde a funcţionat pînă în anul 1923.

Ioan Ursu a depus eforturi susţinute pentru a încuraja şi promova pe multiple planuri, cultura românească, în special în centrele româneşti care stătuseră sub asuprire străină. Astfel, din iniţiativa lui, în 1921, s-a clădit un nou local pentru Gimnaziul de stat din comuna Cohalm, jud. Tîrnava Mare (azi oraşul Rupea din judeţul Braşov). Totodată, datorită donaţiei făcută de el în bani şi în cărţi, pe lîngă gimnaziu s-a fondat o bibliotecă. Ministerul Instrucţiunii, prin secretariatul general din Cluj, într-o adresă din 18 octombrie 1921, îşi exprima „mulţumirea pentru jertfa adusă de dl. profesor [Ursu] culturii româneşti în această localitate. Biblioteca nou înfiinţată va purta numele «Biblioteca profesor universitar Ioan Ursu»".

Pe coordonatele aceleiaşi politici culturale, el a depus eforturi, încununate de succes, pentru înfiinţarea Universităţii populare din Cluj, „în dorinţa de a contribui — după cum mărturisea în cuvîntarea rostită la 28 ianuarie 1923, în aula Universităţii din Cluj, cu ocazia deschiderii Universităţii populare — cît de puţin la formarea unei societăţi mai bune, care să considere materia ca mijloc şi sentimentele frumoase ca scop... Scopul urmărit de noi e: răspîndirea cunoştinţelor utile pentru viaţă, într-un chip plăcut şi, odată cu aceasta, sugerarea sentimentelor frumoase, care să ne dea în viitor cetăţeni înarmaţi cu cunoştinţe, dar şi cu sentimente, deci o societate mai bună, în care omul să aibă de luptat cu mai puţine răutăţi şi să fie fericit".

După moartea profesorului D. Onciul, în octombrie 1923, Ioan Ursu a preluat catedra de istoria românilor a Universităţii din Bucureşti. Din păcate, pentru puţin timp, întrucît numai după doi ani, la 6 octombrie 1925, pe neaşteptate, i s-a curmat firul vieţii.

În perioada cînd era profesor la Cluj a început să-şi redacteze memoriile. Ele încep din anul 1904 şi se opresc la 27 august 1916. Volumul rămas este intitulat Pentru România Mare şi el reprezintă însemnări referitoare la evenimentele care au concurat la desăvîrşirea unităţii de stat a României. Dincolo de unele elemente subiective, de păreri personale, aceste însemnări constituie documente preţioase pentru a înţelege mai bine şi complet epoca respectivă.

Publicăm în acest număr al revistei noastre cîteva fragmente din însemnările lui I. Ursu, din perioada 1904-1910.

Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei Magazin istoric; intervenţiile explicative sînt marcate prin paranteze drepte, iar întreruperile — prin trei puncte.

Ioana URSU,
Mihai RETEGAN,
Dumitru PREDA

Cauza cea mare

Istoria m-a făcut să înţeleg imediat soarta tragică a neamului românesc care rămăsese pînă în vremurile noastre împărţit în mai multe state.

Ca fiu al unui popor robit, am simţit şi mai mult tragicul acestei situaţii şi în curînd mi s-a cristalizat credinţa că aveam misiunea să lupt din tot sufletul şi cu toată energia pentru sfărîmarea graniţelor care despărţeau pe fiii aceluiaşi popor. Căci un istoric nu putea să nu înţeleagă că procesul care a dus la realizarea unităţii Italiei şi a Germaniei trebuia să-şi facă cursul firesc şi să aibă ca urmare naturală unitatea tuturor popoarelor care au rămas sfîşiate de graniţe. Era epoca cînd statele trebuiau clădite pe baza principiului naţional. Unirea tuturor românilor într-un singur stat era un imperativ al vremurilor în care trăiam.

Am căpătat deci convingerea că realizarea unităţii noastre naţionale era o chestie de timp şi că generaţia mea avea misiunea cea grea ca să aducă jertfele necesare pentru ca să poată vedea acest vis sfînt realizat.

Mai ales ca ardelean, simţeam că am datoria să nu mă sustrag de la nici o jertfă pentru ca să contribui la pregătirea sufletelor românilor pentru cauza cea mare. Altcum conştiinţa mea nu putea fi împăcată. Căci un istoric născut dintr-un popor robit, care îşi forma instrucţia şi educaţia cu ajutorul statului în ţara liberă [România] — menită să aibă rolul pe care l-a avut Sardinia în unitatea Italiei — nu putea să nu-şi înţeleagă misiunea şi să se sustragă de la porunca vremurilor pe care trebuia să le priceapă.

După terminarea Universităţii [din Bucureşti], în 1898, am lucrat în toate ocaziile, în şcoală şi în afară de şcoală, pentru ca să întăresc conştiinţa naţională, ca profesor de istorie la liceele din Brăila şi Piatra N[eamţ]. Mi se părea însă cercul prea îngust şi de aceea am făcut toate sforţările ca să obţin o bursă în străinătate care să-mi dea posibilitatea să mă pregătesc şi mai bine pentru lupta cea mare. În 1903, în urma unui concurs, am obţinut bursa dorită pentru studiile istorice în Germania.

În toamna anului 1903, m-am înscris la Universitatea din Berlin. Noul mediu mi-a cimentat şi mai temeinic con-

vingerile formate în România... Căpătasem convingerea că România, în forma ei geografică de semilună, era incapabilă de viaţă, căci era expusă să fie cu uşurinţă tăiată în două de duşmanul care ar ataca-o din Ardeal... Se vedea clar că România era numai o parte dintr-un cerc care trebuia să fie graniţa firească a poporului românesc, cu atît mai ales că acest popor forma o extraordinară unitate geografică. Toate rîurile care udă ţinutul românesc izvorăsc şi se pierd în alte ape numai pe pămînt românesc. Centrul acestei perfecte unităţi geografice îl formează platoul Ardealului...

Toate aceste convingeri formate în mediul favorabil din ţară, care personifica unirea, trebuiau să-mi sugereze şi căile pe care aş fi putut să lucrez pentru aducerea la îndeplinire a visului ce mă frămînta. Noua mea patrie, România, era legată din punct de vedere politic de sistemul Puterilor Centrale. Între Austro-Ungaria şi România exista o alianţă politică încă din 1883, iar ungurii vegheau ca sistemul dualismului, care le garanta privilegiile, să rămînă nealterat. Ei puseseră mîna pe frînele politicii externe ale monarhiei dualiste şi împiedicau orice manifestare a ideii unirii dintre românii ardeleni şi România. Tocmai pentru ca să împiedice formarea unui curent iredentist, diplomaţia austro-ungară a atras România în sfera de influenţă a monarhiei dunărene [Austro-Ungaria], pentru ca să fie cu atît mai uşor supravegheată şi împiedicată să se pregătească sufleteşte pentru ideea care era în spiritul timpului. O societate care ar fi avut ca program *unirea politică* n-ar fi putut să existe nici 24 de ore fără ca să nu protesteze diplomaţia ungurească, care îşi avea organele ei de spionaj în toate oraşele mari ale României.

În astfel de condiţii, o acţiune pe faţă pentru ideea unirii politice a unei societăţi organizată pentru acest scop era imposibilă, căci crea de la început greutăţi diplomatice guvernului. Mi se părea mult mai potrivită ideea fondării unei societăţi secrete, care să pregătească lumea românească de pretutindeni pentru jertfele mari ce vor trebui făcute ca idealul unirii politice să fie întrupat.

Încă în iarna anului 1904, am sondat pe numeroşii mei colegi români de la Universitatea din Berlin şi de la Şcoala politehnică organizaţi în „Societate academică". În martie, am convocat la mine acasă pe o parte din ei şi după discuţii îndelungate mulţi dintre ei au acceptat ideea, sugerată de mine, de a întemeia o societate secretă, care să aibă ca scop unirea politică a tuturor românilor. La 2 martie 1904, s-au iscălit de cei prezenţi statutele societăţii, care, în curînd, au fost acceptate de 30 de membri, în cea mai mare parte studenţi de la universităţile germane. Cei mai mulţi dintre ei sînt azi personalităţi de frunte şi şi-au făcut datoria în cel mai mare grad pentru ideea pentru care am jurat. Citez articolul întîi din statutele originale ale acestei societăţi secrete numită „România Mare": „Se înfiinţează o societate secretă cu numele «România Mare», cu scopul de a întări naţiunea românească de pretutindeni pe terenul economic, cultural — în sens românesc —, militar şi politic, întărire care să ducă la realizarea idealului suprem şi unic ale societăţii: unirea politică a tuturor românilor".

Celelalte opt articole priveau organizarea societăţii. Fiecare membru trebuia să depună jurămînt în scris că va păstra secretul persoanelor şi se va devota ideii unirii politice a tuturor românilor.

În primăvara anului 1904, am părăsit Universitatea din Berlin şi m-am înscris la Universitatea din Miinchen, unde ca preşedinte al Societăţii studenţilor, am sugerat necontenit idealul pe care jurasem şi am cîştigat mulţi aderenţi, care au devenit foarte stăruitori propagandişti ai ideii unirii politice a românilor.

În 1905, m-am reîntors la Universitatea din Berlin, unde colegii m-au ales preşedinte al „Societăţii academice" al cărei preşedinte de onoare era ministrul României la Berlin, Alexandru Beldiman, care se interesa în chip deosebit de societate. Venea foarte des în mijlocul nostru şi arăta multă simpatie curentului naţional care predomina în societate.

În aprilie, dl. Beldiman a patronat o serbare organizată de societate, cu care ocazie am ţinut conferinţa *Cauzele de căpetenie ale căderii şi măririi noastre în trecut*, în care am făcut aluzie la chestiunea ce se agita prin rîndurile noastre: „...Numai prin sacrificii şi printr-o concentrare conştientă a tuturor forţelor naţiunii se poate realiza greaua noastră misiune, pe care sîntem datori a o îndeplini, dacă nu vrem să cădem în rîndul acelor popoare nedemne faţă de care cuceritorul străin nu găseşte decît dispreţ, iar istoricul nici un cuvînt de scuză".

Ziua aniversării revoluţiei românilor din Ardeal, 3-16 [3-15] mai [1848], am serbat-o cu o deosebită solemnitate şi în acest an ca şi în anul trecut la Miinchen. Căci am ţinut să se facă obicei ca această zi să fie considerată ca sărbătoare a tuturor românilor şi să fie serbată prin o şedinţă festivă.

Sub acelaşi acoperiş

Anul nou 1907 Societatea l-a serbat împreună cu ministrul Beldiman şi cu Take Ionescu, care venise în calitate de ministru [de finanţe] într-o misiune la Berlin.

Take Ionescu ne-a ţinut o frumoasă vorbire prin care ne îndemna să luăm ca exemplu calităţile bune ale poporului german, care se rezumă în muncă, spirit de organizare şi patriotism. Eu i-am răspuns că noi, tinerii, vom lua ce e bun de la poporul german şi nu vom uita că generaţia noastră are greaua misiune de a face să dispară cele trei rele, de care suferă neamul românesc şi anume: 1) dezechilibrul moral, 2) dezechilibrul în proprietatea rurală, 3) dezechilibrul graniţelor.

Era pentru întîia oară că puneam pe faţă chestiunea care mă frămînta în orele libere pe care mi le lăsau ocupaţiile mele intense.

Începutul era făcut. De acum înainte nu va rămînea ocazie fără să spun pe faţă,

cu toată claritatea și tăria, necesitatea realizării unității naționale.

Cea dintîi ocazie mi-a dat-o ziua de 24 ianuarie 1907 — ziua [aniversării] unirii principatelor — cînd am ținut discursul în care, printre altele, spuneam:

„Jumătate din neamul nostru de azi își cheltuiește puterile și își varsă sîngele pentru un steag care nu e al lui... Pentru orice popor conștient, unirea definitivă este nu numai o chestiune de demnitate, ci și de progres. La noi, pe lîngă că ar fi o chestiune de demnitate și de progres, unirea mai este și o chestiune de existență... Nu din o însuflețire romantică, nu din o sentimentalitate oarecare vin să vorbesc de ideea unirii definitive, ci din o rece raționare a condițiilor de existență a neamului nostru privit, după concepția universală de azi, ca un întreg... Nu va fi glorie și mulțumire mai mare decît dacă noi, tinerii, ne vom închina viața luptînd pentru nimicirea dezechilibrului social înlăuntrul granițelor de azi ale statului, în primul rînd, iar în al doilea rînd, pentru a sfărîma altă caracteristică medievală: despărțirea de granițî a poporului nostru. Cerul să facă ca să nu murim pînă nu vom vedea aceste două mari idealuri realizate..."

Dezechilibrul social de care am amintit în cuvîntare și pe care l-am documentat cu cifre — 1 milion de țărani posedau 3 milioane de hectare, pe cînd aproximativ 1 000 de proprietari mari erau stăpîni pe circa 4 milioane hectare — era atît de acut încît n-a întîrziat, ca orice boală gravă, să-și ajungă criza. E însă de remarcat că oamenii noștri de stat, mai toți latifundiari sau bogătași, nu și-au dat seama de existența acestei boale, care amenința însăși existența statului. Din depărtare, în afară de țară, s-au putut vedea lucrurile mai clar. „E deci timpul suprem. E ceasul 11 1/2 — ziceam eu în cuvîntarea amintită [din 24 ianuarie 1907] —, ori ne reformăm, ori pierim".

În adevăr, n-au trecut nici două luni și am asistat la cea mai zguduitoare dramă. În martie 1907, s-au revoltat țăranii de la un capăt al țării la altul. Focul s-a întins în cîteva zile din Moldova pînă în Oltenia, ceea ce dovedește că boala își ajunsese criza.

Faptul acesta și, în special, reprimarea mi-au produs o deprimare extraordinară. Tocmai mă întorsesem din Berlin unde îmi trecusem doctoratul și mă retrăsesem în satul meu natal din Transilvania pentru ca să mă întăresc fizicește. Acolo am aflat de groaznicul eveniment. El mi-a produs atît de mare zguduire sufletească, încît multe luni după aceea — deși părăsisem țara pentru a face cercetări istorice în arhivele din Paris — nu mi-am venit cu totul în fire. Căci nicăieri nu mi-am dat mai bine seama de cauzele dezechilibrului social și ale revoluției țăranilor ca la Paris. În cafenelele de lîngă Sorbona se puteau vedea, pînă noaptea tîrziu, numeroși români cu grămezi de aur pe masă jucînd cărți în societatea femeilor pierdute! Era aurul stors din sudoarea țăranului român pe care marele proprietar sau arendașul îl trimitea odraslei sale ca să se lumineze la Paris. Zguduitoarea dramă din țară n-a impresionat pe acești tineri ușuratici. Ei și-au continuat goana după plăcerile materiale, fără ca să fi învățat nimic din revoluția țărănească...

Abia în toamna anului 1908, m-am întors în țară, unde mi-am putut relua firul întrerupt cu doi [ani] înainte. Cele două luni cît am stat profesor la Liceul „Sf. Sava" nu le-am lăsat să treacă, fără a lucra în sensul convingerilor mele. Cu ocazia serbării patronului liceului am fost delegat să țin conferința festivă. M-am folosit de acest prilej, fiind de față numeroși profesori de la diferite licee din București și secretarul general al Ministerului instrucției, ca să arăt principiile care trebuie să călăuzească liceele noastre.

În licee se dădea instrucție fără ca factorii respectivi să fie călăuziți de principii în jurul cărora să se concentreze toată activitatea. Ca scop al învățămîntului din licee, după pedagogii noștri, inspirați de C. Dimitrescu-Iași [rectorul Universității din Iași], s-a formulat *pregătirea elevului pentru lupta pentru existență*. Eu am arătat că această formulă poate fi bună la popoarele care și-au îndeplinit misiunea istorică. Noi însă vom trebui să facem în viitor sacrificii pentru a ne îndeplini misiunea.

„În îndeplinirea acestei misiuni istorice — ziceam atunci — statul nostru e chemat de logica de fier a necesității să aibă rolul pe care l-a avut Sardinia în Italia. Pentru ajungerea acestui ideal, liceul e menit să joace un rol hotărîtor..."

Scurtă vreme după aceasta, am părăsit Capitala pentru a-mi lua în primire postul de profesor suplinitor la catedra de istorie de la Universitatea din Iași...

La 28 martie 1910, am ținut în aula Universității, înaintea unui numeros public, conferința *Conștiința națională*. Deși atmosfera printre intelectuali nu era tocmai favorabilă, totuși n-am ezitat să pronunț cuvintele următoare: „... Noi n-avem nevoie să cucerim teritorii străine, ci pentru noi e chestiune de existență să ne sporim puterile de producție adunînd toate forțele productive, cele mai pline de vitalitate ale neamului nostru, sub același acoperiș.

În al doilea rînd, țara noastră, cu forma ei de seceră, de semilună, nu e geograficește completă și prezintă dificultăți și pentru comunicație și pentru apărare. Ea nu e decît prelungirea naturală a acelui platou în formă de cunună, care e Țara Ardealului. Căci tocmai cum la un organism coastele pleacă de la coloana vertebrală, tot așa din platoul acesta izvorăsc în toate direcțiile rîurile care scaldă toate ținuturile pe care le stăpînește neamul nostru. Platoul acesta a fost totdeauna adăpostul rasei noastre și el va trebui să fie și în viitor centrul vieții noastre naționale, oricare ar fi sforțările contrarii ale dușmanilor noștri seculari..."

Aceste idei au fost cu simpatie privite de mase. În general, în România masele erau mai coapte pentru asimilarea lor.

ŢĂRILE ROMÂNE PREZENTE PE CELE MAI VECHI GLOBURI GEOGRAFICE

Dr. VIRGINIA CARTIANU

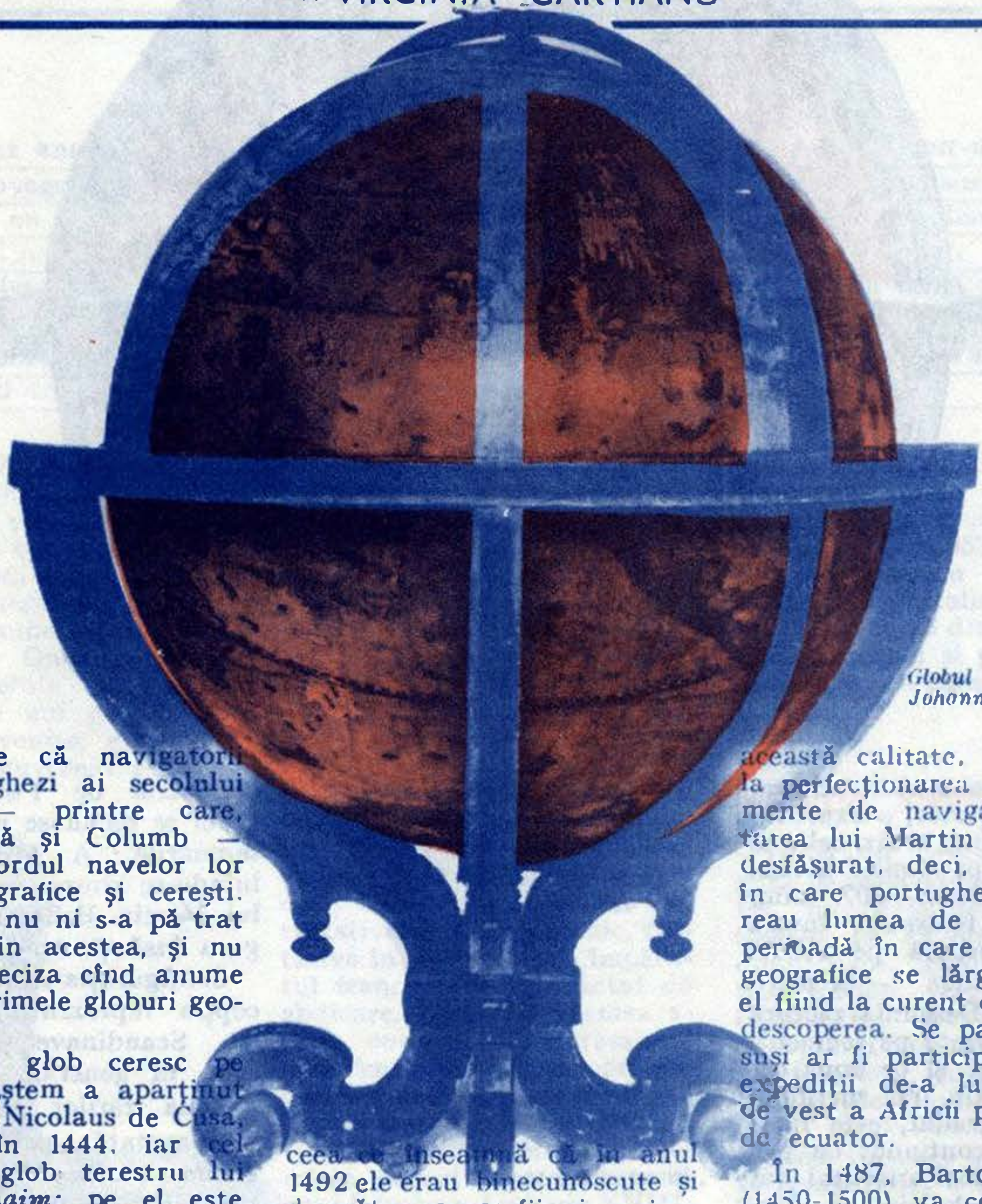

Globul geografic al lui Johann Schöner...

Se ştie că navigatorii portughezi ai secolului XV — printre care, fără îndoială şi Columb — aveau la bordul navelor lor globuri geografice şi cereşti. Din păcate, nu ni s-a păstrat nici unul din acestea, şi nu se poate preciza cînd anume au apărut primele globuri geografice.

Cel dintîi glob ceresc pe care-l cunoaştem a aparţinut cardinalului Nicolaus de Cusa, menţionat în 1444, iar cel mai vechi glob terestru îi *Martin Behaim;* pe el este menţionat anul *1492*, anul descoperirii Americii de către Columb.

Vizitînd Muzeul din Nürnberg, renumitul Germanisches Nationalmuseum, am văzut acest glob, aflat în sala 35 a muzeului, sală care îi este rezervată în întregime. Am constatat cu bucurie că pe el sînt menţionate şi ţările române, Moldova şi Valahia, ceea ce înseamnă că în anul 1492 ele erau binecunoscute şi de către geografii şi navigatorii din Occident.

Martin Behaim a fost navigator. S-a născut la Nürnberg, într-o familie originară din Boemia, la o dată controversată, 1436 sau 1459, şi a murit la Lisabona, în 1507. A călătorit în Portugalia pentru afaceri comerciale, devenind acolo consilier ştiinţific al regelui Ioan II (1481-1495) pentru probleme de navigaţie; în această calitate, a contribuit la perfecţionarea unor instrumente de navigaţie. Activitatea lui Martin Behaim s-a desfăşurat, deci, în perioada în care portughezii descopereau lumea de peste mări, perioadă în care cunoştinţele geografice se lărgeau repede, el fiind la curent cu ceea ce se descoperea. Se pare că el însuşi ar fi participat la cîteva expediţii de-a lungul coastei de vest a Africii pînă aproape de ecuator.

În 1487, Bartolomeo Diaz (1450-1500) va continua acelaşi drum, va trece de Capul Bunei Speranţe, iar după alţi 12 ani, Vasco da Gama (1469-1524) va întreprinde prima călătorie pînă în India, ocolind Africa prin sud.

La întoarcerea din expediţia africană, regele Ioan II l-a înnobilat pe Martin Behaim şi i-a dat mai multe însărcinări importante. El a trăit şi cîţiva ani în insulele Azore,

unde socrul său era guvernator.

În 1492 a revenit pentru scurt timp la Niürnberg, pentru a rezolva o moştenire şi, dat fiind renumele său de geograf, Sfatul oraşului l-a solicitat să alcătuiască o reprezentare generală a lumii. Luîndu-şi colaboratori un meseriaş şi un pictor, a executat globul geografic, astăzi cel mai vechi cunoscut nouă. Globul are diametrul de 507 mm, iar pe el figurează lumea care era cunoscută pe atunci — fără America — la scara 1/25 200 000. Desenul şi pictura au fost executate pe segmenţi de 2 × 12 cm şi pe două calote polare. Un inel meridian din oţel, negradat, este fixat pe suportul continuat cu trei picioare. Alt inel orizontal, tot din oţel, îmbrăţişează inelul meridian. Spre a se putea studia geografia globului, muzeografii au realizat, prin fotografiere şi mărire, planisfere din 92 planşe, expuse pe unul din pereţii sălii.

Pe planşa 18 se pot vedea conturul Mării Negre şi al unor rîuri, iar denumirile de *Moldau* şi *Valachei* sînt înscrise clar. Reprezentarea conţine unele aproximaţii şi erori inerente epocii.

Cum rezultă din inscripţia din jurul stemei oraşului Niürnberg, stemă desenată pe globul respectiv, sursele principale folosite de Martin Behaim, au fost lucrările lui Ptolemeu, Strabon, Pliniu şi Marco Polo.

...şi cel al lui Martin Behaim

Într-o altă sală, a aceluiaşi muzeu, ne-a reţinut atenţia un glob geografic executat de Johann Schöner (născut la Karlstadt în 1477 şi mort la Niürnberg în 1547). Schöner a fost profesor de matematici la gimnaziul din Niürnberg; a avut o tipografie proprie, în care şi-a publicat lucrările sale de astronomie. Globul respectiv este de dimensiuni mai mari decît cel precedent, cu diametrul de 1 400 mm şi pe el se recunosc mai clar însemnările. A fost executat luîndu-se drept model cel al lui Martin Behaim; pe el figura însă şi America.

Configuraţia Europei, cu excepţia reprezentării Peninsulei Scandinave şi a Rusiei, este, în general, corectă.

Zona ţărilor române este reprezentată prin *Euxinus Pontus* şi *Dunăre*, precum şi prin diferite rîuri; se vede însemnarea *Valachia*.

Prezenţa ţărilor române pe aceste două globuri geografice, cele mai vechi ce s-au păstrat, reliefează o dată în plus, că încă de acum 500 ani ele aveau o importanţă economică şi politică deosebită, de vreme ce figurau pe o reprezentare a întregii lumi cunoscute pe atunci.

1834: UN MAREŞAL AL LUI NAPOLEON ÎN BANAT ŞI TRANSILVANIA

PETRE FLOREA

În toamna anului, 1837, librarii parizieni ofereau cititorilor patru volume dintr-un jurnal de călătorie: Voyage du Maréchal Duc de Raguse en Hongrie, en Transylvanie, dans la Russie méridionale, en Crimée et sur les bords de la Mer d'Azoff, à Constantinople, dans quelques partiés de l'Asie-Mineure, en Syrie, en Palestine, et en Egypte, **ai cărui autor, August-Frédéric-Louis Viesse de Marmont, duce de Raguza, străbătuse cu cîţiva ani în urmă şi o parte a teritoriului românesc, despre care scria în primul volum al cărţii sale. Bucurîndu-se de un deosebit succes la public, cartea lui Marmont apărea curînd şi la Stuttgart, în versiune germană, iar, în 1839, editorul francez trăgea al treilea tiraj.**

În 1837, cînd debuta ca scriitor, ducele de Raguza, în vîrstă de 63 ani, era un nume cunoscut în ţara sa şi nu numai acolo. Ajuns la gradul de general, încă în 1804 primise din mîna lui Napoleon Legiunea de Onoare, pentru merite deosebite în meseria armelor; doi ani mai tîrziu, Marmont devenise, graţie tot împăratului, guvernator al Dal-

maţiei, remarcîndu-se ca bun organizator, motiv pentru care Bonaparte îi conferise pomposul titlu de duce de Raguza; în 1809, obţinuse bastonul de mareşal, iar trei ani mai tîrziu se înfruntase cu generalul englez Arthur Wallesley (viitorul duce de Wellington) la Salamanca, în Spania, în faţa căruia pierduse. La Leipzig, în „Bătălia Naţiunilor", luptase lîngă Napoleon, iar în 1814 apărase Parisul de coaliţia antinapoleoneană. După prăbuşirea lui Bonaparte, ducele de Raguza intrase în tratative cu fostul inamic, tratative în urma cărora împăratul francez semnase actul de abdicare. Încă din vremea aceea, contribuţia mareşalului la evenimentele defavorabile împăratului pe care-l slujise fusese comentată negativ.

La scurt timp, Marmont devenea pair al Franţei datorită unui Bourbon, Ludovic XVIII. Începînd de atunci, el avea să fie un stîlp al Restauraţiei, pe care, în 1830, o apăra cu arma în mînă împotriva răsculaţilor, ca guvernator al Parisului, dar este înfrînt şi îl va urma pe Carol X într-un lung exil, început la Viena şi încheiat la Veneţia, unde, dealtfel, avea să şi moară, în 1852.

În aceşti ani din urmă, August-Frédéric-Louis Viesse de Marmont s-a dedicat redactării celor nouă volume ale memoriilor sale, apărute postum, în 1856-1857 — şi care în 1857-1859 au fost editate şi în limba italiană —, tipăririi unor ediţii din Xenofon şi Cezar, precum şi publicării unei lucrări cu caracter militar.

Măreţia Sarmizegetusei

Itinerarul ducelui de Raguza pe meleagurile ţării noastre începe la Arad, unde el soseşte la 29 aprilie 1834, după care străbate Banatul, trecînd prin Timişoara, Caransebeş, Orşova şi zona de vest a Transilvaniei. Marmont este impresionat de frumuseţile naturale, de nivelul de civilizaţie atins în această regiune, dar mai ales surprinde fidel o serie de realităţi social-istorice. La Mehadia, remarcă „izvoarele celebre de ape minerale şi băile eficace, foarte frecventate de vilegiaturişti din ţările vecine, din Transilvania, din provinciile turceşti...", precum şi de bolnavi din Austria. La începutul lui mai 1834, Marmont ajunge la „fosta colonie romană, cunoscută sub numele de Ulpia Trajana", care „mai în vechime se nu-

nea Jarniscagetaba [Sarmizegetusa]". El constată că și astăzi „se mai văd resturi din măreția acestui oraș". Trecînd prin vecinătatea fostei capitale a Daciei, el arată că provincia romană cucerită de Traian „se compunea din Valahia actuală, din Transilvania și dintr-o parte a Moldovei". La Deva, „reședința comitatului Hunyade", Marmont vizitează Castelul Huniazilor, „castel feudal, unul dintre cele mai frumoase din cîte am văzut...". Ținutul este bogat nu numai în vestigii ale trecutului, ci și în resurse naturale — lemn, fier și cărbune — exploatate intens și cu pricepere. Furnalul de aici, „al cărui turn are 21 picioare înălțime", dă o producție de 15-16 tone fontă pe zi, ceea ce nu crede să se fi obținut în altă parte. Minereul de fier este de calitate superioară, iar minele de cărbune sînt cotate drept excelente, fapt ce-l determină să exclame: „ce rezervă prețioasă și ce element de prosperitate și de bogăție pentru viitor!". Tot la Deva, Marmont are prilejul să viziteze cetatea „ruină romană" — renovată de curînd.

Părăsește orașul la 6 mai. Urcă apoi pe valea Mureșului pînă la Sebeș, unde se abate spre Miercurea, pentru a ajunge la Sibiu. Ținutul urcă, apoi coboară, „cultura pămîntului pare mereu mai bună, pe măsură ce ne apropiem de oraș,... satele sînt din ce în ce mai frumoase". La Zlatna, constată marea producție de metale prețioase din zonă, vede și notează în detaliu procedeul Darcet[1] de separare a metalelor din minereu, dar mai ales scoate în evidență că aici exploatarea subsolului se face fără întrerupere încă de pe vremea romanilor și rămîne uimit de „cantitatea de metale și de valori ce au ieșit de aici, care nu ar fi mai mică de trei milioane opt sute de mii mărci de aur și de 19 milioane de argint".

După ce vizitează Alba Iulia și Turda, ajunge la Cluj

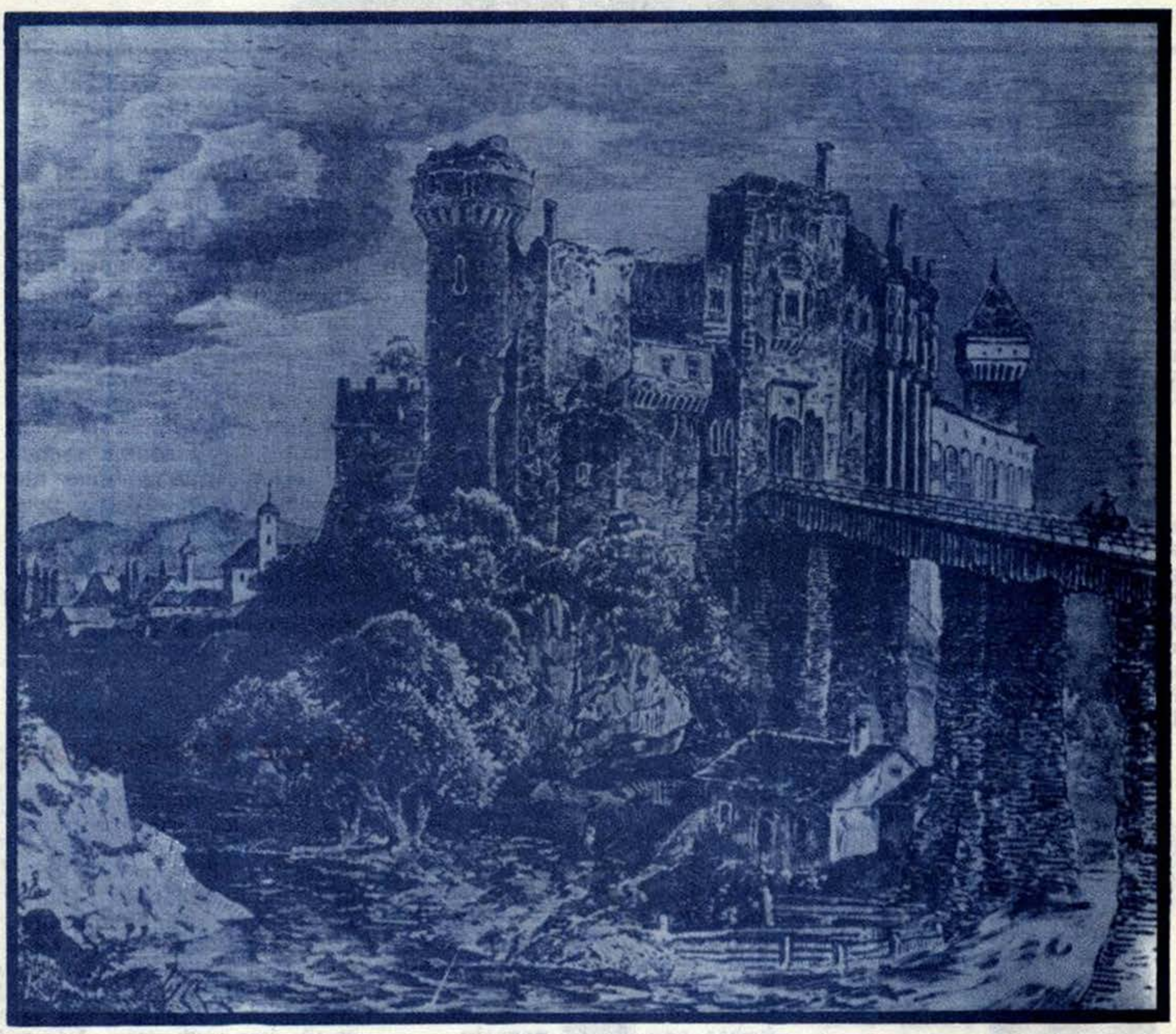

Castelul din Hunedoara într-o gravură germană de epocă

[1] După numele lui Jean Darcet, chimist francez (1725-1801).

și menționează că în zonă „se găsesc cei mai buni cai transilvăneni, care se bucură în Europa de o meritată reputație... Sînt bine legați și, prin natura și calitatea lor, seamănă cu caii noștri din Limoges".

Valahii — vechii locuitori ai Transilvaniei

Referindu-se la realitățile social-istorice din Transilvania, călătorul francez constată că „populația principatului este un monument viu al mișcării pe care secolele au imprimat-o diverselor popoare". El remarcă faptul că într-o Europă „pacificată" de Sfînta Alianță, românii desfășoară o intensă activitate pentru afirmarea ființei naționale. „Populația — scrie Marmont — este evaluată la aproximativ două milioane de suflete... Naționalități, distincte prin originea și limba lor, numai trei au drepturi recunoscute și servesc drept bază împărțirii politice: ungurii, secuii și sașii. Țara este împărțită în 11 comitate ungurești, în fruntea cărora sînt, ca și în Ungaria, comiți supremi, 7 județe de secui, 9 județe de sași, ai căror șefi sînt doar niște administratori civili.

Valahii... sînt vechii locuitori ai țării. Ei își dau numele de români, iar limba lor este plină de cuvinte latine... Ungurii și secuii sînt națiunile victorioase și cuceritoare, iar germanii au venit într-o epocă ulterioară, căreia nu i se cunoaște data precisă. Unii o situează în sec. XVI, alții însă în sec. XII".

Marmont mai completează datele împărțirii administrative cu o notiță asupra existenței a patru regimente grănicerești („două sub numele de întîiul și al doilea valah, alte două sub cel de întîiul și al doilea secuiesc") și a unuia de husari, acestea fiind „în afara administrației civile, supuse însă legilor graniței".

Călătorul francez prezintă și cîteva informații despre Moldova și Țara Românească precizînd, ca și în cazul Transilvaniei, că: „populația acestor două provincii este de origine valahă, adică descinde din coloniile romane și din vechii stăpîni ai țării". El își manifestă, totodată, uimirea că românii și-au păstrat individualitatea și fizionomia de popor latin, în ciuda faptului că teritoriul lor se găsește înconjurat de țări cu populații deosebite, în special slave: „Valahia și Moldova... au rămas intacte, iar populația lor izolată, ca o oază în mijlocul acestei multitudini de popoare care, timp de mai multe secole, n-au încetat să se reverse asupra sudului Europei... Produsele acestor provincii sînt extrem de variate și abundente. Vitele sînt numeroase și de soi bun. În Moldova, caii sînt excelenți și foarte ieftini... Aceste două provincii sînt susceptibile de a ajunge la o mare bogăție. Se pare că prezentul le promite un viitor minunat".

Încă din 1809, din vremea cînd era guvernator al Dalmației, inclusiv al provinciilor iliriene care includeau atunci și Banatul, Marmont cunoscuse regimentele românești de graniță, pentru a căror menținere pledase chiar în fața lui Napoleon. Făcuse aceasta pentru că le știa viteze pe cîmpurile de bătălie[1]. „Integrate în rîndurile noastre, aceste regimente au justificat în lupte toate speranțele pe care eu le pusesem în ele și și-au ținut toate promisiunile ce le făcusem în numele lor".

Paginile pe care ducele de Raguza le-a consacrat românilor au contribuit, la vremea respectivă, la mai buna cunoaștere a istoriei și frumuseților țării noastre.

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1973.

S.U.A. — ROMÂNIA: Centenarul relațiilor diplomatice

„Statele Unite, scria președintele R. B. Hayes acum un veac, recunoscînd România ca stat independent și suveran, au luat hotărîrea să stabilească relații diplomatice cu ea și să acrediteze un reprezentant permanent la București". Bucureștii deveneau astfel, la 1880, prima capitală din sud-estul continentului european în care era trimis un reprezentant diplomatic al Statelor Unite, deschizînd o lungă serie de premiere pe care relațiile americano-române aveau să le ofere comunității internaționale în următoarea sută de ani.

Acum, în luna cînd, la Casa Albă, se instalează o nouă administrație, — a celui de-al 40-lea președinte al Statelor Unite ale Americii — ne amintim că de-a lungul centenarului de relații diplomatice româno-americane, perioada de cea mai amplă dezvoltare pe multiple planuri este cea din deceniile 7 și 8 ale secolului nostru. Dialogul la nivel înalt româno-american, finalizat în documente comune de o deosebită semnificație principială și practică pentru mersul înainte al relațiilor dintre cele două țări pe baza principiilor respectării independenței și suveranității naționale, a egalității în drepturi, a neamestecului în treburile interne, a avantajelor reciproce, cele patru vizite în S.U.A. ale președintelui Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, vizitele în țara noastră a doi președinți ai S.U.A., toate acestea au determinat cadrul propice de dezvoltare a acestor relații.

În acest context, Asociația de drept internațional și relații internaționale, împreună cu Biblioteca americană la București au organizat o masă rotundă consacrată centenarului relațiilor diplomatice româno-americane. Prof. dr. doc. Mihnea Gheorghiu, președintele Academiei de științe sociale și politice și ambasadorul S.U.A. la București, Rudolph Aggrey, au rostit alocuțiunile inaugurale ale acestei manifestări desfășurate la 10-11 decembrie 1980 la Casa „Titulescu" și la a cărei deschidere a fost de față Maria Groza, adjunct al ministrului afacerilor externe. S-au înregistrat 11 comunicări susținute de profesorii John Gaddis (Universitatea Ohio), Carlton Jackson (Universitatea Western Kentucky), Edmund Stillman (Hudson Research Europa International), Kenneth Jowitt (Universitatea Berkeley), Stephen Klaidman de la International Herald Tribune și de specialiștii români Ion Stanciu, Dan Grigorescu, Aurel Ghibuțiu, Toma Mellnte, Silviu Brucan Corneliu Bogdan.

„Stabilirea relațiilor diplomatice — ca urmare și pe baza recunoașterii de către Statele Unite ale Americii a independenței de stat a României — subliniază președintele Nicolae Ceaușescu — a marcat un moment important, care a contribuit la dezvoltarea raporturilor româno-americane, popoarele noastre conlucrînd în multe împrejurări deosebite".

Nicolae FOTINO,
director A.D.I.R.I.

2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent

Dave și stăpînii lor

ZARGIDAVA

VASILE URSACHI,
Muzeul de istorie, Roman

Cercetările arheologice desfășurate în ultimele două decenii în împrejurimile municipiului Roman au dus și aici la descoperirea unui impresionant număr de vestigii geto-dacice. Au fost identificate peste 70 așezări ale strămoșilor noștri. Dintre ele se distinge — prin dimensiuni, vechime și densitate de locuire — dava de la Brad, comuna Negri, jud. Bacău, situată pe terasa stîngă a Siretului, pe o ridicătură de teren care i-a asigurat o poziție dominantă, cu mare vizibilitate asupra teritoriului din jur și cu o excelentă apărare naturală: spre sud-vest apa Siretului, spre nord-est o fortificație naturală consolidată de om prin construirea unui șanț mare de apărare și a unei palisade de lemn și pămînt.

Cercetările au dovedit că istoria acestei așezări — ajunsă una dintre cele mai strălucitoare orașe ale Daciei antice — a început cu mult înainte. Originea localității se pierde în neolitic, cele dintîi vestigii datînd din vremea culturii Cucuteni. Mărturiile arheologice scoase la lumină ilustrează apoi, rînd pe rînd, perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului (unelte și obiecte specifice culturii Folteşti), epoca bronzului (cultura Monteoru), prima epocă a fierului (Hallstatt), epoca maximă de înflorire a civilizației geto-dacice (La Tène), apoi perioada feudală. Ca urmare a acestei îndelungate și neîntrerupte locuiri, stratul de cultură materială atinge, la Brad, o grosime de peste trei metri, așezarea constituind, prin bogăția obiectelor descoperite, o adevărată comoară arheologică, o valoroasă sinteză a istoriei de milenii a acestor locuri.

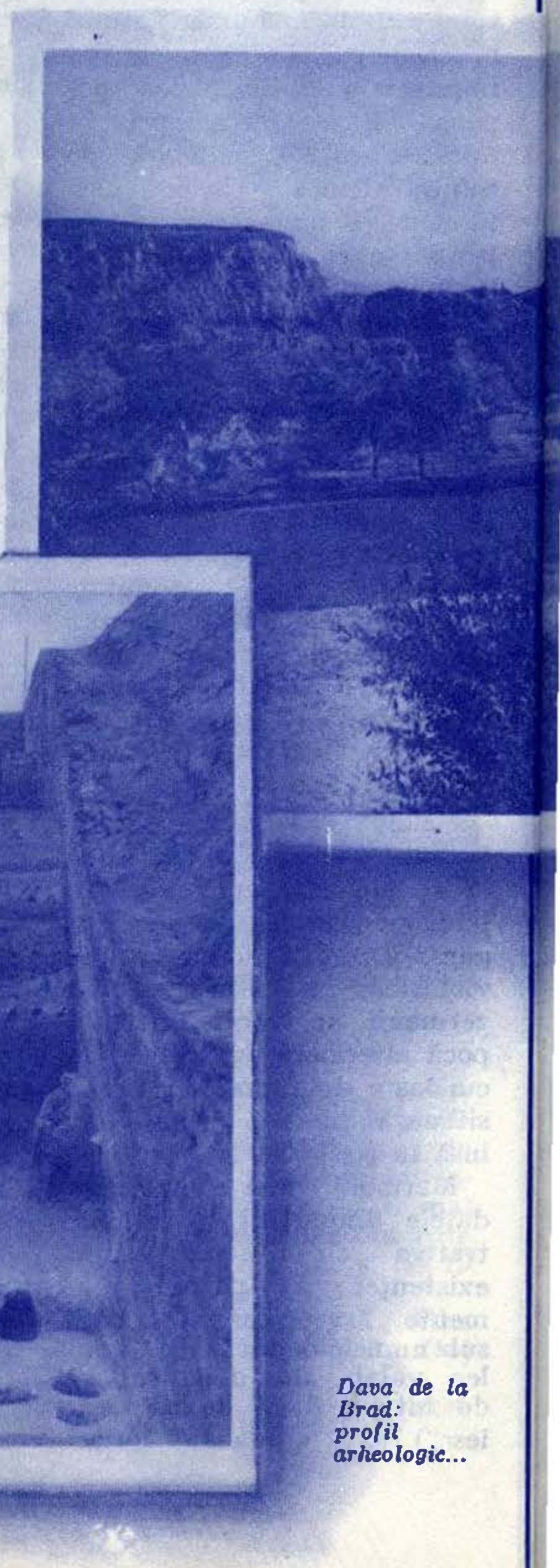

Dava de la Brad: profil arheologic...

Dintre toate aceste epoci, cea mai bogată și mai bine ilustrată este epoca geto-dacică, viețuirea strămoșilor noștri la Brad întinzîndu-se pe o perioadă de aproape șase secole (sec. IV î.e.n.-sec. II e.n.). Semnificativ pentru însemnătatea davei de aici este și faptul că din cei trei metri cît măsoară stratul de cultură materială al întregii așezări, doi metri aparțin epocii geto-dacice.

Cercetările atestă că pînă în epoca marelui rege Burebista, făuritorul primului stat dac centralizat și independent, așezarea a avut un caracter oarecum modest, fortificația fiind cea moștenită de secole, din epoca bronzului. În timpul lui Burebista, fortificația de la Brad a fost considerabil întărită. Șanțul de apărare a fost mărit și adîncit, iar acropola înconjurată (în părțile vulnerabile) de o palisadă din lemn, încît cetatea a devenit extrem de greu de cucerit. În zona porții de intrare s-a alcătuit o ingenioasă construcție de apărare (pari cu vîrfuri ascuțite, dispuși vertical și oblic), care făceau practic imposibilă pătrunderea unor atacatori pe acropolă.

Săpăturile efectuate în acropolă au furnizat date importante privind viața și munca oamenilor care locuiau aici cu peste 2 000 ani în urmă. Mai întîi, se cuvine subliniată existența unei mari aglomerări de locuințe ce înconjurau o curte interioară sau o piață, o „*agora*", pavată cu piatră de rîu — probabil locul de adunare a locuitorilor pentru adoptarea hotărîrilor mai importante. Este cea dintîi descoperire de acest gen în cetățile dacice și ea aduce importante precizări în privința organizării sociale a acestor cetăți în perioada finală a democrației militare. În imediata vecinătate a pieței a fost descoperită și o clădire de mari proporții, cea mai bine conservată dintre construcțiile de acest gen descoperite pe teritoriul Moldovei. Clădirea a avut mai multe încăperi — fiecare din ele cu cîte o vatră în centru — cu pereți interiori decorați cu diverse desene. Aici s-a aflat, fără îndoială, palatul — reședința căpeteniei.

...imagine de ansamblu și obiecte de podoabă

Celelalte locuințe de la Brad seamănă cu tipul de locuințe obișnuit pînă în urmă cu cîteva decenii în această parte a Moldovei: clădiri cu o singură încăpere, podite cu lut, cu pereții din nuiele bătute cu pămînt sau numai din lemn, cu acoperișul din stuf, șindrilă sau paie. Judecînd după cele 250 vetre descoperite pînă acum, numărul locuințelor a fost mare. Au fost găsite și 180 gropi de provizii, ceea ce demonstrează că principala ocupație a locuitorilor a fost agricultura, îndeletnicire cu resurse importante, de vreme ce era nevoie de atîtea locuri de depozitare. În sfîrșit, o dovadă elocventă a continuității de locuire o constituie suprapunerea vetrelor. Spațiul locuibil din interiorul cetății fiind limitat, noile case erau adesea construite pe ruinele celor vechi (distruse de vechime, incendii etc.). Așa se face că în multe cazuri peste o vatră apar suprapuse alte două-trei, ba chiar șapte și, într-un caz, 12 vetre succesive, desigur ale tot atîtor generații succesive de strămoși ai noștri.

Printre dărîmăturile locuințelor, cercetările arheologice au dus la descoperirea unui bogat inventar gospodăresc, mărturie a gradului înalt de cultură și civilizație atins de locuitorii așezării: topoare de fier — care serveau, în primul rînd, la defrișarea pădurilor — seceri, brăzdare de plug ce dovedesc și ele, împreună cu meiul carbonizat, marea dezvoltare a agriculturii.

S-au găsit și vîrfuri de săgeți, de sulițe și de lănci, precum și o mare cantitate de pinteni de fier (unele exemplare placate cu foițe de argint) — dovadă a folosirii cailor în lupte. Dar armele găsite sînt puține, fapt firesc dacă ne gîndim că în primele veacuri de existență cetatea a avut o viață pașnică, iar mai tîrziu romanii învingători au capturat o mare parte din echipamentul militar al dacilor biruiți.

O mare parte a inventarului davei de la Brad constă din ceramică. Piese autohtone: vase-borcane, cești și fructiere lucrate cu mîna sau la roata olarului, după forme tradiționale, precum și imitații — tot locale — după piese grecești. Abundența acestora din urmă, precum și a unei ceramici pictate constituie o dovadă că aici a existat și un puternic centru meșteșugăresc, de prelucrare a ceramicii pentru o întinsă zonă înconjurătoare. Printre cele mai valoroase piese descoperite la Brad se înscriu numeroase și frumoase podoabe de argint, bronz, fier (brățări, cercei, truse pentru ținut ace și pensete, ace de păr din os în formă de cap de lebădă și multe altele), ilustrînd un înalt gust artistic în făurirea unor asemenea obiecte. Creuzetele cu urme de metal topit, zgura de fier și mai ales lingourile de bronz găsite în această localitate sînt o dovadă că piesele menționate se produceau chiar aici, dava constituind un important centru de producție și comercial.

Locuitorii acestei mari așezări dacice participau activ și la un intens schimb comercial cu populația așezărilor învecinate, precum și cu negustorii greci și romani, care ajungeau cu mărfurile lor pînă în această zonă. Importanța schimburilor comerciale este marcată și de prezența în așezare, a numeroase monede dacice de tip Vîrteju-București, precum și a monedelor romane, republicane sau imperiale.

Intensitatea locuirii, bogăția și diversitatea materialului descoperit situează așezarea de la Brad alături de cele mai mari localități din epoca geto-dacică identificate în Moldova: Barboși, Poiana, Răcătău, Bîtca Doamnei. Situația ei de centru economic, politic, social și cultural dominant asupra unei largi zone înconjurătoare a fost remarcată și de contemporani. Pe harta Daciei antice, unde sînt reprezentate cele mai importante așezări din sec. II e.n., geograful și astronomul antic Ptolemeu marchează existența pe cursul Siretului a trei mari dave, trei orașe sau *poleisuri* — cum le spune învățatul grec. De la sud la nord, acestea ar fi Piroboridava (identificată ipotetic cu Poiana, jud. Galați), Tamasidava (considerată a fi dava descoperită la Răcătău, mai la sud de Bacău) și Zargidava. Avînd în vedere că, de la Răcătău în sus, pe cursul Siretului, nu a fost identificată o altă așezare care prin mărime și importanță să poarte atributul de davă, socotesc cu îndreptățire că numele antic al Bradului trebuie să fi fost *Zargidava*.

CLIO ANUNȚĂ

Din Bihor pînă în Suceava

O locuință dacică din sec. I î.e.n. - I e.n. a fost scoasă la iveală în satul Tășad, jud. Bihor, într-o așezare ale cărei urme de locuire datează din neolitic (cultura Tisa, a doua jumătate a mileniului 4 î.e.n.).

După descrierea arheologului Nicolae Chidioșan, *locuința avea planul ușor trapezoidal, cu laturile de 7,60x4,90 m. În interiorul ei, au fost găsite numeroase fragmente ceramice, o rîșniță circulară și cîteva unelte din fier (5 seceri, o bordă și două dălți).*

Noi așezări dacice au fost scoase la lumină și în județul Suceava, prin cercetările efectuate de specialiștii Muzeului județean. Astfel, în com. Zvoriștea a fost cercetată o necropolă de 94 morminte. Mai multe complexe de locuire au fost descoperite în satul Vornicenii Mari, iar la Dolheștii Mari o altă necropolă, din care au fost dezvelite patru morminte datînd de la sfîrșitul sec. III sau începutul sec. IV e.n. Printre piesele de inventar, au fost găsite un pieptene de os cu mînerul format din trei plăci și cu nituri din fier și o cataramă din bronz, de formă ovală.

L. IOAN

PLANȘELE NOASTRE

① Forța aburului a înlocuit-o pe cea a vîntului (sus), locomotiva a luat locul căruței cu cai (mijloc), străzile și-au schimbat aspectul. Iată și figurile cîtorva oameni de știință britanici care au contribuit la o impetuoasă dezvoltare a științei în veacul trecut: **a) d)**, biologii Charles R. Darwin și Thomas H. Huxley, **b)** filozoful Herbert Spencer, **c)** fizicianul Michael Faraday, **e)** chirurgul Sir Joseph Lister. Reproducere din monumentala lucrare **The Nineteenth Century. The Contradictions of Progress** (Secolul XIX. Contradicțiile progresului), rezultat al cooperării unor istorici de recunoscut prestigiu (dintre care unii au semnat și în paginile **Magazinului istoric**) Asa Briggs, John Roberts, James Joll, F. Bédarida, F.M.L. Thompson, John Röhl, Brian Bond, A.P. Thornton, Marcus Cunliffe, Hugh Seton-Watson (**În Anglia epocii victoriene**, p. 37)

②③ Stema unită a Moldovei și Țării Românești, apărută pentru întîia oară în sigiliul lui Vasile Lupu (documentul din 1 noiembrie 1639), a căpătat în veacul următor o frecvență deosebită, devenind stema oficială a Principatelor Unite după înfăptuirea actului istoric de la 24 ianuarie 1859. Imaginile care reprezintă steme unite de pe diferite documente de cancelarie sînt preluate din filmul **Sigiliile—mărturii ale istoriei**, realizat de Studioul cinematografic al Ministerului de interne și Arhivele statului; scenariul dr. Maria Dogaru, regia C. Voievozeanu („**Vechile drepturi ale țării**“, p. 14)

④ Rivalitatea dintre marile puteri coloniale ale secolului XVIII se regăsește și în hărți. În imagine, calendar ilustrat, publicat în 1782, reprezentînd asedierea Gibraltarului de către flotele franceză și spaniolă (**Contestatarii „testamentului lui Adam“** ,p. 46)

a

b

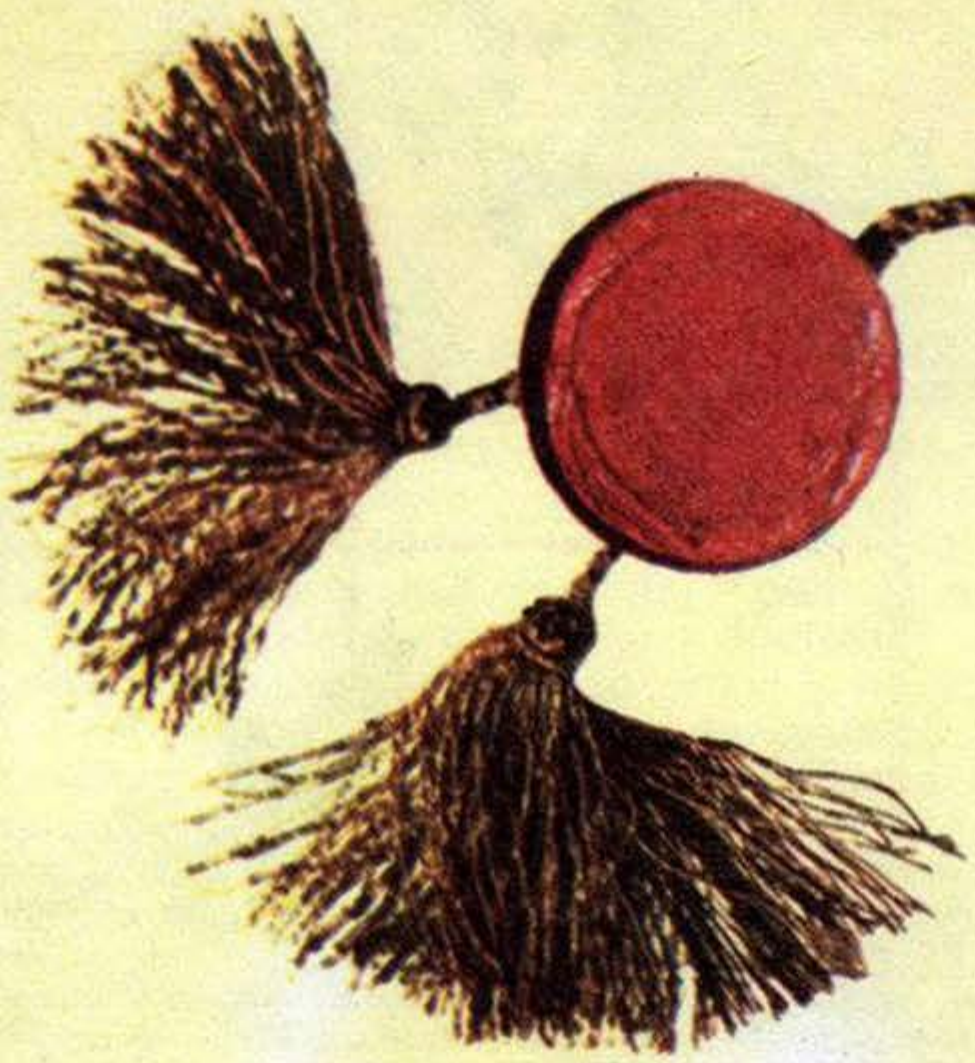

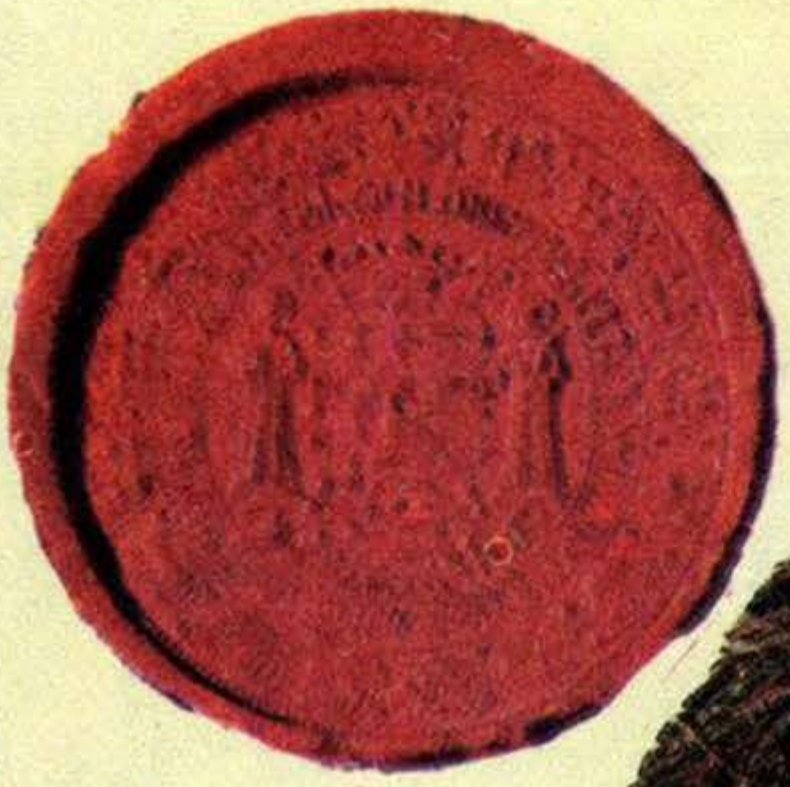

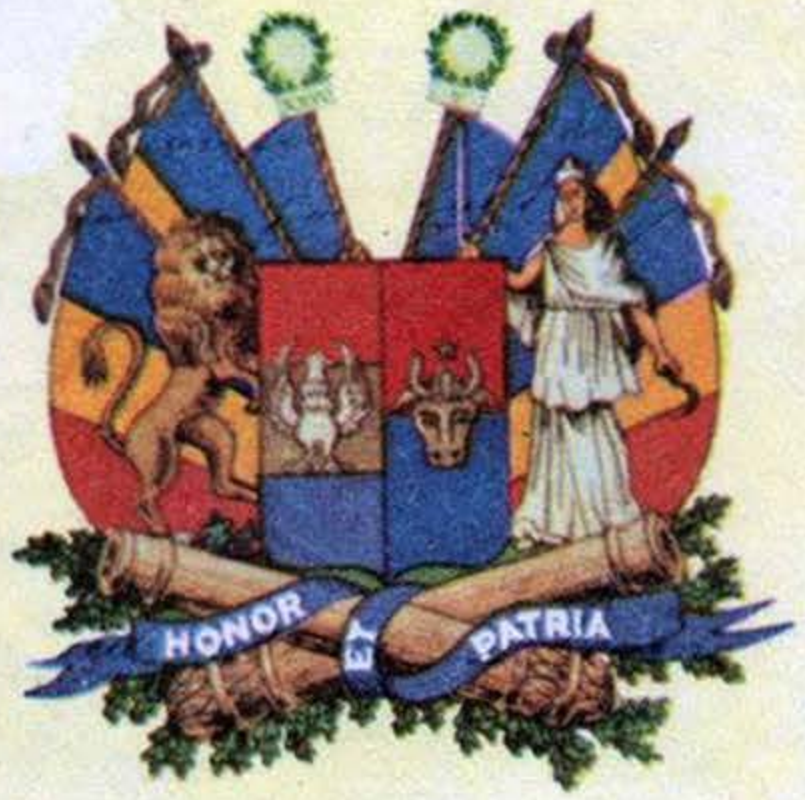
HONOR
ET
PATRIA

Vive la liberte du

Commerce Maritime

URECHE, COSTIN, NECULCE

Cronicari sau istorici?

ALEXANDRU LIGOR,
doctor în istorie

Personalităţi proeminente ale culturii medievale româneşti, Grigore Ureche, Miron Costin şi Ioan Neculce s-au bucurat de multă atenţie din partea cercetătorilor istorici şi literari; opera lor a cunoscut succesive ediţii, răspîndindu-se într-un tiraj impresionant; cărţile, de la manuale şcolare la tratate cu adînc conţinut ştiinţific, le-au consacrat capitole importante. Dar s-a spus, oare, totul despre ei? Li s-a acordat cu adevărat locul pe care îl merită în adevărata ierarhie a valorilor spirituale româneşti?

Rînduiala de la începuturile ei

Pe cei trei cărturari i-am numit, de obicei, *cronicari* şi, în acest fel, cred, i-am nedreptăţit. Că în cuprinsul unor pagini le-am spus cînd *istorici*, cînd *cronicari*, că uneori cele două cuvinte, *istoric-cronicar*, au fost alăturate, nu numai că nu a schimbat datele problemei, ci a adăugat o nouă notă contradictorie în definirea mai exactă a calităţii lor.

Nici Ureche, nici Costin, nici Neculce nu sînt cronicari; ei nu se situează nici între starea de cronicar şi aceea de istoric. Ei sînt, prin opera lor, esenţialmente istorici. De o anumită factură, de o anume dimensiune, cu limite, dar istorici, cu un ales talent al cuvîntului şi cu mare forţă de analiză a evenimentelor pe care le relatează.

Pentru mai buna înţelegere a problemei pe care o supunem atenţiei, să încercăm, mai întîi, să răspundem la întrebarea: ce este un cronicar? Cronicarul, în accepţiune istorică, înregistrează, de regulă, în ordine cronologică, date istorice contemporane lui, fapte trăite, văzute sau auzite de el însuşi. El îşi scrie opera la comanda unei persoane sau a unei familii, pe care trebuie — vrea, nu vrea — s-o gratuleze. Nu foloseşte critic izvoarele istorice, în rarele cazuri cînd uzează de ele, nu interpretează ştirile. În dese cazuri, cronicarul nu priveşte mersul evolutiv al evenimentelor; el nu se adresează unui cerc larg de cititori. Opera lui cuprinde, mai cu seamă, informaţii de ordin politico-militar, ignorînd aproape complet masele populare şi faptul cotidian petrecut în afara lumii celui pentru care scrie.

Putem include operele lui Ureche, Costin şi Neculce în ansamblul unor astfel de judecăţi?

Reamintindu-ne cînd au trăit cei trei şi care sînt momentele extreme ale perioadei istorice la care se referă, în principal, operele lor, ajungem fără trudă la concluzia că ei n-au privit decît parţial istoria trăită, evenimentele din timpul vieţii lor. Toţi trei au avut clară ideea necesităţii *scrierii istoriei ţării de la începuturi pînă la ei*. Ei au conceput istoria ca pe o devenire. Printre cuvintele care deschid lucrarea lui Ureche sînt şi cele prin care mărturiseşte că a „scris începătura şi adaosul, mai apoi şi scăderea care se vede că au venit în zilele noastre". Iar Miron Costin, în *Predoslovia* la *Letopiseţul* său, explică cu claritate: „Fostu-au gîndul meu, iubite cititoriule, să fac letopiseţul ţării noastre Moldovei din descălecatul ei... şi urdzisăm şi începătura letopiseţului", dar din pricina

„cumplitelor vremi" nu a reuşit decît să reia lucrurile de acolo de unde „au părăsit a scrie răposatul Ureche-vornicul". El trimitea deci cititorul la lucrarea vornicului pentru a cunoaşte vremile de început ale ţării.

Ideea necesităţii scrierii istoriei de la originile ei — neîntîlnită la alţi autori de cronici — a fost reluată de Costin şi în lucrarea sa *Cronica polonă:* „Orice istorie — scria el — îşi are rînduiala de la începutul ei", adică de la daci, cum preciza tot el. Prin *Cronica polonă* Costin nu se adresa românilor, ci polonezilor, ca dealtfel şi prin cealaltă lucrare a sa, intitulată *Poema polonă*. De aceea, spre deosebire de *Letopiseţ*, Costin a socotit imperios necesar să prezinte — în aceste două lucrări — istoria de la începuturile ei. Explicaţia e simplă. Dacă cititorii români ai *Letopiseţului* puteau fi îndrumaţi la opera lui Ureche, pentru a cunoaşte evenimentele şi fenomenele de pînă la Aron vodă, polonezii, care nu aveau de unde să cunoască opera vornicului, trebuiau să afle istoria Moldovei prin intermediul uneia şi aceleiaşi scrieri. Şi, mai ales, trebuiau să fie convinşi asupra originii comune a moldovenilor, muntenilor şi transilvănenilor, asupra continuităţii lor în Dacia, asupra unităţii lor. Cele două scrieri răspundeau unui program politic-patriotic şi, din acest punct de vedere, constituiau o deschidere a noastră către Europa. Iată de ce, înţelegînd rolul unor atari opere lămuritoare — într-o vreme în care „basnele" lui Simion dascălul, Misail călugărul şi ale altor defăimători, cu privire la originea românilor, continuau să circule — Miron Costin a reluat, în 1685, de astă dată în româneşte, ideile cuprinse în *Cronica* şi *Poema polonă*, argumentînd mai solid marea idee a originii, continuităţii şi unităţii poporului român, în lucrarea *De neamul moldovenilor*. Intenţiile lui Costin, formulate în primele rînduri ale acestei scrieri, şi-au găsit împlinire în cuprinsul lucrării: „Multă vreme la cumpănă au stătut sufletul nostru" — spune Costin — pentru a scrie despre *„începutul* [subl. *A.L.*] ţărilor acestora", „din ce izvor şi seminţie sîntă lăcuitorii" de aici, din Moldova, Ţara Românească şi Transilvania, români ce-s „toţi de un neam". În ansamblul său, lucrarea *De neamul moldovenilor* este o prezentare complexă a originii şi evoluţiei românilor, neavînd nimic comun cu o cronică.

La rîndul său, Ioan Neculce, în *Letopiseţ*, a făcut apel, înainte de a trece la descrierea evenimentelor, la operele înaintaşilor. Acest apel — ca şi cel al lui Miron Costin — trebuie luat drept indiciu sigur al concepţiei lui Neculce, potrivit căreia operele tuturor istoricilor români de pînă la el, împreună cu a sa, formau un tot inseparabil. Neculce ne invită să cunoaştem faptele petrecute pînă la Dabija vodă (momentul cu care-si începe el naraţiunea), prin intermediul scrierilor predecesorilor săi; numai aşa lectura poate continua. Numai astfel are ea sens, înţeles, logică.

Frumoasa zăbavă din viaţa omului

O altă idee-pivot a tuturor scrierilor celor trei cărturari a fost aceea a luptei pentru libertatea ţării. Puternic reliefată de Grigore Ureche (paginile consacrate de el epopeei lui Ştefan cel Mare pentru independenţă, arată cît de mult ar fi dorit reînvierea epocii de glorie a marelui voievod), de Costin („pămîntul acesta este frămîntat cu sîngele moşilor şi strămoşilor noştri"), ori de Neculce, dorinţa de libertate reprezintă, de asemenea, o trăsătură ce deosebeşte operele celor trei cărturari de cele ale cronicarilor. Dealtfel, se poate spune că, în această direcţie, însăşi opera lor a fost o armă pusă în slujba existenţei noastre.

Deşi, inevitabil, tustrei au făcut o istorie a voievozilor este demnă de remarcat atenţia pe care au acordat-o ei maselor, rolului acestora în desfăşurarea evenimentelor descrise. „Oastea ţării", des menţionată, înseamnă, de bună seamă, mai ales oştirea formată din ţărani. Masele apar şi în alte împrejurări. De pildă, relatînd răscoala din anul 1523, a boierilor împotriva lui Ştefan vodă cel Tînăr[1], Ureche scria că „lui Ştefan vodă i-au venit *ţara* [subl. *A.L.*] întru ajutoriu", iar boierii „s-au risipitu pîntr-alte ţări, lăsîndu-şi ocinile şi moşiile".

Masele (ţara) au fost şi alături de Ioan vodă, în războaiele acestuia împotriva Porţii otomane. „Ion vodă — scria Ureche — daca au luat *credinţa ţării* [subl. *A.L.*] să gătiia de război... Iară toată oastea lui era 30 000, fără prostime şi adunătură [oameni din stările de jos] ce era pe lîngă Ion vodă"; moldovenii gîndeau atunci, în 1574, „să moară au să izbîndească".

Lui Miron Costin îi datorăm, de asemenea, unele ştiri cu privire la acţiunile şi atitudinea ţăranilor şi orăşenilor săraci din Moldova. De exemplu, descriind evenimentele din 1653, prilejuite de căderea lui Vasile vodă Lupu din domnie, Costin notează că orăşenii din Hotin şi-au manifestat făţiş nemulţumirea faţă de Vasile vodă şi ai săi. Cărturarul s-a ocupat pe larg de viaţa, limba şi obiceiurile românilor, deci în primul rînd de masele populare.

Neculce nu ignoră, nici el, poporul „de rînd". Aşa, de pildă, menţiona înrolarea entuziastă a maselor, în anul 1711, în oastea lui Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei: „Slugile boiereşti — scria el, martor al acelor fapte — lăsa pre boierii săi şi alerga de să scrie la steaguri".

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1974.

Nu trebuie, apoi, să scăpăm din vedere *totalitatea* operelor acestor cărturari, faptul că pe lîngă *letopiseț* — principala scriere — ei au redactat și alte lucrări. Miron Costin este autorul *Istoriei de crăiia ungurească*, al *Cronicii* și al *Poemei polone* și mai ales al valoroasei lucrări *De neamul moldovenilor*, în ceea ce-l privește pe Neculce, trebuie să-l judecăm și prin prisma legendelor adunate sub titlul *O samă de cuvinte*, care s-au bucurat de o mare circulație.

Toți trei au fost oameni îndrăgostiți de cultură, pe care nu s-au sfiit s-o elogieze („Nu este alta mai frumoasă și mai de folos în toată viața omului zăbavă decît cititul cărților", zicea Costin în *De neamul moldovenilor;* și tot el, dar în *Predoslovia la istoria Ardealului*, tradusă după Toppeltin[1], istoricul sas din Mediaș: „Dzice Aristotel filozoful că tot omul a ști din firea sa poftește. Credz că tot omul poftește a ști, iar nu tot omul a ști nevoiiaște. Și alta nu osebește pe om de dobitoace și de hiare așea ca cunoștința. Și din cunoștință se naște știința... Știința dar și sufletește ieste de folos omului, și trupește de treabă și de mare folos").

Toți trei au deținut diverse dregătorii, fiind implicați în viața politico-diplomatică și militară a țării. Grigore Ureche a ocupat postul de mare spătar și mare vornic al Țării de Jos; Miron Costin a fost pîrcălab de Hotin, mare comis, mare paharnic, mare vornic al Țării de Sus și al celei de Jos, apoi mare logofăt; Ioan Neculce a deținut dregătoriile de mare agă, mare sluger, mare spătar, hatman, mare vornic al Țării de Sus și judecător de Divan. Fiecare avea deci o vastă experiență, erau buni știutori a ceea ce se întîmplă atît în țară cît și în afara fruntariilor, fiind, cu alte cuvinte, și mari oameni politici.

Scriitori de dreptate

O altă trăsătură care-i deosebește pe cei trei cărturari de cronicari este spiritul critic cu care analizează izvoarele. Fiecare dintre ei a căutat — pentru elucidarea evenimentelor — mărturii istorice. S-au folosit, îndeosebi, de izvoarele narative (interne și externe) și de tradiția orală, dar au făcut apel și la documente (aflate pe la mănăstiri), la monede („Am avut un ban de aramă găsit în pămînt lîngă Roman, pe care erau foarte lămurite cuvintele acestea: «hereditas romana»", ține să ne informeze Costin în *Cronica polonă*) sau la vestigii istorice, de exemplu, urmele podului lui Traian de la Severin, ori ale Valului lui Traian, pe care le-a cercetat același Miron Costin. La fel, Grigore Ureche s-a arătat interesat de vechile construcții: „Află-să această țară să fie fostu lăcuit și alții într-însa mai nainte de noi, de unde *cetățile* țării [subl. *A.L.*]... De multe ori să făcea războaie pre acesta loc, cum încă semnile arată, cariile le vedem multe pretudindirile: movili mari și mici și șanțuri pre Nistru, pre Prut, prin codri". Aceste izvoare, ca și scrierile autorilor de la noi ori străini, au fost cercetate „ca să putem afla adevărul — afirma Ureche —, ca să nu mă aflu scriitoriu de cuvinte deșarte, ce de dreptate". Printre autorii citați, mai vechi sau relativ apropiați în timp lor, nu lipsesc: Aristotel, Plutarh, Dio Cassius, Eutropius, Ioan Dlugosz, Bonfinius, Martin Kromer, Ioachim Bielski, Paul Piasecki, Laurențiu Toppeltin și mulți alții.

Au cunoscut deci mai întîi, „antichitatea cea plină de spirit și înțeleaptă", ca să urmeze „după același obicei" al acesteia, așa cum declara Costin. Fiecare dintre ei a selectat, interpretat și a privit critic izvoarele istorice. Fiecare s-a străduit să fie obiectiv, depășindu-și uneori poziția sa social-politică. „Că nemică nu strică credința așe celora ce scriu letopisețele ca fățăriia, cîndu veghe voia unuie și coboară lucrul cu hula altuia", afirma Costin. Desigur, uneori au greșit. Cîteodată greșelile au fost intenționate, din pricina apartenenței lor la clasa conducătoare. Alteori, datorită insuficientelor cunoștințe, au făcut greșeli de interpretare ori de datare a unor evenimente. Acestea sînt totuși excepții, fundamentală rămînînd dorința lor de a afla adevărul și a-l spune fără ocolișuri. Exceptînd unele date cu privire la domniile mai puțin importante, ori situațiile cînd izvoarele erau sărace sau lipseau, ceea ce se vede îndeosebi în *Letopisețul* lui Grigore Ureche, scrierile celor trei autori nu sînt lapidare, ci generoase, existînd o judicioasă proporționare a spațiului acordat diferitelor fapte istorice, în funcție de însemnătatea fiecăruia dintre ele.

O caracteristică dominantă este, de asemenea, responsabilitatea față de cuvîntul scris, conștiința că după felul cum scriau, vor fi și judecați, la rîndul lor, de către posteritate: „Eu [Costin] voi da seama de ale mele, cîte scriu".

Toți trei au privit cu interes istoria universală și au încercat să analizeze istoria patriei lor în acest context larg. În opera lui Ureche există chiar capitole de istorie universală. În ce-l privește pe Costin, lucrurile au căpătat amploare și o motivație mult mai clară. „Pentru să se dezlege mai bine lucrurile țării, care la ce vreme s-au prilejit. Și aceia să să știe, că această țară fiindu mai mică, nice un lucru sîngură den sine, fără adunare și amestec cu alte țări, n-au făcut".

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1977.

Deşi predomină descrierea evenimentelor politice şi militare, operele lor cuprind şi informaţii de natură geografică, economică, socială, culturală, referiri la obiceiurile şi limba poporului, îmbrăţişînd deci o arie largă. Ei rămîn tributari concepţiei generale religioase, dar nu sesizăm în scrierile lor o dominaţie absolută a predestinării, a providenţei. „Ce se vede cu ochii nu încape să fie îndoială în cunoştinţă", spune Miron Costin în *Letopiseţ* şi tot el vorbeşte uneori despre „socoteala omenească", adică despre raţiunea omului.

În sfîrşit, o altă trăsătură esenţială a operei lor o constituie faptul că toţi trei au scris istoria ţării cu conştiinţa că o fac nu numai pentru a informa, dar şi pentru a instrui şi educa. „A lăsa iarăşi nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori, iaste inimii durere. Biruit-au gîndul să mă apucu de această trudă, să scoţ *lumii* [subl. *A.L.*] la vedere felul neamului, din ce izvor şi seminţie sîntu lăcuitorii ţării...", spune Costin. Un alt rost al trudei sale: „mai mult să hie învăţătură, ce iaste bine şi ce iaste rău şi de ce-i să să ferească şi ce va urma hiecine", în aşa fel încît „cu cele trecute vremi să pricepem cele viitoare". Ba, mai mult, el cerea cititorului o atitudine responsabilă: „Caută-te dară, acum, cetitoriple, ca într-o oglindă şi te priveşte de unde eşti". Înaintaşul său, Ureche, scrisese istoria vremurilor trecute, pentru ca faptele înaintaşilor „să nu rămîie întru întunerecul neştiinţei". „Deci, fraţilor cetitori — sfătuia şi Neculce — cu cît veţi îndemna a ceti pre acest letopiseţu mai mult, cu atîta veţi şti a vă feri de primejdii şi veţi fi mai învăţaţi a dare răspunsuri la sfaturi ori de taină ori de oştire, ori de voroave, la domni şi la noroadele cinste".

Această înaltă convingere a rolului pe care îl are istoria pentru educarea celor mulţi rezultă şi din simplul fapt că operele lor n-au fost scrise la îndemnul sau din hotărîrea cuiva, ci din porunca propriei lor conştiinţe.

Desigur, între cei trei cărturari au existat şi unele deosebiri. Deosebiri de pregătire (Ureche şi Costin aveau studii înalte, făcute în Polonia), deosebiri de măiestrie literară (aici a excelat Neculce), ori de profunzime ştiinţifică (Costin). Esenţială rămîne însă concepţia de pe poziţiile căreia şi-au scris operele, conştiinţa că se adresau unui popor, nu unuia sau altuia dintre voievozi, concepţia cu privire la menirea operei istorice în ridicarea conştiinţei poporului. Din toate aceste motive şi din multe altele, pe care rîndurile de mai sus doar le-au schiţat, credem că există suficiente motive ca ei să fie aşezaţi în rîndurile marilor noştri cărturari-istorici.

Ludovic XV şi cronicarii moldoveni

Între cărţile manuscrise din biblioteca personală a lui Ludovic XV, rege al Franţei între 1725 şi 1774, s-a aflat şi o copie după Letopiseţul lui Miron Costin. Ştirea aceasta a fost comunicată la 21 octombrie 1860 lui Mihail Kogălniceanu (în acea perioadă preşedinte al Consiliului de Miniştri al Moldovei) de istoricul francez A. Ubicini (1818-1884)[1], prieten al poporului român, care a desfăşurat o intensă activitate publicistică pusă în slujba susţinerii pe plan european a dreptului românilor la unire.

Scrisoarea lui Ubicini, în limba franceză, se află, în copie, în arhiva V.A. Urechia (mss. rom. 4115) de la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei. Din ea am ales acele pasaje referitoare la scrierea lui Costin. Întreruperile în text le-am marcat cu trei puncte, iar explicaţiile noastre le-am dat în paranteze drepte.

Domnului Kogălniceanu,
Preşedintele Consiliului etc... la Iaşi

Există în Biblioteca imperială din Paris, departamentul manuscriselor, un document inedit şi puţin cunoscut, foarte preţios pentru istoria României, a cărui existenţă ne-a fost semnalată, sînt deja mulţi ani de atunci, de regretatul Nicolae Bălcescu.

Este o traducere în limba franceză a marii cronici a lui Miron Costin, făcută de Nicolas Genier de Smyrna (1741). Manuscrisul.. formează un volum in-folio de circa 1 000 pagini, cu o scriere foarte largă... Autorul, devenit mai tîrziu funcţionar la Biblioteca regală din Paris, a adus cu sine manuscrisul, care a trecut în biblioteca particulară a regelui [Ludovic XV] de la Versailles, şi de acolo în cea de la Paris.

Manuscrisul este complet. El cuprinde:

1) Studiile asupra originii şi duratei stabilirii romanilor în Moldova (101-273 e.n.), după tratatul istoric al lui Miron tatăl [spre deosebire de Nicolae Costin, fiul, cronicar şi el].

2) Istoria Moldovei de la invazia barbarilor pînă la domnia lui Aron [Tiranul] vodă (273-1591), extrasă în mare parte din cronica lui Ureche [Oureki, în original].

3) Istoria modernă a Moldovei, de la detronarea lui Aron pînă la sfîrşitul secolului XVII, extrasă din a doua scriere a lui Miron şi continuată pînă la 1729 de Nicolae Miron [corect, Costin], fiul său.

Eu socot, domnule ministru, şi poate că şi dvs. gîndiţi la fel, că publicarea manuscrisului lui Nicolas Genier ar oferi, în circumstanţele actuale, mari avantaje; completat cu note care să întregească textul..., el nu numai că ar oferi publicului francez şi european interesat de întîmplări petrecute în trecutul României materiale originale de o mare valoare, puse pentru prima dată la îndemîna sa, dar [publicarea] ar avea încă şi avantajul de a stîrni din nou, datorită recenziilor din ziare şi studiilor critice, atenţia şi interesul asupra Principatelor Unite...

Dintr-o adnotare a lui Kogălniceanu, aflăm că a fost interesat de proiectul lui Ubicini de a publica manuscrisul din biblioteca lui Ludovic XV, proiect rămas însă nerealizat.

I. LĂCUSTĂ

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1975.

ÎN ANGLIA EPOCII VICTORIENE

FRANÇOIS BÉDARIDA

În Anglia, mai ales reginele s-au bucurat de privilegiul de a împrumuta numele lor unor perioade istorice, observa omul politic englez H.H. Asquith. Se vorbeşte astfel despre „vremea Elisabetei", despre „timpul reginei Anne", ca şi despre „epoca victoriană".

Pentru prima oară, în limba engleză, adjectivul „victorian" a apărut în anul 1851, anul triumfalei Expoziţii universale de la Londra, fiind introdus, se pare, de un obscur publicist, E.P. Hood, într-o lucrare ce glorifica realizările obţinute de britanici în acea vreme. Treptat, termenul s-a încetăţenit, desemnînd o perioadă din istoria Marii Britanii cunoscută sub numele de „epoca victoriană".

Pentru unii apologeţi ai vremii, adjectivul evocă deci prosperitatea, grandoarea, energia, reuşita **Angliei. În sens opus, adversarii asociază noţiunea cu** virtutea găunoasă, cu ipocrizia, urîţenia, conformismul.

Dar care sînt limitele cronologice ale epocii victoriene? La prima vedere, problema pare simplă, pentru că regina Victoria a urcat pe tron în anul 1837 şi a murit la începutul lui 1901. Dar şi alte date pot fi avansate ca punct de plecare. Unii istorici propun anul 1832, cînd Parlamentul a adoptat „The Great Reform Bill", o lege electorală prin care a crescut influenţa Camerei Comunelor, alţii anul 1830, data deschiderii primei căi ferate Manchester-Liverpool. Uneori însă forţînd limitele, în epoca victoriană a fost înglobată întreaga istorie a Angliei cuprinsă între anii 1815-1914, practic deci aproape întreg secolul XIX.

Dincolo de aceste neconcordanţe de periodizare, pe planul conţinutului, sec. XIX, în întregimea sa, a înregistrat o maturizare rapidă a econoniei britanice. Anglia a traversat, pînă în anul 1870 mai ales, o perioadă de prosperitate fără precedent. „Omul pare să fi devenit stăpînul naturii. Aburul înlocuieşte în acelaşi timp forţa braţelor, aceea a animalelor şi a vîntului. În 1812, o navă cu aburi urcă fluviul Clyde; în 1819, un vas cu aburi traversează Atlanticul; în 1821, Stephenson construieşte prima sa locomotivă; în 1830 ducele [de Wellington] inaugurează calea ferată de la Manchester la Liverpool; în 1838, Disraeli[1] călătoreşte de la Londra la Maidenhead cu o viteză de 36 mile pe oră, încercînd o surprinzătoare senzaţie; în 1842, prinţul Albert, mergînd de la Windsor la Londra cu trenul, la terminarea călătoriei, se adresează conducătorului: «Vă rog, domnule, data viitoare să nu mai mergem atît de repede»; în 1852 este lansat «Agamemnon», primul vapor de război cu elice şi cuirasă". Astfel schiţează istoricul francez André Maurois tabloul primei jumătăţi a secolului în Anglia. Referindu-se la situaţia socială din aceeaşi perioadă, Friedrich Engels nota: „La Londra se scoală în fiecare dimineaţă cincizeci de mii de oameni care nu ştiu unde vor pune capul noaptea următoare. Cei mai fericiţi dintre ei, care izbutesc să pună deoparte cîteva pence pînă seara, se duc într-un fel de azil de noapte (lodginghouse), cum sînt o mulţime în oricare oraş mare, unde găsesc pe

[1] Om politic şi scriitor, autor de nuvele şi romane. Ca prim-ministru (februarie-decembrie 1868 şi 1874-1880), a promovat o politică expansionistă în Asia şi Africa.

În imagini: *(sus), tinereţea, Victoria avea 18 ani ... şi senectutea unei regine*

bani un adăpost pentru noapte... Dar acei care nu pot plăti nici măcar un astfel de culcuş? Ei bine, dorm şi ei pe unde apucă, prin ganguri, pe sub bolţi, în vreun ungher în care poliţia sau proprietarii îi lasă să doarmă nesupăraţi; cîte unii mai găsesc adăpost prin azilurile instalate ici-colo de caritatea particulară, alţii dorm în parcuri pe bănci, chiar sub ferestrele reginei Victoria" (Situaţia clasei muncitoare din Anglia).

În jurul anului 1850, ţara a păşit într-o perioadă de avînt economic, care a consacrat supremaţia ei mondială pe tărîm industrial şi comercial, supremaţie dobîndită în urma revoluţiei industriale de la sfîrşitul sec. XVIII[1]. Este perioada în care se desăvîrşeşte revoluţia industrială şi în care se accentuează, în unele ramuri, avansul tehnic şi de capacitate productivă al industriei engleze faţă de alte ţări. Se introduc noi inovaţii tehnice, reţeaua internă de căi ferate leagă, într-un sistem unic, toate regiunile ţării, atingînd o lungime de aproape 17 000 km, transporturile maritime se revoluţionează prin forţa aburului etc. Pe plan politic şi social, societatea engleză dobîndeşte caracterul tipic pentru a doua jumătate a secolului: dominaţia absolută a unei oligarhii burghezo-aristocratice, monopolizînd conducerea politică, prin alternarea cu regularitate la putere a două partide — liberal şi conservator.

Dezvoltarea fără precedent a Angliei în epoca victoriană a fost puternic înrîurită de existenţa şi desăvîrşirea întinsului imperiu colonial britanic, reprezentînd o importantă sursă de profituri şi acumulări fără precedent pentru capitalul monopolist. În această perioadă, Marea Britanie atinge apogeul puterii sale maritime şi coloniale. După ce, în 1840, declară Noua Zeelandă posesiune britanică, doi ani mai tîrziu, în urma primului război al opiului[2], obţine mari privilegii comerciale în China, pe care şi le va lărgi în urma celui de-al doilea război al opiului (1856-1860). În 1858, India este declarată posesiune a Coroanei britanice, în timpul răscoalei şipailor[3], iar un an mai tîrziu, forţele britanice încep un lung război de exterminare împotriva indigenilor din Noua Zeelandă, anexată două decenii mai devreme, în 1861 este cucerit Lagosul şi începe ocuparea Nigeriei.

În anul 1872, Benjamin Disraeli rosteşte la Palatul de cristal din Londra un celebru discurs, prin care fixează noi obiective în extinderea imperiului colonial. Roadele acestei linii politice apar imediat: Anglia anexează Coasta de Aur (Ghana de azi), cumpără acţiunile Canalului Suez[4], stabilindu-şi astfel controlul asupra zonei (1875), ocupă Ciprul (1878), instituie protectoratul britanic asupra Afganistanului (1878-1880), ocupă Egiptul (1882), Birmania (1885), Kenya şi Zanzibar (1890), Rhodesia şi Nyasaland (1891), cucereşte Sudanul, care devine condominium anglo-egiptean (1896-1898), transformă în colonie Nigeria (1900) şi, în urma războiului anglo-bur[5], anexează Transvaalul şi Orange. Un palmares-mamut, care explică şi mai limpede avîntul economic nemaiînregistrat pînă atunci de economia britanică. Aceste cuceriri ne amintesc cuvintele lui Karl Marx, din articolul Problema Insulelor Ionice: „Potrivit oracolului său de la Printing-House Square [unde se afla sediul ziarului Times], John Bull[6] acaparează colonii numai cu scopul de a le educa în spiritul principiilor libertăţii; dar, dacă vom urmări faptele, vom vedea că exemplul Insulelor Ionice, la fel ca şi cel al Indiei şi Irlandei, dovedeşte doar că, pentru a fi liber la el acasă, John Bull trebuie să înrobească alte popoare de peste graniţă".

François Bédarida, conferenţiar universitar la Institutul de studii politice din Paris şi director al Institutului de istorie contemporană din capitala Franţei, participant la al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice, a consacrat o mare parte din activitatea sa ştiinţifică istoriei Angliei, în sec. XIX-XX. Rod al acestor pasionate preocupări sînt numeroase lucrări, printre care şi L'Ère victorienne şi La société anglaise, 1851-1975, din care reproducem, cu subtitlurile redacţiei noastre, fragmentele ce urmează. Parcurgînd textul, cititorul va înţelege că François Bédarida tratează mai mult o faţetă a societăţii victoriene, cea de societate a prosperităţii şi izbînzii pe toate planurile, lipsită de conflicte sociale, ceea ce nu reprezintă, nici pe departe, singura imagine a Angliei reginei Victoria, după cum transpare atît din prima parte cît şi din finalul articolului. Anglia victoriană este şi Anglia mişcării chartiste, care, pe lîngă revendicări general-democratice, a organizat greve generale, este Anglia crizelor economice din 1847 şi din 1873-1878, este Anglia în care apar Manifestul Partidului Comunist[7] şi Capitalul lui Karl Marx şi în care se constituie Internaţionala I a muncitorilor[8].

Florentina DOLGHIN

1-5 *Magazin istoric*, nr. 9/1979; 10/1979; 2/1976; 8,9/1977; 7-8/1968, 6/1970.

6 Cuvînt englezesc, care s-ar putea traduce Ion Taurul. Este porecla dată englezului, pentru a marca încrederea sa calmă şi perseverentă în sine, iar într-un sens mai ironic încăpăţînarea. Personajul John Bull provine dintr-un pamflet din 1712 al lui John Arbuthnot.

7-8 *Magazin istoric*, nr. 2/1968; 6/1979.

În fața noastră se deschide necunoscutul

Epoca victoriană se sfîrșește odată cu sec. XIX. În primele zile ale noului veac, presa britanică anunță pe neașteptate că sănătatea reginei, în vîrstă de 81 ani, necesită un repaus total. La 22 ianuarie 1901, în noaptea care se lăsase peste tăcutul castel de la Osborne, în prezența celor doi fii, prințul de Galles și ducele de Connaught, a celor trei fiice, prințesa de Schlesvig-Holstein, ducesa de Argyll și prințesa de Battenberg, a nepotului său, Kaiserul Germaniei, în timp ce un episcop rostește ultimele rugăciuni, Victoria I, regina Marii Britanii și a Irlandei, a coloniilor din Europa, Asia, Africa, America și Australia, împărăteasa Indiilor[1] își dă obștescul sfîrșit, la capătul domniei celei mai lungi și mai glorioase din istoria Angliei. Imediat, la Londra, marele clopot al Catedralei „Sf. Paul" începe să bată, pentru a anunța moartea suveranei. La 2 februarie, în mijlocul unei mulțimi imense, sicriul reginei Victoria traversează Capitala. Lumea îndoliată se îmbulzește pe traseul cortegiului.

Toată țara este tulburată. Regina se afla pe tron de atîta vreme, încît majoritatea supușilor săi nu cunoștea decît imaginea ei familiară și venerată. „O persoană cumsecade, plină de demnitate, dar mai curînd comună", nota un om cu spirit lucid, care își păstrase simțul critic, în climatul apologetic general. „Vedea lucrurile cam mărginit și nu avea deloc gust artistic și literar... Bineînțeles, era dotată cu o anume capacitate de tratare a afacerilor politice, dar opinia publică se obișnuise să vadă în această doamnă bătrînă un fel de fetiș sau de idol". Judecățile memorialistului W.S. Blunt, contemporan epocii victoriene, sînt, desigur, lucide. În rîndul multora însălipsa de măsură în adularea suveranei depășea orice limită. „Vestea ne lovește ca un trăsnet inima și spiritul — scria a doua zi după moartea reginei un distins profesor de istorie de la Oxford. Piatra unghiulară a existenței noastre naționale și imperiale, mai mult, a vieții noastre personale și familiale a dispărut pe neașteptate. Încă nu ne putem da seama de importanța acestei dispariții..." În continuare, profesorul se întreba ce va deveni țara fără „această personalitate slăvită, venerată și preaiubită?".

Pe plan internațional, Victoria se sfîrșea după ce devenise o figură imuabilă și hieratică, simbolizînd permanența bătrînei Europe și a Marii Britanii. Regina era bunica împăratului Germaniei, Wilhelm II, și a împărătesei Rusiei. În timpul domniei sale, se succedaseră pe tronul Italiei trei monarhi, pe tronul Spaniei — patru, în timp ce în Franța se prăbușiseră două dinastii și o republică. În Anglia domnia ei durase atît de multă vreme, încît nici nu se mai cunoșteau corect regulile pentru instalarea unui nou suveran, iar folosirea cuvîntului „rege" apărea brusc ca o noutate.

În afară de schimbarea suveranului, în lunile care au precedat și au urmat morții reginei Victoria, s-au produs mari transformări, care au afectat în profunzime Regatul Unit. În 1900, s-a născut Partidul Laburist. Între 1902 și 1904, odată cu tratatul anglo-japonez și, respectiv, cu Antanta cordială, a luat sfîrșit „splendida izolare". În 1903, s-a creat Uniunea politică și socială a femeilor, din care, doi ani mai tîrziu, aveau să apară sufragetele — o mișcare foarte puțin victoriană[2]. În Irlanda, s-au creat noi organizații naționaliste, care nu aveau să-și înceteze lupta decît după obținerea completei independențe. Sub toate aspectele se asista la nașterea complicată a sec. XX. Evident că toate aceste conflicte se aflau deja în stare de gestație în ultimii 20 ani ai sec. XIX: se maturizaseră de-a lungul perioadei victoriene tîrzii. Dar acum izbucneau cu o asemenea violență, încît englezii, deconcertați, credeau că vine sfîrșitul lumii.

La urma urmei, cei 60 ani ai epocii victoriene de-a lungul căreia s-au reunit, printr-o conjunctură excepțională, o serie de factori favorabili, le aduseseră primordialitate tehnică, supremație industrială, financiară și comercială, stabilitate politică și instituțională, pace civilă și pace externă, superioritate maritimă — atît a marinei de război cît și a marinei comerciale —, resurse ale unui imperiu imens, optimism al unei națiuni în plin dinamism. Dar încă la sfîrșitul epocii victoriene, apăruseră primele zguduiri. Universul certitudinilor începuse să se fisureze. De aici și temerile de a intra într-o epocă nouă.

Ne putem pune întrebarea dacă acest sentiment, al unei lumi care se sfîrșește odată cu moartea reginei Victoria, nu este cumva produsul imaginației istoricilor, care au proiectat în mod abuziv asupra acestui eveniment dinastic toate dificultățile viitoare ale Angliei sec. XX — crize, războaie, declinul puterii în lume. Fără îndoială, întrebarea merită pusă, cu atît mai mult cu cît în istorie — și în istoria Angliei, în special — continuitatea învinsese discontinuitatea. Contemporanii suveranei erau conștienți că asistau la încheierea unei perioade a istoriei lor naționale. Nu numai simpla elocvență a amvonului l-a determinat pe predicatorul de la Catedrala „Sf. Paul" să exclame, în cursul serviciului funebru, oficiat în memoria reginei Victoria: „A plecat dintre noi și, odată cu ea, s-a sfîrșit o întreagă epocă. Perioada de glorie simbolizată prin numele ei se închide ca un pergament, pe care îl răsucim... Lumea cunoscută de noi se risipește. În fața noastră se deschide necunoscutul".

John Bull — „un nou Prometeu"

1 mai 1851... O animație extraordinară cuprinde Londra. În jurul Hyde Parkului[3]

---

[1] Vezi tabloul genealogic al monarhiei britanice în *Magazin istoric*, nr. 6/1978.

[2] Partizane ale mișcării feministe, sufragetele revendicau drepturi politice pentru femei.

[3] Parc în partea de vest a Londrei, cu o suprafață de 146 ha.

domnește o atmosferă de sărbătoare. Sub soarele de primăvară, se îmbulzește o mulțime densă și pestriță de burghezi respectabili, cu joben, de meșteșugari, cu șapcă, de negustori gătiți, de străini veniți din toată Europa. Trăsuri elegante defilează fără încetare. Curînd, se adună toată înalta societate, toate notabilitățile regatului. Deodată, un alai își face loc prin mulțime, întîmpinat cu urale: este regina. Victoria, însoțită de prințul Albert, sosește, cu mare fast, pentru a inaugura prestigioasa manifestare organizată din inițiativa Angliei: Expoziția universală de la Londra. Sub bolțile Palatului de cristal răsună trompete de argint. O rugăciune solemnă invocă „legăturile de pace și de prietenie între popoare". Iar suverana, în repetatele urale ale asistenței, parcurge agale standurile expoziției, în mijlocul unei puzderii de drapele din toate țările, de flamuri, de ghirlande și de flori.

A doua zi după această ceremonie memorabilă, într-o scrisoare către unchiul său Leopold al Belgiei, Victoria afirmă cu mîndrie că 1 mai 1851 a fost „ziua cea mai *mare* din istoria noastră", adăugînd: „a fost cel mai *frumos*, cel mai *impozant*, cel mai *emoționant* spectacol din cîte s-au văzut vreodată". Iar Palmerston[1] îi ține isonul: „o zi de glorie pentru Anglia". Cuvinte ce traduc corect sentimentul, larg împărtășit, al izbînzii naționale. Datorită avansului tehnic și energiei creatoare puse în valoare de expoziție, un popor întreg se simte promovat în fruntea celorlalte națiuni, fiind, totodată, profund pătruns de misiunea sa de ghid al umanității, misiune cu care l-a investit providența. Deci apogeul epocii victoriene? Fără îndoială, chiar mai mult: unul dintre marile momente ale istoriei Angliei. Deoarece, pentru a înțelege întreaga semnificație a expoziției de la Londra, prima expoziție universală (care a durat din mai pînă în octombrie 1851 și a avut șase milioane de vizitatori) nu e de ajuns să o considerăm drept o manifestare, oricît de strălucită ar fi ea, a progresului material al Angliei. Desigur, expoziția demonstrează superioritatea industriei engleze, a manufacturii engleze, a comerțului englez, a capitalului englez, a priceperii profesionale a inginerilor, desenatorilor și muncitorilor englezi. Dar importanța ei merge mult mai departe. Pentru țara care a dat naștere revoluției industriale, 1851 marchează, deopotrivă, o consacrare și o cotitură.

Pe de o parte, expoziția consacră oficial intrarea Marii Britanii în epoca societății industriale. Mașinismul și viața urbană capătă de acum înainte un ascendent decisiv asupra vechii civilizații agrare. Noul Prometeu, John Bull, a răpit naturii secretele puterii — aburul înlocuind focul — dar, de astă dată, în loc să-l sfideze pe creator, puterea omului îi rămîne supusă. Justificarea, proclamată cu voce tare, este de a munci pentru progresul speței. Iată deci că, abia intrată în viața țării, societatea industrială este sacralizată, moralizată, venerată.

Pe de altă parte, Expoziția operelor industriei tuturor națiunilor — pentru a cita titlul său exact — coincide cu începutul unei mari perioade de prosperitate economică și de liniște socială. Ce contrast între anii 1840 și anii 1850! După un deceniu haotic, plin de conflicte, dominat de teamă și foame, urmează un deceniu prosper, încrezător, presărat cu mii de minuni. Prima cauză a succesului expoziției este că ea s-a desfășurat într-un climat de pace: în exterior, competiția pașnică între națiuni, în interior, armonia regăsită.

De acum înainte, societatea înaltă respiră în voie, deși amintirea tulburărilor populare din trecut nu i s-a șters din minte: [masacrul de la] Peterloo[2], focul din Bristol[3] și, mai recent, numeroasele defilări chartiste. Gîndindu-se la toate acestea, în ajunul expoziției, pesimiștii prevestesc cele mai rele excese: furturi, încăierări, chiar răzmeriță. Oare atîtea bogății expuse acolo nu vor trezi cele mai josnice instincte ale mulțimii? Nu vor ieși la iveală scandalagii și răufăcători, gata să profite de ocazie? E adevărat că, în ziua inaugurării, guvernul ia măsuri. Aduce din provincie regimente întregi de husari, dragoni și pușcași, pe care le cantonează la periferia Capitalei; baterii de artilerie sînt ținute în rezervă la Turnul Londrei; în interiorul Hyde Parkului sînt îngrămădite mai multe batalioane ale gărzii și ale cavaleriei; în sfîrșit, sînt mobilizați șase mii de polițiști. Dar nici un incident nu tulbură ordinea, nici în ziua respectivă, nici pe toată durata expoziției. Atunci cînd lampioanele se vor stinge, se va sublinia cu încîntare că, timp de șase luni, nu s-a smuls nici măcar o floare!

Un templu al industriei

Trebuie să recunoaștem că expoziția beneficiază de un concurs favorabil de împrejurări. În timp ce vigurosul reviriment economic, inaugurat în 1851, insuflă încredere, majoritatea marilor conflicte care au împărțit înainte țara în tabere antagoniste au încetat să se manifeste. Odată cu liberul-schimb, instaurat începînd din 1846, cu chartismul în plin reflux, cu stăvilirea frămîntărilor irlandeze, clasele și partidele nu mai au aceleași motive să se înfrunte. Nu fără uimire, dar cu o satisfacție plină de orgoliu, englezii constată că sînt aproape singurii din Europa neatinși de zguduirile revoluțiilor de la 1848.

Expoziția se prezintă ca un festival tehnologic excepțional. Organizatorii au vrut să ofere

---

[1] Henry John Temple Palmerston, prim-ministru (1855-1858; 1859-1865), promotor al intereselor coloniale britanice.

[2] La începutul sec. XIX, în Anglia, întrunirile publice erau, în general, interzise. Cînd, în 1819, la Manchester, o mulțime imensă, dar ordonată, de muncitori, bărbați și femei, s-au adunat în Piața „Saint-Peter", pentru a cere o reformă parlamentară, armata — la ordinul guvernului conservator — a ucis 12 oameni și a rănit cîteva sute. Cei din opoziție au răspîndit atunci zicala: „Dacă ducele de Wellington a repurtat o victorie la Waterloo, în schimb, și lordul Sidmouth a repurtat o victorie la Peterloo".

[3] În 1821, în timpul unor tulburări generate de reforma electorală, s-a dat foc orașului Bristol.

o panoramă completă a activităţii umane. De aici şi împărţirea ei în patru secţiuni: materii prime, maşini, produse de manufactură şi opere de artă. Desigur că locul privilegiat revine realizărilor lui *homo britannicus*, creatorul primei societăţi industriale. Din 14 000 firme ceexpun, 7 500 reprezintă Regatul Unit şi coloniile sale, iar 6 500 — restul lumii. În toate domeniile se afirmă primatul metalului şi al cărbunelui. Nostalgicii după evul mediu, ca Ruskin[1], de pildă, se plîng, pe bună dreptate, că bătrîna Anglie s-a transformat în „ţara Măştii de Fier", insula devenind, după expresia lui Michelet, „un bloc de huilă şi de fier", pur şi simplu. Maşina este regină. Mulţimea contemplă admirativ alături de locomotive, de machete de produse metalice, de prese hidraulice, de lentile uriaşe pentru faruri, de stive de lemn, din pădurile canadiene, ultimele perfecţionări aduse maşinilor-utilaje de către pionierii mecanicii de precizie, Whitworth, Fairbairn, Armstrong, marele ciocan al lui Nasmyth, în stare să cadă cu toată greutatea sa de 500 tone, dar şi să spargă delicat o coajă de ou, şi mulţimea infinită a maşinilor de tot felul: pentru treierat grîu, pentru sfărîmat trestia de zahăr, pentru îndoit plicuri, pentru răsucit ţigări...

Ambiţia tehnică se îmbină cu ambiţia estetică şi cu cea morală. Se urmăreşte realizarea triadei util-frumos-bine. De la intrare, vizitatorul este întîmpinat de două figuri simbolice: de o parte, o statuie gigantică a lui Richard Inimă de Leu, erou naţional şi cavaler viteaz, de cealaltă parte, un enorm bloc de cărbune de 24 tone, reprezentînd Puterea! Printre realizări, unele pretind să îmbine industria cu arta, altele vor în primul rînd să vorbească despre imaginaţie — de la uluitoarea „Fîntînă de cristal", masă translucidă înaltă de 10 m, plasată în centrul expoziţiei, şi pînă la fabulosul diamant al coroanei, Koh-i-Noor.

Dar dintre toate realizările erei tehnicii, reuşita cea mai spectaculoasă rămîne clădirea care adăpostește întreaga expoziţie: celebrul Palat de cristal. Este un edificiu de dimensiuni enorme — 520 m lungime (de trei ori Catedrala „Sf. Paul"), 125 m lăţime, o suprafaţă utilă de 9 000 m pătraţi, în care sînt găzduite, în voie, cele 109 000 exponate — şi totuşi deloc greoi, datorită unei arhitecturi numai din metal şi sticlă. Construcţie genială, datorată unui amator, fostul grădinar Paxton, Palatul de cristal combină într-un mod remarcabil canoanele clasice — simetria şi simplitatea desenului — cu modernismul structurii şi materialului şi cu capacităţile funcţionale. Conceput ca o catedrală a industriei, construit după un plan în cruce latină, giganticul templu de sticlă este admirat pentru măreţia şi frumuseţea sa. Laudele nu mai contenesc. „Cel mai mare templu ridicat vreodată în cinstea artelor păcii", spun vizitatorii. Un francez scrie că visul antic al lui Babel s-a realizat dar că, în locul confuziei limbilor, s-a ajuns la fuziunea intereselor şi a spiritelor. Alţii vorbesc despre palatul unui vrăjitor.

Caritate şi anexiuni

În pragul unei jumătăţi de secol, lumea se scaldă în optimism. Cultul ştiinţei, al industriei şi al progresului stabileşte între oameni un fel de comuniune. Se crede cu tărie că anul 1851 prefigurează o eră a bunăstării, a păcii şi a fericirii universale.

Mai există o învăţătură care trebuie trasă din expoziţia de la Londra. Triumful maşinii inaugurează epoca produselor în serie. Cîteva minţi perspicace presimt acest lucru şi expoziţia oferă o mostră atît pe plan material, cît şi pe plan uman. În producţie şi în vinderea mărfurilor, totul este multiplicat. Se trece de la unitate sau de la suta de bucăţi, la mii şi milioane. Cine ar fi putut imagina pînă atunci o standardizare analogă celor 300 000 panouri de sticlă ale Palatului de cristal, toate identice şi de acelaşi format, sau vînzarea la standul de răcoritoare, de către un unic comanditar, casa Schweppes, a unui milion de sticle cu sifon, limonadă şi *ginger-beer*?

Odată cu calea ferată[2] şi cu progresul general al tehnicii, devin posibile concentrării nemaiîntîlnite de oameni. Spre deosebire de splendorile spectacolelor tradiţionale de la Versailles sau Windsor[3], rezervate unei lumi restrînse de privilegiaţi, de data aceasta se poate vorbi despre un festival oferit curiozităţii mulţimii bucuroase. S-a operat astfel o joncţiune între monarhie şi maşinism, între palat şi manufactură, între tron şi muncitorime.

Cu bună ştire, unul dintre barzii cei mai influenţi ai progresului şi ai vocaţiei liberale din Anglia, marele istoric whig Thomas B. Macaulay, califică „memorabilul" an 1851 drept anul foarte fericit al păcii, abundenţei, bunelor sentimente, plăcerilor inocente şi gloriei naţionale. În acelaşi an însă în inima Africii, soldaţii Maiestăţii Sale sînt angajaţi în lupte sîngeroase pentru a anexa imperiului Cafreria[4] şi pentru a izgoni de pe teritoriile sărăcăcioase pe bieţii ţărani negri. În ziua de Crăciun 1851, în Leicester Square, în inima Londrei, este nevoie de o serbare, în scop de caritate, pentru a procura pentru 10 000 familii ale cartierului tradiţionalele gustări — puţină carne friptă, nişte budincă cu prune şi o ceaşcă cu ceai.

---

[1] John Ruskin (1819-1900), critic de artă şi sociolog. A ţinut numeroase prelegeri şi a scris articole în care denunţă esenţa dezumanizantă a capitalismului industrial, elogiind munca meşteşugărească de tip medieval.

[2] La 27 septembrie 1825, între oraşele Stockton on Tess şi Darlington, s-a inaugurat prima cale ferată din lume.

[3] Oraş pe Tamisa, în care, la ordinul regelui Eduard III (1327-1377), s-a construit un castel regal. În 1917, Casa Regală a Angliei (Hanovra-Saxa-Cohourg-Gotha) a luat numele de casa de Windsor.

[4] Denumire dată de arabi zonei africane situate la sud de ecuator. De fapt, delimita doar două regiuni ale provinciei Capului (din Africa de Sud).

Participanţi la cel de-al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice despre

EXPERIENŢA TRECUTULUI PREMISĂ A VIITORULUI

Pentru toţi cei 2715 istorici din aproape 70 ţări prezenţi la Bucureşti în luna august 1980, cel de-al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice a oferit cadrul adecvat pentru dezbaterea complexă, în spirit constructiv, a unui important şir de probleme şi aspecte istorice. În acest cadru, deosebit de fructuos s-a dovedit marele forum ştiinţific din capitala României pentru istoricii ţărilor din sud-estul Europei. Faptul că una din temele centrale ale dezbaterilor a fost Europa de Sud-Est — arie de convergenţă a civilizaţiilor, **că în cadrul congresului şi-au desfăşurat lucrările o serie de comisii (de studii sud-est europene, de bizantinologie, de slavistică) şi că lucrările au avut loc la Bucureşti — deci în capitala unei ţări înscrise în aria geografică a sud-estului european — au făcut ca prestigioasa manifestare ştiinţifică să se bucure de un interes deosebit din partea istoricilor albanezi, bulgari, greci, iugoslavi, turci.**

Desigur, din desfăşurarea lucrărilor, ca şi din largile contacte pe care istoricii din aceste ţări — ca, dealtfel, din toate ţările reprezentate la Bucureşti — le-au putut avea în cele opt zile de muncă intensă, s-au desprins numeroase idei, s-au elucidat o seamă de probleme de mare interes ştiinţific şi s-au pus bazele unor viitoare direcţii de cercetare. A fost şi motivul pentru care ne-am adresat mai multor istorici din aceste ţări. Opiniile exprimate de ei, reunite în această masă rotundă sui-generis, reliefează ideea că experienţa istorică a colaborării din trecut dintre popoarele balcanice constituie o temelie solidă pentru o fructuoasă şi activă conlucrare între ţările şi popoarele din sud-estul european.

Interlocutorii noştri au fost Aleks Buda şi Stefanaq Pollo (R.P.S. Albania), Nikolai Todorov şi Hristo Danov (R.P. Bulgaria), Euthymios Souloyannis şi Stefanos Papadopoulos (Grecia); Rade Petrović şi Milorad Ekmečić (R.S.F. Iugoslavia) Hüner Tuncer şi Seçil Akgun (Turcia), Virgil Cândea şi Răzvan Theodorescu (R.S. România).

— Bucureştii au fost, în ultimii ani, gazda mai multor reuniuni ştiinţifice istorice internaţionale: Congresul de studii sud-est europene (1974); de studii bizantine (1971), (manifestări iniţiate, în 1923 de Nicolae Iorga), al doilea congres de tracologie (1976) şi acum a celui de-al XV-lea Congres mondial de istorie. Ce semnificaţie are, după părerea dv., această alegere?

NIKOLAI TODOROV, directorul Institutului de balcanistică din Sofia: Faptul cel mai important, după părerea mea, este că acest congres a avut loc aici, într-o ţară din Balcani, în prezenţa a peste 2 000 istorici, de pe toate continentele. O îndatorire importantă a istoricilor din această zonă a Europei este de a completa, de a îmbogăţi cunoştinţele celorlalţi istorici asupra acestei părţi a lumii, iar Congresul de la Bucureşti a constituit, din acest punct de vedere, un prilej excelent. Un alt motiv pentru care mă bucur că acest congres a avut loc la Bucureşti, în România, este determinat de faptul că noi, istoricii bulgari, întreţinem relaţii excelente cu colegii din România.

VIRGIL CÂNDEA, membru corespondent al Academiei de ştiinţe sociale şi politice: Europa de Sud-Est reprezintă una din ariile cu cea mai veche şi concentrată istorie din întreaga lume. Antropogeneza, apariţia unor tehnici ca agricultura şi metalurgia, toate marile ere — de la paleolitic la epoca fierului — nu pot fi studiate şi înţelese fără a se studia istoria Balcanilor.

Dealtfel, Bucureştii au fost, de-a lungul secolelor, un adevărat pivot politic, diplomatic, economic şi cultural al unei largi zone — Europa Centrală, de Est şi de Sud-Est — dar şi a Orientului Apropiat, începînd din evul mediu şi pînă în era contemporană. Capitala de azi a României a fost, timp de veacuri, alături de Istanbul, Salonic, Belgrad, Alep, Raguza, Cairo una din principalele răscruci ale Mediteranei răsăritene. Aceasta pe plan politic şi economic, pentru că pe plan cultural, toate capitalele — medievale sau moderne — ale ţărilor române — pînă la unirea din 1859, au fost, în lumea răsăriteană,

puncte de iradiere ale unei opere istorice — aceea de perpetuare a creației spirituale romano-bizantine și românești.

STEFANOS PAPADOPOULOS, profesor de istorie modernă și prorector la Universitatea din Ioannina, vicepreședinte al Comitetului grec al A.I.E.S.E.E., membru al Comitetului administrativ al Institutului Balcanic din Salonic: Într-adevăr, alegerea Bucureștilor ca gazdă a prezentului congres a fost realmente o alegere fericită, pentru că această zonă (sud-estul Europei sau, dacă doriți, Balcanii) a fost o răspîntie unde, din antichitate și pînă în epoca modernă, s-au întîlnit și s-au contopit fructuos diverse popoare și culturi.

RADE PETROVIĆ, profesor la Universitatea din Sarajevo, președintele Comitetului iugoslav de științe istorice: Pentru noi, iugoslavii, ținerea congresului în țara vecină și prietenă — România — a avut o foarte mare însemnătate. Istoricii români au îndeplinit în întregime rolul unor gazde bune și al unor excelenți organizatori, creînd toate condițiile pentru o muncă bună și rodnică.

ALEKS BUDA, președintele Academiei albaneze de științe, Tirana: Trebuie să spun că, în general, acest congres a cerut o muncă extraordinară din partea colegilor noștri români și cred că dincolo de posibilitatea pe care ne-au oferit-o de a proceda la un schimb de păreri, ei au creat o atmosferă de prietenie, de colaborare între colegi și între oameni de știință veniți din toate țările lumii.

SEÇIL AKGUN, doctor în istorie, Ankara: Congresul de la București, care a întrunit atît de mulți istorici din toate părțile lumii a fost, fără îndoială, un succes. Excelenta organizare a dat posibilitatea participanților și observatorilor să prezinte expuneri în domeniul diverselor științe sociale, 1980 devenind astfel un an excepțional, în special prin publicarea actelor congresului.

HRISTO DANOV, profesor de istorie veche la Universitatea din Sofia: Atribui o mare însemnătate faptului că al XV-lea Congres internațional de științe istorice a avut loc tocmai la București — un vechi centru cultural și științific. Climatul de muncă intensă într-un spirit științific înalt și-a pus amprenta pe lucrările de la București, ceea ce a permis abordarea unei multitudini de probleme istorice, între care aș remarca, abordarea — pentru întîia oară la un congres internațional de asemenea anvergură — a rolului femeii în istorie, în dezvoltarea societății omenești, ceea ce mi se pare un fapt excepțional.

RĂZVAN THEODORESCU, doctor în istorie, membru al Comitetului internațional de istoria artei: Aparent, dar numai aparent, Congresul internațional de științe istorice din capitala țării noastre a avut un caracter eterogen, teme dintre cele mai restrînse — la secțiunea cronologică, de pildă — stînd alături de subiecte care ele însele ar putea constitui obiectul unui congres. La o privire mai atentă însă constatăm lesne că subiectele tratate au acoperit practic întreaga istorie mai veche sau mai nouă a lumii, în aspectele ei esențiale; de la problematica atît de complexă a Europei Orientale sau a Scandinaviei, la istoria economică, socială și ecleziastică, de la istoria istoriografiei la istoria mentalităților, gama atît de largă a subiectelor nu a fărîmițat această „schiță de istorie mondială", ci, dimpotrivă, a sudat imagini istorice diferite, reunind sub aceeași cupolă ideologii și metode felurite.

— S-a amintit de străvechile legături ce unesc popoarele. Acest lucru este cu atît mai evident în această parte a Europei, unde, de pildă, scrlind istoria Greciei antice, autorul nu poate face abstracție de istoria și civilizația tracilor, după cum istoria și cultura Imperiului otoman au moștenit multe elemente din istoria și cultura bizantină. Exemplele pot continua. Care este, după părerea dv., raportul între istoria națională și istoria internațională, în chip deosebit a popoarelor învecinate?

MILORAD EKMEČIĆ, profesor doctor, Universitatea din Sarajevo: Istoria este un proces unic și unitar. Mai cu seamă în cazul popoarelor balcanice din perioada modernă: începînd de la Revoluția franceză și pînă la cel de-al II-lea război mondial, dinamica istoriei noastre, periodizările, modelele sociale și politice sînt corelate profund cu istoria europeană. Renașterea națională, unele revoluții din Europa se reflectă în Balcani fără întîrziere. Și în ce privește suportul cultural și de civilizație, istoria națională și cea universală se interpătrund. Una din datoriile noastre de istorici este de a descoperi elementele vizibile și invizibile care unesc trecutul popoarelor noastre de cel al întregii umanități.

VIRGIL CÂNDEA: Pentru că popoarele nu sînt **insule** de umanitate, ci **părți** ale omenirii în totalitatea ei, raportul istoriei unei națiuni cu trecutul popoarelor vecine este la fel de

organic ca relaţia cap-gît-trup-membre. Cum am putea înţelege, de pildă, pe geto-daci fără relaţiilor lor cu vecinii greci, romani, germanici? Istoria unei naţiuni trebuie gîndită în necontenitele ei raporturi cu istoria nu numai a vecinilor, dar a tuturor popoarelor cu care a fost vreodată în contact.

SEÇIL AKGUN: Mi-ar fi foarte greu să separ istoria naţională de cea universală, mai ales în ţările din sud-estul Europei. Aceste ţări sînt strîns legate de istoria ţărilor vest-europene, dar prin intermediul Turciei — care timp îndelungat, pe vremea Imperiului otoman, a avut un rol dominant — şi de Asia şi ţările arabe. De aceea, istoria naţională şi cea universală formează un tot oarecum inseparabil. Una trebuie să fie, neapărat, susţinută de cealaltă.

RADE PETROVIĆ: Problema raporturilor dintre istoria naţională şi universală este deosebit de complexă, ridicînd şi aspecte de natură practică — de exemplu relaţia acestui raport în predarea istoriei în şcoli. Dar nici accentuarea aspectelor generale nu ar trebui să ducă la neglijarea a ceea ce este valoros şi important pe plan naţional.

EUTHYMIOS SOULOYANNIS, doctor în litere, membru al Centrului de istorie greacă modernă şi contemporană din cadrul Academiei din Atena: După părerea mea, corelaţia istorie naţională—istorie universală este necesară pentru înţelegerea reciprocă a istoriei popoarelor.

RĂZVAN THEODORESCU: Raportul istoriei naţionale cu istoria internaţională este un raport dinamic, plin de reciprocităţi, de fertile schimburi de idei; mai ales între popoarele vecine, aceste diverse relaţii au fost permanente de-a lungul timpului. Din acest punct de vedere, istoria părţilor centrale şi răsăritene ale Europei este, cred, un admirabil exemplu. Raportul general la una din marile teme ale congresului — al cărui coautor am fost, alături de acad. Emil Condurachi — a putut surprinde cred cîteva dintre aceste interacţiuni istorice.

— Care este rolul istoricului în relevarea legăturilor dintre istoriile diferitelor popoare şi, prin această prismă, poate contribui el la construirea viitorului omenirii?

HÜNER TUNCER, doctor în istorie: În zilele noastre, cînd între multe naţiuni există conflicte, tensiuni şi neînţelegeri, contribuţia istoricului la menţinerea păcii ar trebui să fie foarte mare. Dedicîndu-se cauzei păcii în lume, relevînd ceea ce a unit popoarele, istoricii pot influenţa guvernele în adoptarea diverselor decizii politice. O condiţie este aceea ca manualul, cartea de istorie şi studiul acestei discipline să se facă de pe poziţii cît mai obiective, fără a se intra în polemici ce pot da naştere la neînţelegeri şi conflicte foarte grave între naţiuni. Ca istoric turc, eu cred în principiul enunţat de marele nostru conducător, Kemal Atatürk: „Pace acasă, pace peste hotare".

STEFANAQ POLLO, directorul Institutului de istorie din Tirana: Evident că înţelegerea între popoare, în cursul istoriei, este un fapt remarcabil pe care trebuie să-l reliefăm atît pentru prezent, cît şi pentru viitor. Dar este tot atît de util şi instructiv să amintim şi să subliniem lupta claselor, să scoatem în evidenţă conflictele şi războaiele nedrepte pentru a trage învăţăminte care să folosească, de asemenea, edificării unui viitor mai bun. Explicînd evenimentele, istoricul trebuie să se situeze de partea a ceea ce este progresist, revoluţionar, de-a lungul secolelor, el trebuie să tragă concluzii care să poată ajuta tinerelor generaţii să se orienteze în prezent, să-şi aleagă calea de urmat.

— Care sînt direcţiile sale prioritare de activitate?

NIKOLAI TODOROV: Rolul istoricului în construirea unei lumi noi, în promovarea păcii şi colaborării este enorm. În acest context, actualul congres e susceptibil să aducă o contribuţie decisivă, deoarece prezenţa a peste 2 000 istorici din toate colţurile lumii a contribuit la o mai bună înţelegere a problemelor majore ale lumii contemporane.

VIRGIL CÂNDEA: Mai mult decît la orice reuniune din seria congreselor internaţionale, istoricii de pretutindeni au participat la acest congres cu convingerea că ei sînt, într-o lume obsedată exclusiv de prezent, depozitarii experienţei globale a trecutului, care condiţionează atît de mult viitorul. Nu numai înţelepciunea recoltată din repetiţia faptelor umane, dar însăşi descoperirea mai nouă a legităţii atîtor fenomene sociale conferă istoricului un rol mai mare ca martor, expert şi — de ce nu? — îndrumător.

STEFANAQ POLLO: Se spune că istoria constituie temelia prezentului, în sensul că ea studiază şi sintetizează experienţa seculară a popoarelor, activitatea lor creatoare în domeniul economic şi spiritual. Prezentul este legat deci în mod indestructibil, de trecutul lor. Dar experienţa trecutului trebuie să servească, în aceeaşi măsură, şi edificării unui viitor mai bun.

RADE PETROVIĆ: Aş dori să relev un aspect care se desprinde pregnant din mesajul preşedintelui României, adresat congresului şi care, în esenţă, se referă la faptul că tratarea injustă şi neştiinţifică a trecutului, poate duce la revanşism sau chiar la război. Sarcina istoricului ar fi — prin relevarea adevărului istoric — să împiedice proliferarea unei false imagini asupra trecutului, să releve ceea ce duce la întărirea colaborării între popoare. Să contribuie, cu alte cuvinte, ca experienţa istorică să fie o îndrumătoare a viitorului, o confirmare a adagiului latin „Historia magistra vitae". Un rol uriaş în făurirea educaţiei maselor îl pot avea revistele „populare" (ca **Magazin istoric**, de pildă).

EUTHYMIOS SOULOYANNIS: Istoria nu înseamnă doar războaie, ci şi epoci de activităţi creatoare. Cunoscînd aceste perioade, popoarele trebuie să instaureze pacea în lumea întreagă.

— Cum apreciaţi colaborarea cu istoricii din România şi rolul acestei ţări în contextul istoriei sud-est europene?

MILORAD EKMEČIĆ: Ţările noastre sînt legate prin evoluţii sociale similare ca şi prin aceeaşi menire de a rezista marilor puteri care în cursul vremii au încercat să ne hotărască destinul nostru istoric. Tot atîtea motive care îndeamnă la o cunoaştere reciprocă tot mai amănunţită, mai completă. Pînă în prezent s-a făcut destul de puţin: faptul că pînă acum nu s-au tradus în limba sîrbocroată decît două istorii ale românilor arată că există un teren larg de acţiune şi mie, ca membru în comitetul de conducere al unei edituri din Belgrad, îmi revine sarcina de a susţine alcătuirea unui program de publicare a istoriilor ţărilor învecinate.

SEÇIL AKGUN: Răspunsul meu privind relaţiile dintre ţara mea, Turcia, şi România va fi, desigur, diferit de acela referitor la legăturile dintre Turcia şi alte naţiuni. Turcia şi România nu sînt doar două ţări care se află în aceeaşi regiune, dar ele au şi istorie comună. Ani de-a rîndul, românii şi turcii au trăit alături, împărtăşind tradiţii, emoţii, lupte. Există, de aceea, o dorinţă sinceră şi reală ca în viitor contactele dintre aceste două ţări să rămînă paşnice şi să progreseze pe această linie.

HRISTO DANOV: Apreciez foarte mult rolul poporului român în istoria sud-estului european. La fel de pozitiv trebuie apreciat rolul poporului român în istoria mondială. Ca bulgar, nu pot trece cu vederea lungile şi eroicele lupte duse de poporul român pentru libertatea culturală şi naţională — a sa proprie, dar şi a p porului bulgar. România a fost a doua patrie pentru cei mai reputaţi revoluţionari bulgari. În contextul acesta trebuie amintit faptul important că în luptele epice din împrejurimile Plevnei şi-au dat viaţa mii de fii ai României.

ALEKS BUDA: Există temeiurile unei bune colaborări a istoricilor români şi albanezi: în cursul activităţilor ştiinţifice organizate în Albania ne-am bucurat de participarea colegilor români, iar noi am participat, la rîndul nostru,. la activităţile ştiinţifice organizate în România. Aş vrea încă o dată să subliniez atmosfera acestui congres, atmosferă din care nu am avut decît de profitat.

VIRGIL CÂNDEA: În şedinţa de închidere a acestui congres am ţinut o comunicare despre locul şi rolul poporului român în istoria omenirii, am arătat că România a constituit de-a lungul secolelor una din principalele răscruci ale civilizaţiei (aşa cum s-a subliniat, dealtfel, şi într-una din marile teme ale congresului). Menirea istoricilor români este de a releva acest lucru şi de a face ca şi pe viitor el să fie, de asemenea, pregnant.

Masă rotundă realizată de:
Cristian POPIŞTEANU, Gheorghe DAVID, Ioan LĂCUSTĂ, Ana Maria ŞERBĂNESCU, Ioana URSU

„VECHILE DREPTURI ALE ŢĂRII"

(Urmare din p. 17)

autonomie în fapt era lovită în mai multe privinţe. Ce era, de exemplu, anexa a II-a a Convenţiei, adică Legea electorală, care nu se putea schimba decît cu consimţămîntul din afară?

Astă-dată, înaltele puteri, ţinînd seama de înaltele noastre drepturi şi de Tratatul de la Paris... au consfinţit în toată întinderea autonomia noastră dinlăuntru... care a înscris aceste cuvinte: «Principatele Unite pot în viitor modifica şi schimba legile care privesc administraţia lor dinlăuntru, cu concursul legal al tuturor puterilor stabilite şi fără nici o intervenţie». De astăzi dar, şi numai de astăzi, naţiunea română în autonomia sa, de acum ea va modifica şi îmbunătăţi instituţiile sale din lăuntru fără nici o intervenţie din afară" (*Monitorul* — jurnal oficial al Principatelor Uuite, nr. 146, 3 iulie 1864).

N-au trecut nici doi ani şi România avea să-şi făurească, în 1866, prima Constituţie ce se intitula astfel, şi în care nu mai era vorba nici de Tratatul şi Convenţia de la Paris, nici de puterile garante şi nici de vreo legătură oarecare cu Imperiul otoman. În motivarea adoptării acestei Constituţii, oamenii politici vor utiliza argumentele expuse de Cuza în 1864, deşi în 1866 acesta nu mai era domn şi deşi ei fuseseră adversarii săi politici în 1864 (A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-vodă*, vol. II, Iaşi 1903, p. 466).

Revenind la anul 1864, trebuie să reamintim că *Statutul* lui Cuza a deschis calea spre reformele care aveau să dea lovitura de graţie feudalismului românesc: reforma agrară[1] şi tot complexul de legiuiri care au pus bazele modernizării statului şi ale instituţiilor burgheze.

România devenise un stat modern autonom şi consolidarea acestui stat de sine stătător s-a dovedit un proces neîntrerupt şi ireversibil, culminînd cu cucerirea independenţei depline în 1877.

O ţară mică a izbutit, astfel, în epoca Unirii şi în anii următori pînă la 1877 să ţină piept — exclusiv cu mijloace politice — opoziţiei unora dintre cele mai mari puteri ale timpului, croindu-şi destinul independent prin hotărîrea şi înţelepciunea poporului său.

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1974.

CONTESTATARII „TESTAMENTULUI LUI ADAM" (II)

Dr. ERIC WILLIAMS

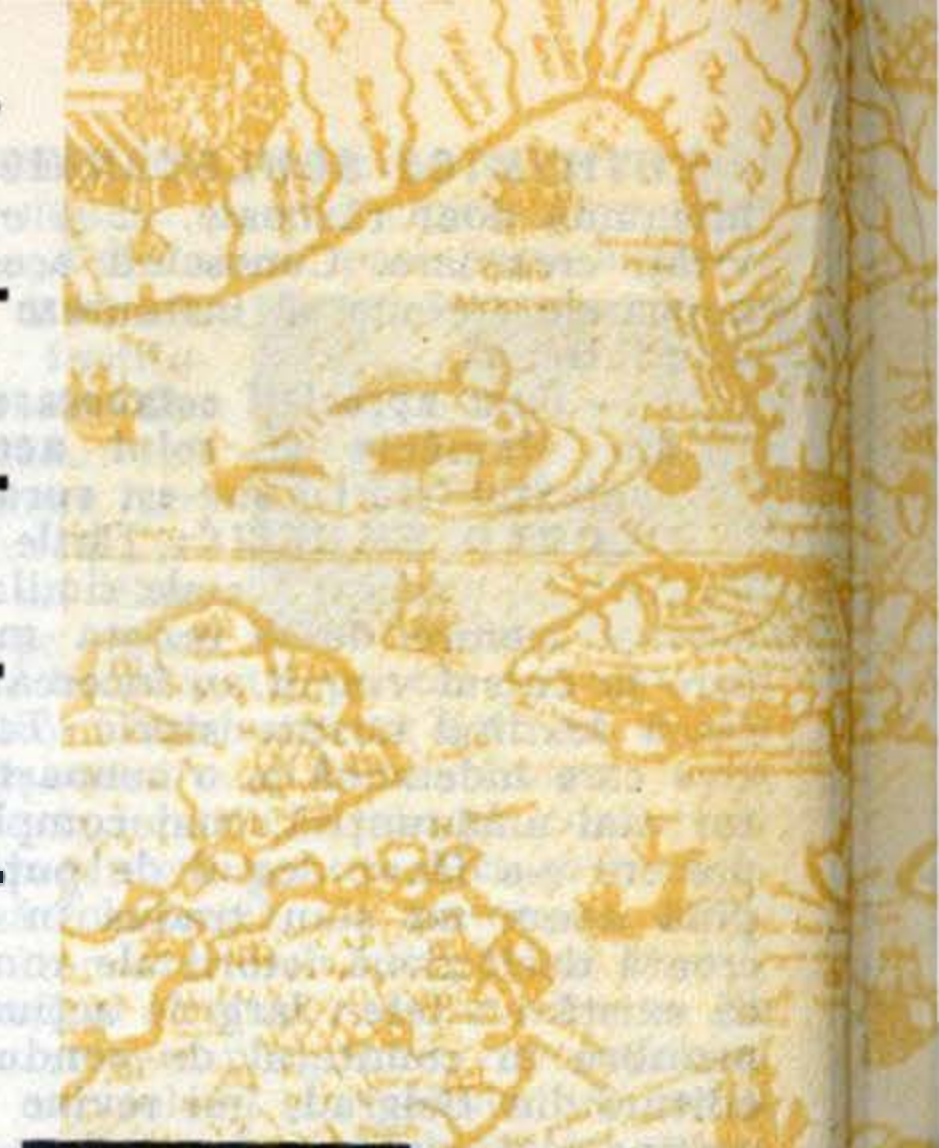

OLIVER CROMWELL *(1653-1658):* *„Scopul pe care îl urmărim este să ne asigurăm partea noastră de profit în zona Antilelor controlată de spanioli."*

JEAN BAPTISTE COLBERT *(1665-1683):* *„Pacea fiind încheiată cu Spania în Europa şi nu în celelalte părţi ale lumii, s-ar putea întîmpla ca, la un moment dat, Maiestatea Sa să decidă să intervină în comerţul liber şi intens pe care spaniolii îl practică în Antile..."*

În secolul XVII, marile puteri au adoptat o nouă strategie pentru a ataca „testamentul lui Adam". Plantaţiile stabile au înlocuit pirateria, goana după aur a cedat locul agriculturii, iar mercantilismul (doctrina care considera sfera schimbului — îndeosebi comerţul exterior — drept o sursă sigură de îmbogăţire, mărfurile provenite din colonii vînzîndu-se cu mult mai scump decît se cumpărau) a cîştigat teren în detrimentul stocării de lingouri. Dezvoltarea plantaţiilor şi a mineritului în colonii a ridicat problema mîinii de lucru, soluţionată atît prin exploatarea inumană a indienilor băştinaşi, cît şi prin transportarea peste ocean a sclavilor africani[1]. O serie de iluştri scriitori europeni au surprins în operele lor, încă din sec. XV, procesul de degradare a condiţiei umane, consecinţă directă şi esenţială a colonialismului. Printre aceştia s-au aflat spaniolul Bartolomé de Las Casas (1474-1566), autorul unei monumentale Istorii generale a indienilor, **englezii Thomas More (1478-1535) şi Francis Bacon (1561-1626), francezul Michel de Montaigne (1533-1592), care, în** Eseurile **sale, îl acuza pe spanioli pentru că distruseseră civilizaţia amerindienilor şi „devastaseră zona cea mai bogată şi mai frumoasă a lumii, ca să facă trafic cu perle şi piper".**

Publicăm, în paginile următoare, noi fragmente din lucrarea L'histoire des Caraïbes. 1492-1969, **scrisă de dr. Eric Eustace Williams, prim-ministru al statului Trinidad şi Tobago, prin care este înfăţişată, în adevărata ei lumină, politica rapace dusă de marile puteri ale Europei pentru acapararea sferelor de influenţă în zona Caraibilor. Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei** Magazin istoric.

A.M.Ş.

O serie de acte votate de Parlamentul englez în anii 1650-1651, rămase în istorie sub numele de *Actele de navigaţie*[2], au contribuit în mod esenţial la cucerirea de către Anglia a multrîvnitei hegemonii comerciale maritime. Nimeni nu lua în seamă protestele împotriva colonialismului. Oliver Cromwell, lordul protector al Commonwealthului, Angliei, Scoţiei şi Irlandei, a trimis, în 1655, o expediţie în Marea Caraibilor: „Scopul pe care îl urmărim este să ne asigurăm partea noastră de profit în zona Antilelor controlată de spanioli şi pentru aceasta vă lăsăm întreaga libertate de acţiune".

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 7/1974, 1/1977, 6, 8, 9/1978, 9/1979; 1/1976.

ANA STUART *(1702-1714):*
„Întrucît împărţirea insulei Saint Kitts între Franţa şi Noi a provocat grave inconveniente şi daune supuşilor Mei, am cerut trecerea ei în întregime în posesiunea Noastră..."

WILLIAM PITT BĂTRÎNUL, *(1766-1768):*
„Franţa e ca un condor care, roindu-se deasupra Imperiului britanic şi pîndindu-şi cu aviditate prada, este gata oricînd să o sfîrtece..."

GEORGE GRENVILLE *(1712-1770):*
„Flota ancorată la Spithead va ridica pînzele îndreptîndu-se direct spre Antile, tocmai pentru a sprijini doleanţele Marii Britanii..."

Împărţiri, reimpărţiri şi revendicări

Plecînd din bazele lor stabilite în Barbados şi în regiunea din centrul insulei Saint-Kitts[1], care le aparţinea, englezii au cucerit Nevis, Antigua şi Montserrat, înainte ca expediţia lui Cromwell să fi ocupat Jamaica, aflată pînă atunci în stăpînirea Spaniei.

După o serie de tratative în privinţa insulelor Dominica şi Saint-Vincent, guvernele englez şi francez au semnat, în 1660, un tratat potrivit căruia cele două insule reveneau Angliei.

De pe ţărmurile insulei Saint-Kitts, unde se instalaseră, francezii au ajuns în Martinica şi Guadelupa (1635), precum şi în Saint-Barthélémy şi Saint-Martin, abandonate de spanioli, şi pe care le-au împărţit cu Olanda. Apoi, francezii au ocupat Grenada şi au revendicat Santa-Lucia. În cursul anului 1650, Franţa a pus stăpînire pe Sainte-Croix, alungîndu-i de acolo pe spanioli care, îi alungaseră pe englezi, care, la vremea lor, îi alungaseră pe olandezi, după ce, mai întîi, stăpîniseră insula jumătate-jumătate. În 1678, olandezii au cedat Tobago Franţei; după multe peripeţii, aceasta a reuşit să obţină, de asemenea, şi o parte din Guyana. Prin Tratatul de la Ryswick, din 1697, Spania a recunoscut stăpînirea Franţei asupra părţii de vest a fostei sale colonii Hispaniola [Haiti] „cea mai frumoasă şi cea mai fertilă regiune din Antile şi poate din lume", care a devenit Santo-Domingo.

Olandezii au ocupat Saint-Eustache şi Saba. Prin Tratatul de la Breda, din 1667, ei au cedat Noul Amsterdam (New York) Angliei, în schimbul Surinamului [Guyana Olandeză]. Danezii s-au instalat în Saint-Thomas şi, cîţiva ani mai tîrziu, au revendicat Saint-Jean. Prusia n-a întîrziat să se alăture cursei pentru a-şi asigura un loc sub soarele Caraibilor. Dupălungi tratative duse cu Danemarca, prusienii au reuşit să obţină pe insula Saint-Thomas o plantaţie atîtde mare, încît să poată fi lucrată de 300 sclavi negri. Cum n-au reuşit să ia mare lucru de la danezi, prusienii au început să caute noi teritorii. Au pus stăpînire pe Crab Island, dar şi aici s-au lovit de danezi. Aceeaşi opoziţie a determinat eşuarea negocierilor purtate, în 1687, pentru posesiunea insulei Tobago. În 1689, Prusia a ocupat insuliţa Saint-Pierre, din grupul insulelor Virgine, încercînd să-şi construiască imperiul său caraibian pe această bucată de stîncă.

În cursa pentru „moştenirea lui Adam", pe ultimul loc s-a situat Suedia, pe care isprăvile militare ale lui Gustav Adolf în cursul războaielor religioase din sec. XVII o ridicaseră printre marile puteri. În 1647, a fost creată Compania suedeză pentru Africa, specializată în comerţul cu Guineea. Olandezii şi-au dat seama de pericolul noii rivalităţi şi, în urma unui război între cele două ţări, Suedia a fost nevoită să bată în retragere. Ea a trebuit să aştepte încă un secol ca să participe la licitaţie şi să obţină, de la Franţa, o parte din mica insulă Saint-Barthélémy.

Spania a trebuit să facă faţă nu numai marilor oameni de

[1] În 1626, Anglia şi Franţa au convenit să-şi împartă insula Saint-Kitts.

stat ai Europei, ci și corsarilor[1] ei.

Fiindcă era mai greu să-i atace pe spanioli în coloniile lor, corsarii europeni îi prindeau pe drumul de întoarcere și organizau atacuri de mare anvergură împotriva galioanelor lor. În 1628, amiralul olandez Piet Heyn a realizat ceea ce fusese marea ambiție a lui Drake: a capturat întreaga flotă spaniolă în largul Cubei și i-a descărcat comorile în valoare de 15 milioane guldeni pe teritoriul cubanez. Compania Olandeză pentru Indiile Occidentale a declarat un divident de cincizeci la sută.

Îndrăzneala atacului și proporțiile pagubelor au dat o puternică lovitură Spaniei, făcîndu-i să se cutremure pe toți oamenii de afaceri. Comandanții flotei spaniole au fost aspru pedepsiți, în timp ce Heyn a devenit erou național și a fost numit amiral-locotenent al Olandei, omul doi după amiralul-general, care era și șeful statului, prințul de Orania. Toată Olanda venea să-l felicite. „Priviți acest popor în delir — scria el — pentru că am adus comoara în țară. Înainte, cînd mă băteam din greu și obțineam victorii mult mai importante, nimeni nu se sinchisea de mine".

Douăzeci și șapte de ani mai tîrziu, isprava Olandei a fost reeditată de amiralul englez Blake. El a capturat o escadră de galioane în largul Cadixului; Cromwell se afla și el printre cei care priveau cu bucurie lunga procesiune, care însoțea cu mare pompă captura pe străzile Londrei.

Pe de altă parte, cetățeni de toate naționalitățile și de toate religiile, uniți prin singurul fapt de a fi certați cu legea, și-au ales, ca principală îndeletnicire atacarea vaselor și a proprietăților spaniole din America. Numiți bucanieri[2], de la cuvîntul indian *boucan* (grătar de lemn făcut din țăruși fixați pe patru furci care servea la pîrlirea porcilor), ei constituiau un grup lipsit de orice organizare. Mai tîrziu și-au ales conducător pe un anume Morgan. Nu aveau o așezare stabilă; de obicei se strîngeau în apropierea turmelor de vite sălbatice, cînd ploua se adăposteau sub șuri acoperite cu frunze, erau îmbrăcați doar în pantaloni și cămașă și dormeau în saci ca să se apere de insecte. „Arătau — spunea un francez care îi văzuse întorcîndu-se de la vînătoare — ca niște slujitori ai unui măcelar, după ce au petrecut opt zile într-un abator fără să se spele". Curajoși, bine înarmați, numeroși, operînd din insula Broaștei Țestoase, pînă în largul Hispaniolei, misiunea lor „civilizatoare" se limita să-i terorizeze pe spanioli și, deci, să-i ajute pe rivalii acestora.

Raidurile bucanierilor au contribuit, în bună măsură, din punct de vedere material, la șubrezirea poziției Spaniei jefuindu-i mari cantități de metale prețioase. Bogățiile capturate, în acest caz, nu ajungeau într-o anume țară ca cele ale lui Drake, de pildă. Un istoric care descrie această perioadă din istoria Mării Caraibilor ne spune că bucanierii cheltuiau cu „mare ușurință ceea ce alții cîștigau cu sudoarea frunții". Bucanierii jefuiau odoare bisericești, clopote, icoane sub pretextul construirii unei biserici în insula Broaștei Țestoase. Morgan și oamenii lui au prădat, rînd pe rînd, Maracaibo, Porto Bello, Trinidad, Vera Cruz și altele. Această profesiune era atît de rentabilă și de populară, încît o practicau pînă și femeile. S-a constatat că doi dintre bucanierii prinși erau femei, abia după ce au declarat că sînt însărcinate; ele se numeau Mary Read și Anne Bonny.

În cele din urmă, era firesc ca pirații și corsarii să devină o plagă pentru guvernul care îi proteja și cu care acționau adesea în complicitate. Cînd războiul dintre Franța și Spania s-a încheiat, în 1668, bucanierii au declarat că pe ei nu-i privea nici o clauză a Tratatului de la Aix-la-Chapelle, fiindcă nu participaseră la tratative și nici nu-l semnaseră. Prin Tratatul de la Madrid, din 1670, Anglia și Spania au convenit să pună capăt oricărui jaf, să renunțe la orice comision și să-i pedepsească exemplar pe toți cei care vor încălca deciziile adoptate. Curînd, și guvernul francez a decis să stîrpească orice soi de acțiuni maritime ilegale, pentru că acestea puneau în pericol corăbiile tuturor națiunilor. În Santo-Domingo, autoritățile au încercat chiar să-i convingă pe bucanieri să se apuce de cultivat tutun.

Anglia a însărcinat un bucanier cu prinderea bucanierilor. Morgan a devenit Sir Henry Morgan, vice-guvernator al Jamaicăi.

Un nou adversar

În haosul care domnea în Marea Caraibilor în sec. XVII, un lucru devenise evident: „testamentul lui Adam", autentificat de papă, nu mai era luat în serios de nimeni. Monopolul teritorial al Spaniei fusese redus la Cuba, Porto Rico, două treimi din partea de răsărit a Hispaniolei și Trinidad. După secole de luptă pentru apărarea și păstrarea monopolului asupra comerțului cu coloniile spaniole, în 1648, prin Tratatul de la Münster, regele Spaniei își pierdea „una din luminile ochilor", acordînd Olandei libertatea de a face comerț cu coloniile lui. Prin Tratatul de la Madrid, din 1670, Spania a fost silită să recunoască anexiunile engleze din Caraibi, nemaigăsind nici un sprijin în dispozițiile pontificale din 1493. Odată cu armistițiul de la Ratisbonne din 1684, Franța și Spania au semnat pacea în Europa și în teritoriile despărțite prin celebra linie, punînd capăt ficțiunii legale din secolul precedent. Ringul rămînea liber pentru noii pretendenți.

Spre sfîrșitul sec. XVII, conflictul pentru moștenirea spaniolă avea să se nască între Anglia și Franța. Anglia a început să realizeze că era în interesul ei să protejeze coloniile spaniole din Caraibi, folosindu-le ca o frînă în fața expansiunii noului inamic, Franța. Dar inamicul era în gardă. La 30 septembrie 1678, controlorul general al finanțelor, care se ocupa și de problemele marinei, Jean Baptiste Colbert, îi scria conaționalului său, guvernatorul din Guadelupa, folosind aproape același limbaj pe care regina Elisabeta îl găsise potrivit pentru Francis Drake, un secol în urmă: „Regele mi-a ordonat să vă scriu aceste rînduri în legătură cu un subi-

---

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 9, 10/1980; 7/1975.

ect foarte important şi care trebuie păstrat secret. Pacea fiind încheiată cu Spania în Europa şi nu în celelalte părţi ale lumii, s-ar putea întîmpla ca, la un moment dat, Maiestatea Sa să decidă să intervină în comerţul liber şi intens pe care spaniolii îl practică în Antile. Pentru ca să fiţi gata de a-i executa ordinele, Maiestatea Sa doreşte să fiţi foarte atent în timp ce călătoriţi, să aflaţi cu precizie datele de plecare ale flotelor şi galioanelor de pe coasta Spaniei, traiectoria exactă pe care o vor urma, ruta vaselor, insulele sau continentele unde urmează să acosteze, forţa de luptă a galioanelor, starea lor, numărul corăbiilor regelui nostru ce ar trebui armate în vederea unei acţiuni împotriva spaniolilor".

Rivalitatea franco-engleză a durat pînă în 1815. Ea s-a grefat şi pe alte probleme teritoriale şi dinastice în Europa şi a fost marcată de campaniile a patru dintre cei mai mari comandanţi militari ai lumii: ducele de Malborough, Frederic cel Mare, Napoleon Bonaparte şi ducele de Wellington. Întrebarea care ţinea în tensiune toate cancelariile Europei era cine, Franţa sau Anglia, va reuşi să-şi impună dominaţia asupra coloniilor spaniole şi va deveni atotputernică în Antile.

Luptele s-au purtat în Ţările de Jos spaniole, pe cîmpiile Germaniei, Italiei, Spaniei şi chiar în Rusia, Canada şi Caraibi.

Nu „mărul", ci „merele discordiei"

Aceste lupte îmbrăcau două aspecte: unul pentru cucerirea de noi teritorii, celălalt pentru acapararea monopolului comercial cu coloniile spaniole.

Pe plan teritorial, importanţa pe care o aveau, pe vremea aceea, coloniile antileze pare aproape de necrezut, dacă ne gîndim la aceste mici puncte pierdute, inobservabile pe hartă, „această pulbere de insule" cum le spunea generalul de Gaulle, descendentele înspăimîntate şi ridate ale primadonelor şi vedetelor din urmă cu două secole.

Să ne reamintim, de exemplu, ce spunea regina Ana, în 1712, într-un discurs ţinut în Camera Lorzilor: „Întrucît împărţirea insulei Saint-Kitts între Franţa şi Noi a provocat grave inconveniente şi daune supuşilor Mei, am cerut trecerea ei în întregime în posesiunea Noastră, iar Franţa a acceptat această cerere". Saint-Kitts, cel puţin, producea zahăr. Ceea ce putea oferi Crab Island nu este prea clar, deşi, cu oarecare maliţiozitate, s-ar putea spune că numele acestei insule era destul de semnificativ[1]. Insulele şi insuliţele din Marea Caraibilor au jucat, în sec. XVIII, rolul pe care aveau să-l joace, la rîndul lor, atolii din Pacific, în sec. XX.

Un exemplu al valorii ce se atribuia chiar celui mai neînsemnat teritoriu din Antile este controversa franco-engleză în jurul insulelor Turce, azi membre ale Commonwealthului, cu o populaţie de aproximativ o sută de locuitori, producătoare numai de sare. Nici un om de stat din sec. XVIII n-ar fi fost în stare să le găsească pe o hartă; aşa cum ducele de Newcastle nu-şi putea imagina despre Cap Breton că este o insulă, colegii săi ar fi căutat insulele Turce în largul coastelor Turciei. Ultimă verigă din lanţul insulelor Bahamas, aceste mici teritorii ocupau o poziţie strategică la deschiderea trecătorii Sous-le-Vent, între Cuba şi Hispaniola. Guvernatorul francez din Santo-Domingo, a trimis, în 1764, o expediţie în insulele Turce, sub pretextul de a distruge ascunzătorile pe care şi le făcuseră piraţii acolo şi de a construi un far. Asemenea motive păreau în afara oricărui reproş. Şi totuşi britanicii au revendicat aceste insule cu o vehemenţă surprinzătoare. Ministrul englez al afacerilor externe, George Grenville, a trimis următorul mesaj ambasadorului Franţei, contele de Guerchy:

„Orice revendicări veţi avea, aduceţi-ni-le la cunoştinţă şi noi le vom lua în considerare, dar, în primul rînd, trebuie să ne predaţi insulele şi aceasta cît mai curînd cu putinţă. Numai cînd ele vor fi în posesia Maiestăţii Sale britanice, şi numai atunci, vom asculta şi vom da curs chiar şi celei mai neînsemnate dintre revendicările dv. Timp de nouă zile voi aştepta răspunsul dv. Dacă nu îl voi primi, la expirarea acestui termen, flota ancorată la Spithead va ridica pînzele, îndreptîndu-se direct spre Antile, tocmai pentru a sprijini doleanţele Marii Britanii".

Francezii au cedat, iar războiul, care era cît pe-aci să fie iscat de insulele Turce, a fost astfel evitat.

Dar exemplul cel mai dramatic al rivalităţii franco-engleze în Marea Caraibilor s-a produs la semnarea tratatului de pace de la Paris, din 1763, în legătură cu Canada şi cu Guadelupa, cucerită în timpul războiului. Care anume teritoriu trebuia să fie predat Franţei de către Marea Britanie? Astăzi, simpla alăturare a celor două nume ar părea absurdă. Dar atunci, cancelariile celor două ţări au început să se agite; Anglia a lansat un avertisment violent şi provocator după care a cedat Guadelupa şi a păstrat Canada. Ceea ce nu înseamna că Guadelupa ar fi avut o importanţă mai mică în politica guvernului englez decît Canada. Dimpotrivă, ministrul afacerilor externe al Franţei era îmbătat de „faimosul" succes diplomatic prin care dobîndise o preţioasă insulă producătoare de zahăr în schimbul unui teritoriu pe care contemporanii săi îl considerau, inspiraţi de Voltaire, „cîţiva nămeţi de zăpadă"[2].

În timpul războiului american de independenţă, guvernul britanic a ridicat şi mai mult preţul coloniilor din Caraibi. El era gata să cedeze fortăreaţa strategică a Gibraltarului, în schimbul unor teritorii din Caraibi. George III. a respins propunerile spaniole de a primi Oranul în locul Gibraltarului, cerînd în schimb Porto-Rico. Spaniolii au refuzat, insulele[3] fiind „mădula-

(Continuare în p. 61)

[1] În lb. engleză *crab* înseamnă crab, dar şi măr păduret.

[2] *Magazin istoric*, nr. 10/1980.

[3] Porto-Rico este format din insula omonimă, cea mai mică din extremitatea estică a arhipelagului Antilele Mari, şi din unele insulite (Mona, Culebra, Vieques etc.).

MARTOR ÎN CULISELE CELUI DE-AL TREILEA REICH

Pentru istorici, ca, dealtfel, şi pentru publicul larg, al doilea război mondial şi evenimentele premergătoare acestuia prezintă încă un deosebit interes. Numeroaselor lucrări deja apărute li se pot adăuga mereu noi surse documentare, cu fapte şi, implicit, interpretări revelatoare pentru mai buna cunoaştere a fenomenelor istorice, pentru mai profunda lor înţelegere.

Dînd curs unei asemenea necesităţi de a înţelege istoria marii conflagraţii, revista Magazin istoric a publicat numeroase evocări, articole, memorii ale unor autori români şi străini — mulţi dintre ei participanţi direcţi la evenimente — care au pus în evidenţă cauzele ce au dus la al doilea război mondial, multiplii factori implicaţi şi au reliefat învăţămintele ce se desprind din istoria acestei crîncene perioade. În paginile revistei au apărut titluri semnificative pentru ceea ce reclamă conştiinţa istorică şi practica social-politică a zilelor noastre, preocupate să descifreze cît mai exact posibil conţinutul şi dinamica procesului de dezvoltare a societăţii în epoca menţionată.

Dintr-o asemenea perspectivă au fost publicate, de pildă, fragmente din amintirile unui fost ministru de externe al României — Nicolae Petrescu-Comnen —, cu privire la „criza cehoslovacă" din 1938[1]. Din acelaşi unghi, aducem, acum — pentru prima oară — la cunoştinţa cititorilor observaţiile aceluiaşi diplomat român (şef al Legaţiei din Berlin între anii 1928-1930, iar apoi din 1932 pînă în februarie 1938) pe marginea unora din evenimentele care au marcat istoria celui de-al III-lea Reich.

Două sînt momentele la care ne-am oprit, ambele marcînd adevărate crize politice ale regimului nazist: „afacerea Röhm" şi „afacerea Blomberg-Fritsch". Primul moment s-a derulat la sfîrşitul lunii iunie şi începutul lui iulie 1934[2] şi s-a încheiat cu lichidarea batalioanelor de asalt SA (Sturmabteilungen), marcîndu-se astfel opţiunea lui Hitler şi a partidului nazist pentru sprijinul efectiv din partea armatei regulate — Reichswehrul. Cel de-al doilea avea să se petreacă în februarie 1938 şi asupra lui vom reveni cu detalii într-unul din numerele viitoare ale revistei.

Să reamintim, pe scurt, cum s-a desfăşurat prima dintre cele două răfuieli naziste, cunoscută şi sub numele de „noaptea cuţitelor lungi" şi rămasă în istorie ca unul dintre cele mai sîngeroase episoade din existenţa nazismului.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 4/1980; 3/1967.

Sus: Berlin, 1 iulie 1934: Hitler îşi sărbătoreşte lovitura dată foştilor săi parteneri, primind o defilare a unităţilor din Reichswehr

Röhm, Heines, Schleicher şi soţia sa, dispăruţi în „noaptea cuţitelor lungi"

La începutul anului 1934, Sturmabteilungen, batalioanele de asalt naziste, sau SA, cum sînt menţionate adesea în literatura de specialitate, reprezentau o forţă importantă, efectivele lor depăşind cu mult pe cele ale trupelor regulate. Din 1921, cînd le crease, comandantul lor, Ernst Röhm — ofiţer de carieră, fanatic adversar al democraţiei — făcuse din SA („cămăşile brune") principala forţă de şoc a partidului nazist, contribuind hotărîtor la aducerea lui Hitler la putere. Röhm urmărea, în continuare, să facă din SA coloana vertebrală a Reichswehrului, cît şi a tuturor celorlalte organizaţii paramilitare, ceea ce i-ar fi creat o situaţie privilegiată în cadrul regimului instaurat în ianuarie 1933. Ascensiunea lui Röhm nemulţumea însă profund casta militarilor din Reichswehr, pe marii industriaşi şi pe mulţi dintre intimii colaboratori ai Führerului ca Göring, Göbbels, Himmler ş.a.

După lungi ezitări, supus presiunii acestora din urmă (care, între timp, au pregătit un dosar cu probe privind un complot pe care şeful SA îl organiza pare-se împotriva Führerului), la sfîrşitul lunii iunie 1934 Hitler a decis lichidarea lui Röhm şi a batalioanelor SA, după un scenariu tipic nazist. Prima măsură: Führerul a decretat luna iulie drept lună de concediu pentru SA (în perioada respectivă, „cămăşile brune" nu aveau voie să poarte uniforma şi nici să participe la exerciţii sau defilări). Bănuitor, Röhm a convocat o conferinţă a căpeteniilor SA, la care l-a invitat şi pe Hitler şi care urma să se ţină la Wiesse, în ultima zi a lunii iunie.

La 25 iunie, generalul von Fritsch, comandantul armatei, a decretat stare de alarmă, anulînd toate permisiile şi consemnînd trupele în cazărmi. Trei zile mai tîrziu, batalioanele SA au primit un ordin similar din partea lui Himmler. În noaptea de 29 spre 30 iunie, Hitler a sosit la Wiesse, unde Röhm şi alţi comandanţi SA se aflau în Hotelul „Hanselbauer". Treisprezece dintre ei au fost împuşcaţi pe loc; Röhm a fost arestat şi va fi lichidat în închisoarea Stadelheim, la 1 iulie. Concomitent, s-au dezlănţuit represaliile şi la Berlin, unde au fost căsăpiţi alţi 150 şefi SA. „Noaptea cuţitelor lungi" a fost un prilej nimerit pentru ca Hitler să lichideze şi alţi adversari: generalii von Schleicher (fost cancelar în 1932) şi von Bredow (împreună cu soţiile lor), apoi Gregor Strasser, Gustav Kahr, Bernhard Stempfle şi cei trei membri SA care incendiaseră Reichstagul, în 1933, oferind pretextul pentru instaurarea stării de asediu şi declanşarea unor barbare represiuni anticomuniste. În total, pînă în dimineaţa de 2 iulie, au fost lichidate peste 1 000 persoane.

Aşadar, „noaptea cuţitelor lungi" a fost unul din acele momente în care nazismul nu s-a confruntat cu adversarii ci cu proprii săi adepţi; a fost una din cruntele răfuieli interne pentru supremaţie, ilustrînd faptul că regimul fascist instaurat de Hitler n-a fost deloc nici unitar şi nici lipsit de crize grave şi incoerenţe permanente.

Şeful Legaţiei române de la Berlin a urmărit cu atenţie evenimentele şi a informat guvernul ţării sale cu deosebită promptitudine. În rapoarte-sinteză, el a formulat, în acelaşi timp, concluzii judicioase, întemeiate deseori pe analize fine ale realităţii social-politice germane, relevînd un spirit liberal-democrat, preocupat de ideea slujirii intereselor majore ale ţării sale, ale păcii şi înţelegerii între popoare. Dar să lăsăm loc documentelor; ele sînt rapoarte şi telegrame expediate fie direct ministrului de externe Nicolae Titulescu, fie pe adresa Ministerului de externe, în arhiva căruia se şi păstrează. Întreruperile în text sînt marcate prin trei puncte, iar completările noastre prin paranteze drepte; notele din subsol îmi aparţin.

Marin BADEA

18 mai 1934

„Starea de spirit a formaţiunilor germane paramilitare, S.S. şi SA, preocupă tot mai mult cercurile conducătoare ale Reichului. Compuse din cele mai disparate elemente ale societăţii germane..., aceste formaţiuni — lipsite azi de întrebuinţare şi chiar de un scop determinant — se plictisesc.

Plictiseala aceasta se produce prin acte de insubordonare, cîrtiri, ba — se spune — chiar acte de tîlhărie calificate. Din toate colţurile ţării se pare că sosesc plîngeri împotriva lor.

Această situaţiune a făcut obiectul unor lungi discuţiuni între Führer şi colaboratorii săi apropiaţi. În urma acestora s-a hotărît ca, în cursul verii, să se acorde un concediu în două echipe [prin rotaţie] acestor formaţiuni. Se spune că, la sfîrşitul concediului, ele nu vor fi rechemate în serviciu în bloc, ci individual, elementele dubioase urmînd a fi omise de la această chemare.

Prin această operaţiune. d. Hitler pare a urmări trei obiective: purificarea rîndurilor acestor trupe de pretorieni[1], reducerea proporţiunilor acestora — deci şi a cheltuielilor de întreţinere —, posibilitatea de a da pînă la un punct satisfacţiune reclamaţiunilor Franţei[2], urmînd şi sfaturile pe care d. Eden pare a [le] fi dat guvernului Reichlui cu prilejul trecerii sale prin Berlin.

În cercurile politice se spune că această operaţiune întîmpină însă serioase dificultăţi şi în special rezistenţa ministrului Röhm, comandantul suprem al SA şi membru influent în Cabinet [guvern] care, prin reducerea trupelor sale, se teme că-şi va vedea prestigiul şi însemnătatea scăzînd.

Pentru a-i da satisfacţiune, Führerul ar fi dispus a crea

---

[1] Aluzie la ceea ce erau cohortele de pretorieni care, din gardă de onoare a unui general în timpul Republicii romane, iar apoi a împăratului, ajunseseră a fi detestate din cauza statutului lor de unităţi privilegiate, ca şi a intervenţiilor lor repetate în schimbarea cu forţa, de multe ori prin asasinat, a împăraţilor.

[2] În repetate rînduri, guvernul francez ceruse lichidarea organizaţiilor paramilitare naziste, văzînd în ele, pe bună dreptate, o formulă prin care Germania hitleristă încălca prevederile Tratatului de pace de la Versailles, care limitase efectivele armatei germane.

un minister special pentru d-sa[1], încredințîndu-i și administrația tuturor formațiunilor paramilitare, societăților sportive etc. Dar și această formulă întîmpină rezistența celor ce dețin azi situațiuni înalte de conducători și care nu par dispuși a-și abandona pozițiunile dobîndite".

10 iunie

„Frămîntările interne ale guvernului german se accentuează. După cum am prevăzut în raportul meu nr. 1 616 [din 18 mai], în urma trimiterii în concediu în două echipe a formațiunilor paramilitare germane, șeful lor, ministrul Röhm, s-a declarat bolnav și a cerut, la rîndul său, un concediu medical. Aceasta cu toate că acum cîteva zile, împreună cu alți membri ai corpului diplomatic, am luat masa la domnia sa, am stat de vorbă îndelung și am constatat că se bucura de o sănătate perfectă.

În același timp, se vorbește cu multă insistență de înlocuirea sa cu Göring, pentru a i se da [acestuia] o satisfacțiune de prestigiu. Se știe că domnia sa era adînc nemulțumit de ascendentul pe care concurentul său de la Ministerul propagandei, Göbbels, l-a luat asupra [în fața] lui Hitler.

Urmînd exemplul lui Mussolini[2], cancelarul se pare că este hotărît, cu prilejul acestor schimbări, să aducă o serioasă primenire a echipei guvernamentale".

2 iulie

„Evenimentele ce s-au petrecut în ultimele trei zile în Germania nu m-au surprins.

Deși presa oficială nu înregistra frămîntările ce agitau formațiunile paramilitare germane și nemulțumirile din guvern și partid, din relațiunile personale ce am în diferitele cercuri germane cunoscînd aceste frămîntări, mă așteptam la o criză.

În raportul meu nr. 1 616, din 18 mai trecut, spuneam: «Starea de spirit a formațiunilor germane paramilitare S.S. și SA preocupă tot mai mult cercurile conducătoare ale Reichului etc.».

... În fine, cu nr. 2032 din 22 iunie, trecut, telegrafiam cele ce urmează:

«Criza despre care trata telegrama nr. 2007 s-a produs în condițiunile următoare:

De o lună d. von Papen[3] a cerut o întrevedere cancelarului pentru a-i vorbi despre nemulțumirile ce există în Germania în toate păturile sociale și a-i denunța anumite curente și abuzuri ce pun în primejdie nu numai actualul regim, dar chiar liniștea și siguranța statului. Sub diferite pretexte, cancelarul a evitat însă să-l primească.

Nemulțumit de felul cum cancelarul înțelege colaborarea de guvern cu d-sa, d. von Papen a pronunțat cunoscutul discurs de la Marburg. Mi-am procurat textul integral al discursului al cărui rezumat analitic vi-l voi trimite mîine prin poștă. El cuprinde o critică severă atît a unor puncte esențiale de doctrină politică, cît și a metodelor de guvernămînt ale actualului regim.

După cum îmi mărturisea un înalt funcționar german, acest discurs exprimă în mod public ceea ce întreaga majoritate a poporului german terorizat gîndește, dar nu îndrăznește să spună.

În urma asigurărilor primite din partea cancelarului și a intervenției personale a președintelui [Republicii] von Hindenburg, d. von Papen a revenit asupra demisiunii sale.

Pentru a înșela opinia publică s-a organizat chiar o mică comedie: d. von Papen a apărut ieri la o conferință pe care d. Schacht [guvernatorul Băncii naționale] a ținut-o la Ministerul propagandei și s-a așezat chiar în mod ostentativ alături de d. Göbbels, pe care cu trei zile mai înainte îl atacase în modul cunoscut...

Cu toate încercările ce se fac pentru a se reduce proporțiile crizei, aceasta nu pare încă închisă. Dovadă, articolul publicat ieri în *Völkischer Beobachter* [organul de presă al partidului nazist] de d. Rosenberg și discursul rostit aseară de d. Göbbels la o ceremonie publică în care ambele personagii polemizează violent cu d. von Papen. Urmează raport amănunțit prin poștă».

Toate aceste informațiuni s-au adeverit azi cu prisosință în condițiuni deosebit de tragice.

Se știe azi că, nemulțumiți de trimiterea lor în concediu, din care mulți își dădeau seama că nu vor mai fi rechemați, membrii trupelor SA s-au răzvrătit în mai multe puncte din Germania, declarînd că nu au nevoie de odihnă, că-și vor păstra armele și uniformele și nu vor părăsi localurile unde sînt încazarmați.

Profitînd de această stare de lucruri, șeful și organizatorul lor, ministrul Röhm — după versiunea oficială — ar fi organizat un adevărat complot împotriva actualului regim, acuzînd chiar pe Hitler de a fi trădat cauza poporului vînzîndu-se Reichswehrului...

Joi, 28 iunie, d. Hitler urma să pronunțe un discurs în centrul industrial Essen. Se spune că un tînăr SA ar fi tras, cu acest prilej, un foc de revolver împotriva d-sale. Fiind arestat, atentatorul a făcut mărturisiri ce au condus la descoperirea întregului complot.

Restul se știe. Călătoria nocturnă a cancelarului, însoțit de ministrul armatei, la München, unde erau concentrați conjurației, ocuparea «casei brune» de către armata regulată, arestarea căpeteniilor formațiunilor SA, judecarea lor sumară și executarea lor.

Conducătorii trupelor SA, pe care se întemeiază întregul sistem național-socialist, sînt suprimați astfel fără milă. Trupele răzvrătite sînt parte internate, parte licențiate. Pînă în momentul cînd întocmesc prezentul raport, din loc oficial mi se mărturisește [că au avut loc] 40 execuțiuni. Se șoptește însă că ar fi vorba de un număr de 140 morți, executați sau «sinucișii», și peste 12 000 arestați.

Dacă complotul Röhm și deznodămîntul său poate fi înțeles, cazul generalului von Schleicher apare însă sub o lumină cu totul tulbure.

Generalul von Schleicher nu era un amic al regimului.

---

[1] Röhm fusese inclus în guvern tocmai în urma calității lui de comandant al batalioanelor SA.

[2] Mussolini, la rîndul său, își înlăturase, cu aceeași lipsă de scrupule, adversarii politici, făcînd adesea apel la violență.

[3] Franz von Papen, în acel moment vicecancelar, nemulțumit de situația sa — văzută mai ales în perspectivă — a intenționat să-și depună demisia (*Magazin istoric*, nr. 12/1975, 1,2/1976 și 10/1977).

Aveam cu acest bărbat inteligent şi vioi excelente relaţiuni şi, astăzi, pot s-o spun, el este personagiul care îmi făcuse importantele destăinuiri consemnate în raportul meu nr. 1 213 din 11 aprilie trecut, ce iau astăzi o importanţă cu totul nebănuită.

Din comunicatele oficiale reiese că guvernul ar fi avut dovezi că generalul von Schleicher nu ar fi fost străin de complotul lui Röhm, ceva mai mult, că la spatele acestuia, prin mijlocirea «unui personagiu obscur», ar fi stat chiar o putere străină.

Ei bine, această apropiere dintre Röhm şi fostul cancelar von Schleicher nu este verosimilă. Se ştie, într-adevăr, că unul, în calitate de şef al grupărilor SA, celălalt, în calitate de şef al armatei regulate, s-au combătut fără preget pînă la răsturnarea cabinetului von Schleicher.

Opiniunea publică a primit cu oroare ştirea asasinării generalului şi, mai ales, a soţiei sale. Oricît de pasivă şi de întîrziată ar fi această opiniune publică, ea reclamă preciziuni pe care guvernul, după trei zile de la suprimarea fostului cancelar, nu este în măsură a le da.

Nu se înţelege, de asemenea, ce legături puteau exista între Röhm sau Schleicher şi o putere străină. Orice greşeli ar fi comis aceşti doi oameni ..., ce rost avea acea insinuare de trădare? Cine este acea putere? Cine este «personagiul obscur» de care vorbesc comunicatele? Şi mai ales care [putere] ar avea obiectivul loviturii de stat ce se pregătea? Misterul ce se face în jurul acestui asasinat putea fi justificat pînă ieri de necesitatea instrucţiei. Astăzi, cînd comunicatele oficiale afirmă că justiţia s-a făcut deplină, că operaţia de epurăţiune s-a terminat, pentru ce se mai tăinuieşte adevărul?

Comunicatele cuprind apoi noţiuni contradictorii. Unele aruncă răspunderea acestor evenimente asupra reacţiunii, altele tocmai contrariul, vorbesc despre curentele «radicale» care ar fi urmărit înlăturarea lui Hitler considerat ca prea nehotărît şi dispus a pactiza cu reacţiunea. Care era deci adevăratul obiectiv al acestui îndoit complot?

Executarea colaboratorilor d-lui von Papen, a baronilor von Alvensleben, von Czirsky şi von Bose, pare de asemenea inexplicabilă".

După enumerarea modalităţilor în care au fost ucişi Röhm şi alţi fruntaşi germani, Comnen formula o pertinentă apreciere care dovedea cu cît discernămînt urmărea şi analiza politica terorismului de stat a hitleriştilor.

„Toate aceste împrejurări dau de gîndit. Nu te poţi împiedica de a face o apropiere între toată această tenebroasă afacere şi incendiului Reichstagului".

În continuare, ministrul român reţinea următoarele concluzii: „Nemulţumite de tratamentul ce li se rezerva, unele detaşamente SA, sub conducerea şefilor lor, pregăteau dacă nu un complot, cel puţin o acţiune de seccesiune şi eventual de răsturnare a ordinei actuale.

Paralel cu această acţiune — cu care pare însă îndoielnic să fi avut vreo relaţiune — se desemnau două alte curente de opoziţiune: una condusă de fostul cancelar von Schleicher, cu concursul lui Gregor Strasser care spera să canalizeze elementele muncitoreşti nemulţumite, adunate din toate partidele de altă dată — alta condusă de von Papen, sprijinit de «Căştile de oţel»[1], junkeri, industria grea şi poate de Reichswehr şi de mareşalul von Hindenburg.

Deziluziile ultimelor 18 luni de guvernare, izolarea pe planul politicii internaţionale, dificultăţile economice în care se zbate şi dezastrul financiar iminent făceau situaţiunea guvernului Hitler din ce în ce mai precară. Regimul nu putea fi salvat decît printr-o lovitură hotărîtă, dată fără întîrziere împotriva tuturor adversarilor deodată.

Pentru a traversa vîltoarea marilor dificultăţi, a căror învingere nu se poate asigura prin violenţă, cancelarul, logic din punctul d-sale de privire, s-a hotărît să cureţe cel puţin terenul politic intern. Mitraliera şi revolverul au intrat în joc. Pentru a doua oară [după momentul instaurării] regimul şi-a asigurat, pentru un moment cel puţin, poziţiunea prin suprimarea oricărei opoziţiuni de dreapta şi de stînga...

Din tot acest dureros imbroglio, o singură instituţie iese mărită: Reichswehrul...

În momentul de faţă, Hitler nu-şi mai trage autoritatea ce i-a mai rămas decît de la mareşalul-preşedinte şi de la armată.

Dată fiind sănătatea precară a preşedintelui, armata rămîne deci elementul hotărîtor... Succesul lui Hitler nu rezolvă nici greutăţile economice, nici pe cele politice; dimpotrivă, el a deschis un nou proces de ordin moral şi politic, asupra căruia orice judecată ar fi prematură". *Comnen încheia acest raport al său cu cu intele:* „Drama germană nu este încă terminată... Adevărata dramă a Germaniei de-abia începe".

3 iulie

„Pentru moment cine [cel care] pare stăpînul situaţiunei este Reichswehrul. Cancelarul nu-şi mai sprijină autoritatea pe pretorieni, ci pe armata regulată. Se aşteaptă modificarea Cabinetului şi schimbări în conducerea supremă a armatei".

14 iulie

Comentînd discursul rostit de Hitler la 13 iulie, în faţa Reichstagului, Comnen nota: „Deosebit de important a fost elogiul făcut de Hitler ministrului armatei şi afirmarea că guvernul naţional-socialist înţelege a ţine armata departe de politică. Se confirmă astfel intervenţiunea personală a preşedintelui Reichului [în favoarea lui Hitler] şi situaţiunea excepţională dobîndită de Reichswehr în statul naţional-socialist după lichidarea organizaţiunii SA şi după dispariţiunea şefilor ei în primă linie...

În mod obiectiv, cuvîntarea a apărut ca o manifestare de forţă şi de hotărîre, deşi ea lasă în întregime deschisă pentru istorie răspunderea sîngeroasei represiuni.

Este însă incontestabil că, în spiritul lui Hitler, această represiune trebuie pusă la temeiul unei ordini noi şi definitive a celui de-al treilea Reich curăţat de rămăşiţele şi tendinţele din trecut".

[1] Organizaţie paramilitară existentă în anii Republicii de la Weimar.

Scurta viaţă a unui oraş

FATEHPUR SIKRÎ

RAJ şi RENÉE ISAR

La strălucirea secolului XVI — marcat în Europa de Renaştere şi Reformă şi dominat de mari personalităţi pe plan politic, social şi cultural — a contribuit şi India, cu realizările perioadei moguie, o epocă de glorie şi măreţie[1].

Dinastia moguiă (mogul **sau** mughal = **forma arabică şi persană a cuvîntului mongol), fondată în 1526 de Babur, a marcat un progres general al societăţii indiene. Toţi cei şase reprezentanţi ai acestei dinastii s-au preocupat de coeziunea imperiului, de crearea unei armate puternice şi de cristalizarea unui întreg aparat administrativ şi financiar unitar.**

Articolul de faţă, reprodus după revista franceză L'histoire **(nr. 24), este dedicat unuia dintre cei mai proeminenţi moguli, împăratul Akbar, şi, mai ales, oraşului fondat de el, Fatehpur Sikrî, cu bizara sa istorie.**

Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei noastre.

Akbar şi sufiul

Nu departe de celebrul mausoleu Taj-Mahal din Agra, în nordul Indiei, se află o minune mai presus de acesta: cetatea imperială Fatehpur Sikrî, care a fost, timp de cincisprezece ani, centrul vital al regatului lui Jalal-ud-dîn Mahommed Akbar, cel mai mare suveran din dinastia musulmană a mogulilor.

Oraşul-palat Fatehpur Sikrî a fost construit acum mai bine de 400 ani şi s-a dezvoltat într-un ritm uimitor, devenind, în cîteva luni, o adevărată metropolă. Negustorul englez Ralph Fitch, care a vizitat India între 1583 şi 1586, aducîndu-i împăratului Akbar scrisori din partea reginei Elisabeta, relatează că „Agra şi Fatehpore sînt două oraşe foarte mari — fiecare dintre ele cu mult mai mare decît Londra — şi foarte populate. Pe toată lungimea drumului dintre

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1973.

Akbar supraveghind lucrările de construcţie ale capitalei sale din nordul Indiei (miniatură mogulă)...

Agra şi Fatehpore, se întinde o piaţă de alimente şi alte produse, atît de bogată şi aglomerată, încît te crezi încă în oraş". Dar strălucitoarea cetate imperială, construită în 1570, a fost părăsită în anul 1585, din cauza unei bruşte crize în aprovizionarea cu apă, după opiniile unor istorici. Imensa aglomerare care se dezvoltase în jurul ei a fost părăsită.

Astăzi, a mai rămas doar tîrgul Fatehpur Sikrî, dărăpănat şi prăfuit, indiferent la măreţia palatelor marelui mogul, ca e domină colina, pustii şi magnifice, cu sălile şi curţile goale, cu mici turnuri şi culoare, unde papagalii croncăne în soare, porumbeii uguie pe marginea bazinelor cu apă verde, iar leoparzii şi şacalii le dau tîrcoale noaptea.

Făuritorul acestor minuni, împăratul Akbar, nu avea nici paisprezece ani cînd, la începutul anului 1556, a devenit moştenitorul şi apărătorul intereselor mogule în India. Cu 30 ani în urmă, bunicul său, Babur, care descindea din Genghis Han, după mamă, şi din Tamerlan, după tată, pornise din micul regat Ferghana, situat în nordul Afganistanului de azi, pentru a cuceri Delhi şi Indus-

tanul, pînă atunci posesiuni ale dinastiei afgane Lodi. Lua fiinţă astfel Imperiul mogul, care avea să atingă apogeul sub Akbar (1556-1605) şi succesorii săi: Jehangîr (1605-1628), Shâh Djahân (1628-1658) şi Aurangzeb (1658-1707). În sec. XVIII, imperiul a început să decadă, iar în 1858 a fost cucerit de englezi.

Tatăl lui Akbar, Humayun, fusese deposedat de nobilii afgani. În timpul exilului său, în anul 1542, la Umarkot, un orăşel din actuala provincie pakistaneză Sind, s-a născut Akbar, fiul său mai mare, viitor stăpîn al splendidelor regate ale Industanului. În 1555, mogulii au recucerit Delhi, dar Humayun a murit în anul următor. S-a urcat atunci pe tron Akbar, dar au mai trecut cinci ani pînă cînd el a reuşit să se elibereze de tutela nobililor din jurul său.

Abul Fazl, prieten, sfetnic şi cronicar al lui Akbar, autor al monumentalei biografii *Akbar-nama* şi al *Ain-i-Akbari* (Instituţiile lui Akbar), relatează că împăratul era profund preocupat de a avea un moştenitor de sex bărbătesc. Construirea oraşului Fatehpur Sikrî este legată de dorinţa sa de a avea un fiu. Legenda spune că pe colina Sikrî, nu departe de locul unde primul împărat, Babur zdrobise, în 1527, puternica armată confederată a războinicilor rajput[1], trăia de multă vreme sufiul [ascetul musulman] Salim Chishti (1478-1572), venerat ca un sfînt. El fusese de 20 ori în pelerinaj la Mecca. În 1568, Akbar, care întreprinsese o serie de pelerinaje pentru a implora cerul să-i dea un fiu, s-a prezentat în persoană la schitul sufiului, străbătînd ultimii metri în picioarele goale şi prosternîndu-se, la capătul lor, în faţa omului sfînt.

---

[1] Popor războinic, considerat descendent al hunilor, care a stăpînit nord-vestul Indiei, începînd din sec. VII. A rezistat multă vreme Islamului, pînă la înfrîngerea sa definitivă, în 1527. Cu toate acestea, nu s-a convertit.

... remarcabilă prin modernul său urbanism şi rapiditatea cu care a fost construită

„Vei avea trei fii", i-a prezis înțeleptul lui Akbar, care, recăpătîndu-și speranța, s-a hotărît să nu se mai depărteze de Chishti. El a ordonat să se construiască pe colină, în cel mai scurt timp, mai multe reședințe regale. Cînd una dintre principalele lui soții, fiică a rajahului rajput din Amber (astăzi Jaipur), a rămas însărcinată, ea a fost instalată chiar în casa lui Salim Chishti, pentru a se bucura de îngrijirile atente ale rudelor sale. O celebră miniatură mogulă zugrăvește intensa agitație a anturajului imperial la vestea nașterii unui fiu, la 30 august 1569. În cinstea sufiului, copilul a fost numit Salim (el îi va succeda la tron tatălui său, în 1605, sub numele imperial de Jahangîr).

Jehangir, fiul marelui mogul Akbar (răzvrătit împotriva autorității părintești), privind portretul tatălui său, care îi oferă, simbolic, lumea

Un an mai tîrziu, o altă soție a lui Akbar aștepta un copil. Cînd ea a dat naștere tot unui fiu, s-a luat hotărîrea de a transfera capitala din fortăreața Agra într-un nou oraș, ce urmă să fie construit pe înălțimea Sikrî. Locul părea sortit acestei măreții, datorită carierelor sale de piatră. În plus, se afla la numai 35 km de Agra, pe drumul dintre Penjab și Bengal. Orașul era rezultatul bucuriei împăratului la nașterea fiilor săi (al treilea venise pe lume curînd, confirmînd prezicerea) și al unei topografii favorabile. Schitul lui Chishti a devenit inima cetății, iar potecile spre el principalele drumuri ale regelui. „Maiestatea Sa concepe edificii splendide. El îmbracă operele spiritului și inimii sale într-un veșmînt de piatră și argilă", notează Abul Fazl.

Construcții din „prefabricate"

Cu cîțiva ani în urmă, arhitectul indian Satish Davar a început o înflăcărată campanie de protecție a așezării Fatehpur Sikrî: „Sikrî este opera unui singur om, într-o singură perioadă a vieții sale... Creșterea orașului dezvăluie spiritul lui Akbar, al cărui orizont depășea chiar și limitele imensului său imperiu", a spus el într-o conferință ținută la Londra, în aprilie 1975.

Dotat cu o forță și o îndrăzneală legendare, Akbar era înzestrat și cu o inteligență ieșită din comun. Practic analfabet, fără a fi însă lipsit de dorința de a se instrui, el a adunat o vastă bibliotecă, din care a pus să i se citească toate lucrările, care îi rămîneau întipărite în prodigioasa lui memorie. Pasionat de problemele filozofice, juridice și teologice, Akbar s-a înconjurat de profesori, de ghicitori și preoți. Un cronicar contemporan, Badauni, șocat de slaba ortodoxie islamică a împăratului, relatează că acesta pusese să i se predea fiului său cîteva lecții despre creștinism și îl însărcinase pe Abul Fazl să traducă Scripturile. Dar, în același timp, atent față de credințele zoroastrienilor, adoratori ai focului, el a încredințat — tot lui Fazl — paza unui foc sacru, care nu trebuia să se stingă niciodată.

Această largă deschidere a spiritului său în materie de religie a jucat un rol determinant în politica lui Akbar, de conciliere între comunitățile musulmană și indusă (fapt înregistrat pentru prima oară de la cucerirea islamică a Indiei, la sfîrșitul sec. XII). Pînă la Akbar, musulmanii, deși minoritari, se aflau într-o poziție dominantă. Doar lor le era rezervat accesul la posturi importante, în timp ce majoritatea, nemusulmanii, plătea un tribut suplimentar umilitor, *jizya*. Akbar a început prin suprimarea acestuia, precum și a impozitului plătit de pelerinii care, încă din antichitate, se duceau în orașul sfînt Mathura, centru al cultului zeului hindus Krishna. El a reușit să ralieze dinastiei mogule pe principii rajput — șefi naturali, prin casta lor, ai populației induse —, acordîndu-le drepturi egale cu nobilii musulmani și acces la funcțiile cele mai înalte ale sistemului administrativ și militar în vigoare.

Spre mijlocul domniei lui Akbar, Fatehpur Sikrî (literal, „orașul victoriei de la Sikrî") era focarul politicii și al organizării imperiului, al artei și arhitecturii, gîndirii și culturii. Potrivit mărturiilor contemporane, cetatea-palat și metropola Sikrî au fost imaginate și construite într-un timp record, mai puțin de zece ani, după indicațiile și sub condu-

cerea personală a împăratului. A fost o adevărată capodoperă executată din „prefabricate“ de piatră. Un iezuit spaniol, Antonio Monserrate, care s-a dus la Fatehpur Sikrî în jurul anului 1580, pentru a încerca să-l convertească pe împăratul Akbar la creştinism, scrie în memoriile sale: „Este evident că toate materialele de construcţie au fost aduse gata făcute, pe locul unde urmau a fi utilizate“.

Popasuri la caravanserai

Cetatea, fapt unic în acea epocă, nu era fortificată, ceea ce a dat naştere unui nou tip de relaţii între oraş şi palatele care îl dominau. Studiul amănunţit făcut de arhitectul Satish Davar asupra aşezării Fatehpur Sikrî relevă importanţa celor doi poli existenţi înainte de construirea oraşului. Primul era o mică moschee, care astăzi se găseşte în mijlocul bazarului oraşului modern, dar care, la origine, era în centrul proiectului lui Akbar. Celălalt era moscheea construită pentru Salim Chishti de către cioplitorii în piatră, cu 30 ani în urmă, şi folosită de familia sa, de localnici şi de pelerini. Constructorii oraşului au imaginat un mijloc ingenios de a lega cele două moschei. Ei au trasat o axă paralelă cu creasta, pornind de la moscheea centrală, şi o alta perpendiculară, pornind de la moscheea lui Chishti, pentru a determina amplasamentul unui imens caravanserai [han pentru popasul caravanelor] de o sută de camere. Această formă în cruce — în contrast cu planul tradiţional — era perfect adaptată locului. Pelerinii care vizitau cele două moschei se opreau în mod obligatoriu la caravanserai.

La Fatehpur Sikrî, spaţiul era organizat ca o tabără militară, curtea obişnuind să-l urmeze pe împărat în campanii. Akbar petrecea aproape jumătate din an în expediţii, întotdeauna însoţit de principalii demnitari ai statului, de soţiile sale favorite, cu eunucii şi servitorii lor, de muzicanţi, dansatori şi artişti, de nobili aleşi pe sprînceană, cu suitele lor. Fiecare haltă a acestui veritabil oraş ambulant — care, în ultimii ani de viaţă ai împăratului, nu făcea mai mult de 10 km pe zi — presupunea o organizare desăvîrşită.

Locurile de tabără erau cu grijă alese de către Mir Manzil (supraintendentul taberelor), iar amplasarea fiecărui serviciu corespundea unor reguli minuţioase, inspirate din organizarea taberelor mogule, descrisă în *Naksha-i-Ain-Manzil* (manual de organizare a taberelor) şi în *Ain-i-Akbari*, a lui Abul Fazl. Patru sectoare erau rezervate împăratului. În primul îi primea pe oamenii obişnuiţi, pe cînd în cel de-al doilea nu aveau acces decît nobilii privilegiaţi, ofiţerii de rang înalt şi prietenii. În al treilea, se aflau apartamentele de zi şi dormitorul, iar al patrulea era al femeilor — soţii, concubine şi sclave. Serviciile, atelierele şi prăvăliile care lucrau pentru palat erau grupate în jurul nucleului central, ajungîndu-se la ele printr-un drum exterior.

Fatehpur Sikrî este construit în stil arhitectural „mogul primitiv“, caracterizat prin primele încercări, reuşite, de sinteză între tradiţiile indusă şi islamică. Simţul arhitectural al lui Akbar apare de la început surprinzător de modern, cu decoraţiuni strict funcţionale, în contrast cu abundenţa decorativă, figurativă sau nonfigurativă, a monumentelor indiene obişnuite, fie ele induse sau musulmane.

Privind oraşul părăsit, ne putem imagina fastul şi animaţia curţilor şi culoarelor din scurta lui oră de glorie, ni-l putem imagina pe împăratul Akbar, contemplînd fiarele din arenă sau inspectîndu-şi elefanţii, ascultîndu-l, aşezat pe tronul ridicat în mijlocul unui bazin, pe cel mai mare maestru al muzicii din nordul Indiei, Tansen, sau asistînd la tîrgurile organizate periodic.

Şi totuşi într-o zi a anului 1585, Akbar a părăsit Fatehpur Sikrî. Teoria lipsei de apă este foarte contestată. Se pare că factori politici şi psihologici au determinat, de fapt, hotărîrea lui Akbar.

Agra, marea capitală mogulă

Înainte şi după scurta perioadă Fatehpur Sikrî, capitala Imperiului mogul a fost oraşul Agra, aflat la 200 km sud de Delhi.

Multă vreme un simplu tîrg, Agra a început să cunoască măreţia începînd din momentul în care regele afgan Sikandar (1485-1518), din dinastia Lodi, a transformat-o într-un oraş important şi, mai ales, începînd cu domnia lui Babur.

În 1556, Akbar a făcut din Agra capitala Imperiului mogul şi, exceptînd anii 1570-1585, ea a deţinut acest rol pînă în secolul XVII, adică pînă la transferarea capitalei la Delhi. Printre oraşele din nordul Indiei, Agra este vestită azi prin fortul din gresie roşie, ridicat de Akbar, şi prin celebrul Taj-Mahal. Acest ultim monument, fastuos mausoleu al reginei Muntaz-i-Mahal (moartă în 1630), ridicat de soţul ei, marele mogul Shâh Djahân, este o imensă capodoperă din marmură albă, cizelată cu desene executate în asp, agată, lapislazuli, cornalină şi rubine.

Căzută în 1803 în mîinile englezilor, Agra a intrat apoi într-o calmă somnolenţă.

În româneşte de
Margareta LIVADARU ŢIPOIA

PRIMUL SPION AL KAISERULUI ŞI OPERAŢIILE BIROULUI 2

JEAN-PIERRE ALEM

Publicăm în acest număr cîteva noi pagini din lucrarea L'Espionage à travers les âges **(Spionajul de-a lungul veacurilor) a istoricului francez Jean-Pierre Alem în care sînt evocate unele acţiuni ale serviciilor de informaţii german şi francez în preajma primului război mondial. Titlul şi subtitlurile aparţin revistei** Magazin istoric.

Colonelul Nicolai a pretins că secţia britanică a serviciului de informaţii german n-a putut fi constituită din lipsă de mijloace. Totuşi, spionajul german realizase în această ţară o muncă de informare considerabilă, întocmind „Cartea celor 47 000", care conţinea rapoarte foarte precise privind comportamentul a mii de personalităţi engleze, în vederea unor eventuale recrutări de informatori prin şantaj. Un magistrat englez, interogînd un martor care afirma sub jurămînt, că a putut consulta aceste fişe, a făcut imprudenţa să întrebe dacă şi numele său figura în ele. I s-a răspuns pe loc: „Da". La drept vorbind, nu sînt foarte sigur de autenticitatea acestei informaţii şi nici măcar de existenţa Cărţii celor 47 000. Pot însă garanta cititorului stricta exactitate a relatărilor care urmează şi care contrazic afirmaţia colonelului Nicolai în legătură cu inexistenţa spionajului german în Anglia.

Frizerul din Caledonian Road

Adevărul este că, încă înaintea declanşării războiului din 1914, agenţii germani fuseseră implantaţi în Anglia. Mă voi referi aici la reţeaua principală, organizată de Gustav Steinhauer (pe numele său adevărat Reimers). Acest Steinhauer fusese unul din detectivii faimoasei agenţii conduse de Pinkerton[1]. El avea o foarte bună părere despre capacitatea sa profesională şi a publicat, în 1930, o carte intitulată *Le Maître espion du Kaiser* (Primul spion al Kaiserului). Este adevărat că era dotat, ca toţi cei din grupul lui Pinkerton, cu un dezvoltat simţ poliţienesc şi îşi cunoştea bine meseria. El a petrecut o noapte întreagă sub patul unui căpitan german, pentru a verifica dacă acesta nu-i face confidenţe unei femei, bănuită a fi spioană franceză.

Dar în activitatea de conducere a reţelei din Anglia Steinhauer s-a dovedit necorespunzător. Constituirea grupului său, care număra 23 membri, a fost marcată de trei greşeli majore. În primul rînd, îşi plătea agenţii cu o liră pe săptămînă, sumă ridicolă (ceea ce confirmă nemulţumirea colonelului Nicolai privind lipsa de fonduri a serviciului său); în al doilea rînd, şi-a concentrat toţi informatorii în jurul unui singur om de legătură; în al treilea rînd, chiar în ajunul războiului, a făcut un tur al reţelei, pentru a-şi reactiva membrii, fapt care a atras atenţia contraspionajului britanic.

Omul de legătură era un frizer, Karl Gustav Ernst, care avea un atelier pe Caledonian Road, într-un cartier destul de sărac al Londrei. Într-o zi, ofiţerul englez de contraspionaj Quinn ia semnalat şefului său, Kell, că un ofiţer superior german i-a făcut o vizită lui Ernst. Frizerul nu atrăsese pînă atunci atenţia, dar lui Kell i s-a părut curios ca un străin de rang înalt să se tundă în acest cartier sărăcăcios. Interceptînd corespondenţa frizerului, a descoperit scrisorile primite de la Steinhauer precum şi nişte chestionare, trimise la 22 persoane. Kell s-a mulţumit să supravegheze corespondenţa pînă la declanşarea războiului. La 5 august 1914, oamenii săi l-au arestat pe Ernst şi alţi 21 spioni, care erau în legătură cu el: George Kiener, pianist la Edinburgh, Otto Weigels din Hull, Kronauer din Walthamstow etc.; unul singur, Schappman, a reuşit să se facă nevăzut.

Un alt obiectiv important al serviciului secret german a fost Rusia. Un agent activ s-a dovedit a fi ataşatul militar la Petersburg, colonelul de Willaume, care fusese, cu mulţi ani înainte, semnalat la Paris pentru activitatea sa de spionaj şi, ca urmare, expulzat din capitala franceză în 1885. Se pare că el a reuşit să realizeze ceea ce ar putea fi numită

Colonelul Nicolai, şeful serviciului de spionaj german

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1980.

Porumbel călător, înzestrat cu un aparat fotografic, utilizat de serviciile de informaţii pentru a lua vederi din teritoriul inamic

lovitura de maestru a spionajului german – recrutarea generalului Suhomlinov, ministrul de război al Rusiei. Trădarea lui Suhomlinov ar fi provocat pierderea a şapte divizii ruse şi dezastrul de la Tannenberg. Dar afacerea este, şi azi, departe de a fi clarificată. Iată faptele. În perioada cînd comanda trupele staţionate la Kiev, generalul Suhomlinov s-a îndrăgostit de o tînără profesoară la liceul din oraş, care a divorţat şi s-a căsătorit cu el. Generalul şi soţia sa primeau des vizita colonelului Serghiei Miasoiedov, care comanda unele unităţi de la graniţa cu Germania. Se spunea că acest colonel profita de funcţia sa pentru a introduce în Rusia, prin contrabandă, produse de lux de la Paris, pe care le oferea tinerei soţii a generalului, frivolă şi cheltuitoare.

Suhomlinov a fost numit ministru de război, în 1909 şi l-a luat pe lîngă el, la Petersburg, şi pe colonelul Miasoiedov. Mai tîrziu, s-a răspîndit zvonul că, în perioada cît comandase unităţile de pe graniţă, Miasoiedov făcuse dese vizite în Germania şi că fusese chiar invitat la vînătoare de către Kaiser, la Rominten. În ancheta care a avut loc, colonelul a fost acuzat că a furnizat Germaniei informaţii militare de o valoare capitală. Totuşi, curtea marţială l-a achitat. Procesul a fost însă anulat de Marele duce Nicolai şi Miasoiedov a apărut în faţa unui nou tribunal, care l-a condamnat la moarte; colonelul a fost spînzurat în aceeaşi zi. În luna mai 1915 [1917, conform *Marii Enciclopedii Sovietice*], Suhomlinov însuşi a fost adus în faţa curţii marţiale. Acuzat de complicitate cu Miasoiedov, generalul a fost condamnat la închisoare pe viaţă.

Văzute după atîtea decenii, cele două condamnări suscită multe rezerve. Activitatea lui Suhomlinov pare să fi fost departe de aceea a unui trădător; în timpul exercitării funcţiei de ministru de război, el şi-a consacrat toată energia în vederea reorganizării armatei ruse. În plus, dovezile vinovăţiei sale n-au fost niciodată furnizate. După revoluţia din octombrie, a fost graţiat[1].

În ceea ce îl priveşte pe Miasoiedov, condamnarea sa din ordinul Marelui duce şi executarea în mare grabă par extrem de suspecte. Procesul a fost rejudecat după revoluţie şi Miasoiedov a fost reabilitat post-mortem. Colonelul Nicolai a apreciat astfel conduita colonelului rus în cartea sa *Geheime Mächte* (Puterile secrete): „Este foarte adevărat că Miasoiedov mergea la vînătoare cu Kaiserul. Invitaţiile împăratului nu reprezentau însă recompensarea unor servicii; din contră, colonelul îşi înşela gazda pentru a-şi îndeplini misiunea de ofiţer al serviciului rus".

[1] După cum menţionează *Marea Enciclopedie Sovietică*, Vladimir Aleksandrovici Suhomlinov a fost pus în libertate printr-o amnistie din 1 mai 1918, după care el a emigrat în Germania, unde şi-a scris memoriile, apărute, ulterior şi în limba rusă.

Comisarul Tomps şi prietenele sale

După această trecere în revistă a unora din performanţele serviciului de informaţii german, să încercăm să vedem care era situaţia din tabăra franceză.

După afacerea Dreyfus, guvernul francez a hotărît să treacă activitatea de contraspionaj, aflată pînă atunci în subordinea Ministerului de război, în cadrul Ministerului de interne. La 1 mai 1899, a fost creat un serviciu de supraveghere a teritoriului, dependent de organele de securitate generală, şi care avea ca misiune neutralizarea spionilor străini.

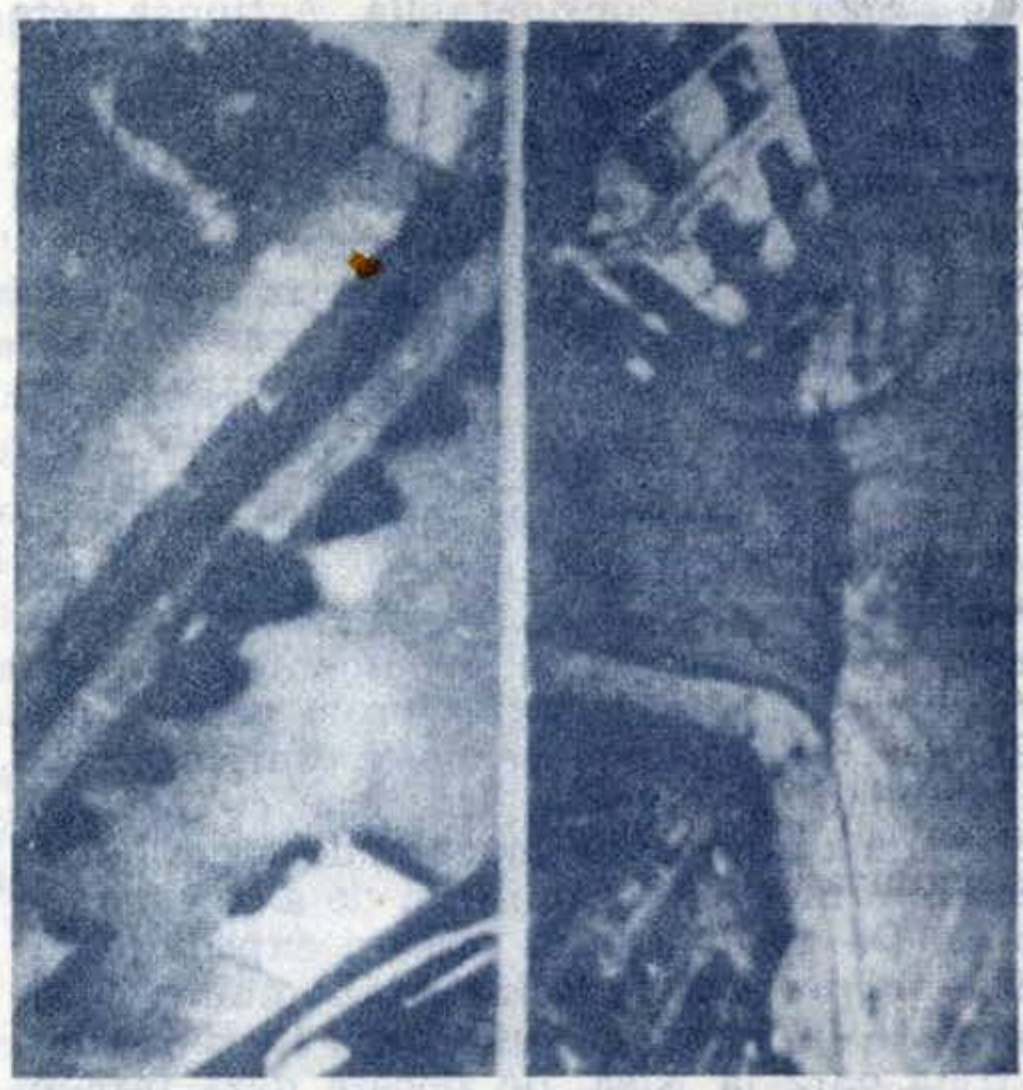

Fotografii realizate prin folosirea unor astfel de porumbei

Serviciul de informaţii, căruia i se subordona şi Biroul 2, a fost supus şi el unor schimbări şi au trecut mulţi ani pînă şi-a regăsit eficacitatea. În 1906, colonelul Dupont, asistat de căpitanul Frédéric Lambling, a fost numit şef al Biroului 2. În anul următor, armata, a obţinut suprimarea serviciului de supraveghere a teritoriului. Biroul 2 a preluat controlul comisarilor poliţiei de frontieră, care avuseseră un statut ambiguu, pentru că depindeau, în acelaşi timp, şi de Ministerul de război şi de cel de interne. Misiunea acestor comisari a fost extinsă: pe lîngă sarcinile de contraspionaj li s-a încredinţat şi rolul de recrutare a spionilor în slujba Franţei. Bine plasaţi geografic, foar-

te întreprinzători, aceşti comisari erau, în multe cazuri, alsacieni, animaţi de hotărîrea nestrămutată de a elibera din mîinile Germaniei provincia lor; ei au obţinut, de mu te ori, rezultate remarcabile.

Mă voi limita aici la a cita doar două acţiuni ale serviciului de informaţii francez în perioada care a precedat războiului din 1914. Comisarul Tomps era un alsacian, al cărui tată se instalase la München în 1871, ca reprezentant al comerţului cu vinuri franceze.

Tomps avea la München cîteva prietene tinere şi drăguţe care au acceptat, probabil contra unor sume de bani, să lucreze pentru el. Comisarul le-a trimis la Berlin, cu misiunea de a-şi face relaţii printre ofiţerii sau elevii-ofiţeri, care urmau cursurile academiilor militare, în scopul obţinerii de informaţii secrete. Aceste agente au acţionat cu succes în cel puţin două cazuri, în special la Academia de artilerie, remiţînd agenţilor francezi documentele cele mai secrete ale instituţiei.

Acţiunea „Răzbunătorul"

În 1904, un ofiţer german a luat legătura cu Biroul 2 francez şi i-a remis documente de o importanţă considerabilă. Acţiunea este cunoscută sub denumirea „Răzbunătorul". Iată ce spunea, în această privinţă, generalul Pendezec, şeful Statului major francez, în 1904: „Recent, un ofiţer, care pare a fi unul din generalii ataşaţi Marelui Stat Major German, ne-a scris din Liège pentru a ne oferi cîteva documente de cea mai mare importanţă. Serviciul nostru de informaţii a intrat în legătură cu el, prin intermediul căpitanului Lambling. Trădătorul ne-a transmis noul pla de operaţii adoptat de Statul major german, cu o schemă precisă a ceea ce noi numim în limbaj tehnic «zone de concentrare». Am putut să verificăm documentele prezentate, precum şi explicaţiile orale pe care le-a adăugat; şi unele şi celelalte îmi inspiră o certitudine absolută... În ceea ce priveşte persoana trădătorului, nu o cunoaştem deloc; nu avem nici măcar mijlocul de a coresponda cu el. De trei ori, prin scrisori expediate din Liège, el i-a dat întîlnire lui Lambling; prima dată la Paris, a doua oară la Bruxelles, a treia oară la Nisa, de fiecare dată într-un hotel de mare lux. Dar, întotdeauna, omul i s-a prezentat lui Lambling avînd capul bandajat, ca şi cum i s-ar fi făcut o operaţie chirurgicală; nu i se vedeau decît mustaţa căruntă şi ochii pătrunzători. La prima întrevedere i-a cerut lui Lambling să jure că i se va respecta incognitoul şi că nu va fi pus sub urmărire. El i-a mai spus: «Mi-am luat toate măsurile să părăsesc hotelul într-o oră. Dacă voi observa că sînt urmărit, nu mă veţi mai vedea niciodată şi nu veţi cunoaşte nimic din ceea ce am, încă, a vă spune»... El i-a declarat lui Lambling de mai multe ori: «Sînt perfect conştient de infamia mea, dar am fost tratat într-un mod atît de mîrşav încît vreau să mă răzbun!...». Cele trei scrisori de la Liège, pe care le-am primit de la el, sînt semnate «Răzbunătorul». A cerut, totuşi, pentru ceea ce ne oferă şi pentru cheltuielile de călătorie, 60 000 franci. I-a dat fără să ne tîrguim, căci informaţiile sale sînt fără preţ".

În luna decembrie 1929, mareşalului Pétain a cerut Ministerului de război o anchetă pentru a se verifica exactitatea şi autenticitatea informaţiilor respective. Cercetările au stabilit că toate documentele secrete păstrate în arhivele serviciului de informaţii au fost arse, din ordin superior, în august 1914. Informaţiile transmise de „Răzbunător" nu mai existau nici ele. Dar prin generalul Barthélemy, în acea vreme căpitan în Biroul 2, şi di alte surse, noi ştim ce conţinea cea mai importantă dintre ele: era vorba de planul operaţiei «Schlieffen», care prevedea invadarea Franţei prin Belgia. Alte informaţii, culese şi transmise ulterior, prin Biroul 2, din 1904 pînă în 1913, indicau că planul «Schlieffen» era încă operaţional la data izbucnirii primului război mondial.

În 1914, statul major şi guvernul francez au încercat să explice primele înfrîngeri declarînd că nu au putut să prevadă abominabilul act al inamicului — violarea neutralităţii Belgiei. În realitate, oamenii politici şi generalii francezi erau preveniţi despre acest plan cu 10 ani înainte.

Cele relatate au relevat unele reuşite ale serviciilor secrete germane şi franceze. Germanii, cu excepţia unor greşeli grosolane în reţeaua engleză, au demonstrat perseverenţă şi minuţiozitate; adversarii lor francezi au făcut dovada unei îndrăzneli şi agresivităţi care le-au adus, în ajunul războiului din 1914, un prestigiu aproape egal cu cel obţinut de Inteligence Service, în anii următori.

Dar un serviciu de informaţii nu se judecă, în primul rînd, nici după reuşitele sale parţiale, nici după spectaculozitatea acţiunilor. Ceea ce contează este calitatea informaţiilor furnizate guvernului, în aşa fel încît acesta să poată fi stăpîn pe situaţiile cele mai grave. Or, în această privinţă, sîntem obligaţi să constatăm existenţa unor carenţe grave în activitatea ambelor organisme.

În 1914, germanii aveau pregătiţi de luptă cinci milioane de ostaşi, bine antrenaţi. Or, evaluarea făcută de serviciul de informaţii francez susţinea că armata adversă nu avea decît jumătate din acest efectiv. Această colosală eroare a dus la eşecul planului ofensiv al lui Joffre, „Planul 17", şi a provocat o înfrîngere rapidă a Aliaţilor în prima fază a operaţiilor. În ceea ce priveşte serviciul de informaţii german, el a dat ca improbabilă intrarea Angliei în război şi nu a furnizat nici o informaţie asupra pregătirii şi capacităţii de luptă a corpului expediţionar britanic. Acelaşi serviciu nu a cunoscut dinainte nici data intrării în război a S.U.A.

Cele două servicii de informaţii, care se înfruntau de-o parte şi de alta a Rinului, îşi imaginau adversarul ca pe un monstru redutabil, un tigru cu ghiare de oţel. Dar, nici unul, nici altul nu erau decît nişte tigri de hîrtie.

În româneşte de
Miralena MAMINA

CONTESTATARII „TESTAMENTULUI LUI ADAM"

(Urmare din p. 49)

rele Spaniei" după expresia vremii, şi au oferit Florida de Vest sau partea spaniolă a Hispaniolei. George III a insistat să obţină ori Porto-Rico, ori Martinica şi Santa-Lucia, ori Guadelupa şi Dominica. Ulterior, guvernul britanic a sugerat fie schimbul Gibraltarului cu Porto-Rico, fie cu Guadelupa, Santa-Lucia şi Dominica, fie cu Guadelupa, Martinica sau Trinidad. Negocierile, care n-au dus la nici un rezultat, au dovedit încă o dată importanţa ce i se acorda lui Porto-Rico, teritoriu virgin, cenuşăreasa Caraibilor pînă în 1898. În ciuda tuturor ofertelor, spaniolii au refuzat să cedeze această insulă.

Urechea lui Jenkins

Britanicii au obţinut însă un alt privilegiu: dreptul de a trimite în fiecare an un vas de 500 tone (tonaj mărit mai tîrziu la 650) în coloniile spaniole, încărcat cu mărfuri englezeşti. Aceste produse trebuiau vîndute numai în timpul tîrgurilor anuale şi nu înainte de sosirea vaselor spaniole. Mărfurile erau scutite de impozite. Regele Spaniei trebuia să primească o parte egală în valoare cu o pătrime din încărcătură şi un procent de 5% din celelalte trei sferturi. Lupta care dura de mai bine de două secole pentru distrugerea monopolului spaniol se încheia cu o victorie a Marii Britanii.

Încă de la început acest transport anual a constituit un prilej de dispute. Prima corabie a părăsit Anglia în iulie 1717. Pe parcursul a 30 aui, perioada pentru care fusese încheiat contractul, nu s-au făcut decît opt expedieri. Ele au fost însă suficiente ca să justifice nenumăratele reclamaţii ale spaniolilor; ei se plîngeau că limitările convenţiei comerciale erau încălcate; că mărfurile engleze descărcate în timpul zilei, erau înlocuite cu produse din colonii, încărcate, pe furiş, noaptea. Corăbiile autorizate cu comerţul oficial, au devenit mijlocul principal al comerţului de contrabandă, calea prin care în coloniile spaniole intrau cu mult mai multe tone de mărfuri decît cele prevăzute. Corabia anuală nu transporta nici apă, nici provizii; era însoţită de cutere care, pe lîngă cele necesare echipajului, erau ticsite cu bunuri aduse la bordul vasului după ce acesta ancora în Porto Bello. În Anglia se spunea că pe această cale ilicită au fost trimise în coloniile spaniole mărfuri engleze în valoare de 75 000 lire sterline şi că profitul obţinut a fost de 100%.

Contrabanda, înlesnită în acest fel, a creat nenumărate probleme în Caraibi. Spaniolii din paza de coastă erau necruţători cu contrabandiştii. Despre cel mai faimos dintre ei, căpitanul Jenkins, istoria spune că i s-a tăiat o ureche şi a fost trimis să i-o ducă regelui său şi să i-o arate, în semn de avertisment că, atunci cînd se va ivi prilejul, însuşi regelui i se va întîmpla la fel. În faţa Camerei Comunelor, Jenkins, ţinîndu-şi urechea în mîna ridicată, a relatat întîmplarea. Întrebat la ce s-a gîndit cînd s-a trezit în mîinile unor asemenea barbari, a răspuns: „Mi-am încredinţat sufletul lui Dumnezeu şi cauza ţării mele". Considerînd întîmplarea ca o ofensă adusă ţării, membrii Camerei Comunelor au decretat dreptul inalienabil al supuşilor britanici de a naviga cu corăbiile lor ori unde vor. Ca replică, spaniolii au pus în circulaţie o altă poveste, cum că englezii obligaseră un nobil spaniol să-şi taie nasul şi să-l mănînce. Guvernul Spaniei a protestat în numele celui mutilat, cu toate că n-a putut arăta nasul cu pricina. Pretenţia Marii Britanii privind dreptul supuşilor ei de a naviga în apele Caraibilor şi de a face comerţ cu coloniile spaniole a fost contestată. Războiul la care s-a ajuns, numit în cărţile de istorie „războiul lui Jenkins", n-a soluţionat nici o problemă, situaţia rămînînd, de fapt, neschimbată.

Simbolul acestei perioade din istoria Caraibilor poate fi considerat celebrul om de stat şi prim-ministru William Pitt Bătrînul. Mai mult decît oricare altul, el a fost apărătorul colonialismului englez, devenit tradiţional şi care s-a prelungit pînă la Antanta Cordială: „Inamicul este Franţa". Obsesia dominantă a fostului membru al Partidului Liberal (whig) înnobilat conte de Chatham, se exprima printr-o socoteală elementară: „orice prejudiciu adus Franţei sporeşte de patru ori cîştigurile britanice". Într-un discurs celebru, ţinut la 29 ianuarie 1775, Pitt a descris Franţa ca pe „un condor care, roindu-se deasupra Imperiului britanic şi pîndindu-şi cu aviditate prada, este gata oricînd să o sfîrtece". În sec. XVIII, nimeni nu a apreciat mai exact decît el importanţa coloniilor.

În 1783, cînd încheierea războiului american de independenţă a avut drept consecinţă o nouă întrerupere, de 80 ani, în rivalitatea franco-engleză din Marea Caraibilor. Marea Britanie şi-a extins imperiul anexînd Grenada, Saint-Vincent şi Dominica. Franţei i-au rămas Hispaniola spaniolă, Martinica şi Guadelupa — posesiunile ei din sec. XVII, la care au fost adăugate Santa-Lucia şi Tobago. Ea a păstrat, în acest fel, o parte însemnată din cele mai bogate teritorii ale Antilelor.

În românește de
Gabriela GEROTA

POSTA MAGAZIN ISTORIC

Sfîrşitul anului 1980 a adus redacţiei noastre, la fel ca şi în anii precedenţi, o corespondenţă şi mai bogată, prin care numeroşi cititori din ţară şi din străinătate ne-au transmis urările lor căduroase de La mulţi ani! *adresate revistei şi colaboratorilor ei. urări care stau mărturie a sentimentelor statornice de ataşament şi preţuire faţă de* Magazin istoric.

Tuturor le mulţumim călduros, dorindu-le multă sănătate, fericire şi noi succese în activitatea ce-o desfăşoară, asigurîndu-i că, şi în 1981, revista noastră se va strădui să răspundă exigenţelor publicului cititor.

MONUMENT

La 23 august 1980 a fost inaugurat în com. Pianu de Jos, jud. Alba, monumentul eroilor originari din această frumoasă localitate ardeleană, căzuţi în cele două războaie mondiale, *ne scriu* RADU şi ŞTEFAN CÂRPINIŞIANU, *din* Sebeş, jud. Alba.

Realizat prin contribuţia fiilor satului, care astfel îşi cinstesc înaintaşii şi vatra strămoşească, monumentul (în imagine) are următoarea inscripţie: În amintirea eroilor care au făcut suprema jertfă pe cîmpu lde luptă, pentru realizarea unităţii naţionale, pentru apărarea libertăţii şi suveranităţii patrici.

LA ARAD, 114 REPRODUCERI DE PE COLUMNĂ

DAN LĂZĂRESCU, *din* Arad, *ne comunică unele date referitoare la un admirator şi cercetător al Columnei lui Traian (nr. 7/1980): Andrea Morellio (1646-1703), pe care Leibnitz îl socotea* printre cei mai de frunte cunoscători ai antichităţii *din sec. XVII. În 1683, la dorinţa regelui Franţei, Ludovic XIV, Morellio a executat unele mulaje după Columnă precum şi mai multe gravuri în aramă reprezentînd scene de pe faimosul monument. El a alcătuit, totodată, o descriere completă a interiorului şi exteriorului Columnei.*

Gravurile sale după Columnă au fost tipărite în 1752, la Amsterdam, de editorul Jacob Wetsten. Albumul cuprinde 10 planşe mari, o planşă fiind alcătuită din patru benzi gravate, numerotate de la 1 la 114 (I-CXIV).

Albumul lui Morellio a avut o largă circulaţie în epocă, menţinînd vie amintirea dacă.

Un exemplar din această preţioasă şi rară lucrare se află în colecţiile Bibliotecii judeţene Arad.

OMAGIUL EROULUI NECUNOSCUT

Pornind de la un articol publicat în nr. 6/1972, prof. DORU NISTOR, *din* Craiova, *ne trimite cîteva rînduri referitoare la* Eroul Necunoscut al României Mari. *Acesta, precizează corespondentul nostru,* a fost ales la 14 mai 1923, la Mărăşeşti, de către orfanul de război Amilcar C. Săndulescu. Din cele cinci sicrie aduse drapate, el a ales unul, îndicîndu-l solemn. *Acesta este tatăl meu!* Momentul a fost redat pe un basorelief metalic, realizat de sculptorul Anghel Chiclu şi fixat pe monumentul funerar al acestui copil, pierit la 28 iulie 1923 într-un accident pe Marea Neagră. Monumentul se află în Craiova, în imediata apropiere a Cimitirului eroilor.

România a fost printre primele ţări în care cultul Eroului Necunoscut a fost iniţiat în semn de cinstire a jertfei acelor ostaşi anonimi, căzuţi pentru libertatea patrici. Deosebit de semnificativ, în acest sens, este omagiul adus de comuniştii români Eroului Necunoscut, în încheierea grandioasei manifestaţii antifasciste de la 1 mai 1939, alcărei organizator eminent şi conducător înflăcărat a fost tovarăşul Nicolae Ceauşescu.

UN ALBUM ŞI DOI CORESPONDENŢI

În completarea datelor referitoare la viaţa şi activitatea lui V.A. Urechiă (nr. 8/1980), A. RUFFU, *din* Baia de Aramă, jud. Mehedinţi şi VLADIMIR ALEXANDRESCU, *din* Bucureşti, *ne trimit cîteva informaţii privind încă una dintre lucrările savantului. Este vorba de* Albumul macedo-român, *publicat de Urechiă în 1880.*

La acest album — *ne scrie corespondentul bucureştean* — au colaborat renumiţi autori români şi străini. Mai toate articolele cuprind date şi informaţii privind originea poporului român, luptele sale pentru libertate şi neatîrnare, continuitatea sa în spaţiul carpato-danubiano-pontic.

Printre semnatarii articolelor, aflăm din scrisoarea cititorului mehedinţean, se numărau: V. Alecsandri, mitropolitul Calinic Miclescu, D. Brătianu, I. Creangă, N. Densuşianu, B.P. Hasdeu, I. Ionescu de la Brad, Maria Rosetti, A. D. Xenopol, Edgar Quinet, A. Ubicini, Victor Hugo.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

VIZITĂ

Căpitanul în retragere AUGUSTIN BUNEA, *din* Bucureşti, *ne trimite fotografia de mai sus, făcută în 1914, cu prilejul vizitei în România a delegaţiei de studenţi turci (nr. 7/ 1980).* În rîndul II, stînga, în picioare, *precizează cititorul nostru,* se află Dumitru Băjenaru, socrul meu, care a fost desemnat ca translator pe lîngă delegaţia turcă.

DACUL DE LA LUVRU

Cine este dacul de la Luvru?, *se întreabă* MIHAI ANGHELESCU, *din* com. Coteşti, jud. Vrancea, *solicitîndu-ne totodată cîteva date asupra acestei statui.*

Executată din porfir, deculoare închisă, ea are 240 cm. În secolul XVII, se afla printre obiectele artistice din Villa Borghese (Roma). În 1806, statuia de dac a intrat în colecţiile Muzeului Luvru.

Din arta sculpturală romană de la începutul sec. II e.n. s-au păstrat c. 40 reprezentări de daci (dintre care 23 statui şi 14 capete sau busturi), precizează I.I. Russu în lucrarea sa Daco-geţii în Imperiul roman, *Bucureşti, 1980.*

DIN TIMIŞOARA

THOMAS BREIER, *din* Timişoara, *ne trimite o notă biografică a savantului Alfred Domaszewski, unul dintre cei care au apreciat meritele lui Grigore G. Tocilescu (nr. 6/1980) în editarea inscripţiilor greceşti şi latine, din care reţinem: S-a născut la Timişoara, la 30 octombrie 1856, în familia unui ofiţer de geniu de origine poloneză. După 12 ani, familia sa s-a stabilit la Viena, unde Alfred a urmat cursurile gimnaziului academic. În 1879, a absolvit Facultatea de istorie, în 1882 a devenit doctor în istorie al Universităţii din Viena. În acelaşi an, a fost chemat la Berlin, pentru a lucra în cadrul Muzeului de artă. În 1887, a fost numit profesor la catedra de istorie antică a Universităţii din Heidelberg, unde a activat timp de 35 ani.*

A întreprins numeroase călătorii de studii în Asia Mică şi Europa de Sud-Est. A încetat din viaţă la München, la 15 martie 1927.

Dintre lucrările sale: Religia în armata romană, Provincia Arabia, Contribuţii la războaiele daco-romane din timpul împăratului Traian, Istoria împăraţilor romani.

DUBLĂ PRECIZARE

ADINA BERCIU-DRĂGHICESCU, *autoarea cărţii* O domnie umanistă în Moldova-Despot vodă *(Cărţi sosite la redacţie, nr. 12/1980), ne roagă să facem următoarea precizare:* autorul tabloului de pe coperta I a volumului este pictorul bucureştean C. Petrache.

La rîndul nostru precizăm: din suita de chipuri din mărea galerie a voievozilor din cele trei principate româneşti, realizată de C. Petrache, revista noastră a reprodus în nr. 3 şi 4 /1980 următoarele portrete: Basarab I, Dragoş vodă, Nicolae Alexandru, Bogdan I, Vladislav Vlaicu, Petru I, Radu I, Dan I, Mircea cel Bătrîn, Roman I, Ştefan I, Alexandru cel Bun, Mihail I, Dan II, Radu II Praznaglava, Alexandru Aldea.

DE LA MITRIDATE MOŞTENIRE

ANTON RUSENESCU, *din* Tulcea, *ne întreabă* care este sensul cuvîntului *mitridatizare*, întîlnit într-un articol, şi dacă are legătură cu vreunul din regii Pontului ce purtau acest nume (unul dintre ei, Mitridate VI Eupator: *(120-63 t.e.n., contemporan cu prima parte a domniei lui Burebista, amintit în nr. 7/1980). Mitridatizare înseamnă imunizare faţă de o otravă, dobîndită prin ingerarea progresivă a unei cantităţi dintr-o anume substanţă nocivă, ceea ce are drept efect obişnuirea organismului cu otrava respectivă, care încetează astfel de a mai fi periculoasă. Numele procedeului vine, într-adevăr, de la regele Mitridate VI Eupator, substanţa preparată la curtea sa (pentru a-l feri de riscul otrăvirii) numindu-se* mitridat (mithridatium) *şi fiind obţinută — se spune — prin amestecarea a nu mai puţin de 54 substanţe diverse.*

Nicolae MINEI

CONTENTS (Romanian History) D. GHIŞE President Ceauşescu's Works in Italian ● I. POPESCU-PUŢURI The Revolutionnary Party of the Working Class ● I. MAMINA, V. NICULAE Moments in the Working Movement ● P. CORNEA Mihail Kogălniceanu's Correspondence ● M. IONESCU International Recognizance of the Autonomous Principalities ● IOAN URSU Memoirs (1904-1910) ● V. CARTIANU The Romanian Countries on the Oldest Terrestrial Globes ● P. FLOREA One of Napoleon's Marshals in Banat and Transylvania ● V. URSACHI Dacian Citadels: Zargidava ● A. LIGOR Ureche, Costin, Neculce — Chroniclers or Historians? ● The XV-th International Congress of Historical Sciences ● N. PETRESCU-COMNEN In the Aisles of the Third Reich

SOMMAIRE (Histoire roumaine) D. GHIŞE Les Oeuvres du Président Ceauşescu en italien ● I. POPESCU-PUŢURI Le Parti révolutionnaire de la classe ouvrière ● I. MAMINA, V. NICULAE Étapes du mouvement ouvrier ● P. CORNEA La correspondance de Mihail Kogălniceanu ● M. IONESCU La réconnaissance internationale de l'autonomie des Principautés ● IOAN URSU Mémoires (1904-1910) ● V. CARTIANU Les Pays roumains sur les plus anciens globes terrestres ● P. FLOREA Un maréchal de Napoléon au Banat et en Transylvanie ● V. URSACHI Cités daciques: Zargidava ● A. LIGOR Ureche, Costin, Neculce — chroniqueurs ou historiens? ● Le XV-ème Congrès international des sciences historiques ● N. PETRESCU-COMNEN Dans les coulisses du Troisième Reich

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Д. ГИШЕ Произведения президента Чаушеску на итальянском языке ● И. ПОПЕСКУ-ПУЦУРЬ Революционная партия рабочего класса ● И. МАМИНА, В. НИКУЛАЕ Координаты рабочего движения ● П. КОРНЯ Переписка Михаила Когэлничану ● М. ИОНЕСКУ Международное признание автономии княжеств ● ИОАН УРСУ Воспоминания (1904-1910) ● В. КАРТИАНУ Румынские страны на самых древних земных шарах ● П. ФЛОРЯ Маршал Наполеона в Банате и Трансильвании ● В. УРСАКИ Дакийские крепости: Зарджидава ● А. ЛИГОР Уреке, Костин, Некулче — летописцы или историки? ● XV-ый Международный конгресс исторических наук ● И. ПЕТРЕСКУ-КОМНЕН За кулисами третьего Рейха

INHALT (Rumänische Geschichte) D. GHIŞE Das Werk von Präsident Ceauşescu in italienischer Sprache ● ● I. POPESCU-PUŢURI Die revolutionäre Partei der Arbeiterklasse ● I. MAMINA, V. NICULAE Momente der Arbeiterbewegung ● P. CORNEA Korrespondenz von Mihail Kogălniceanu ● M. IONESCU Die internationale Anerkennung der Autonomie der Fürstentümer ● IOAN URSU Memoiren (1904-1910) ● V. CARTIANU Die Rumänischen Länder auf den ältesten Globussen ● P. FLOREA Ein Marschall Napoleons im Banat und in Transsylvanien ● V. URSACHI Dakische Burgen: Zargidava ● A. LIGOR Ureche, Costin, Neculce – Chronisten oder Historiker? ● Der XV. internationale Historikerkongress ● N. PETRESCU-COMNEN In den Kulissen des Dritten Reiches

SUMARIO (Historia rumana) D. GHIŞE La obra del presidente Ceauşescu en italiano ● I. POPESCU-PUŢURI El Partido revolucionario de la clase obrera ● I. MAMINA, V. NICULAE Momentos del movimiento obrero ● P. CORNEA La correspondencia de Mihail Kogălniceanu ● M. IONESCU El reconocimiento internacional de la autonomía de los Principados ● IOAN URSU Memorias (1904-1910) ● V. CARTIANU Los Países Rumanos sobre los más antiguos globos terráqueos ● P. FLOREA Un mariscal de Napoleon en Banato y Transilvania ● V. URSACHI Fortalezas dacias: Zargidava ● A. LIGOR Ureche, Costin, Neculce — ¿cronistas o historiadores? ● El XV°-Congreso Internacional de ciencias históricas ● N. PETRESCU-COMNEN Entre los bastidores del tercer Reich

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, Bucureşti, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136–137, telex : 11226

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstăşel, Ana Maria Şerbănescu, Marian Ştefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACŢIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Apare lunar, se găseşte de vinzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile Poştale, factorii Poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti
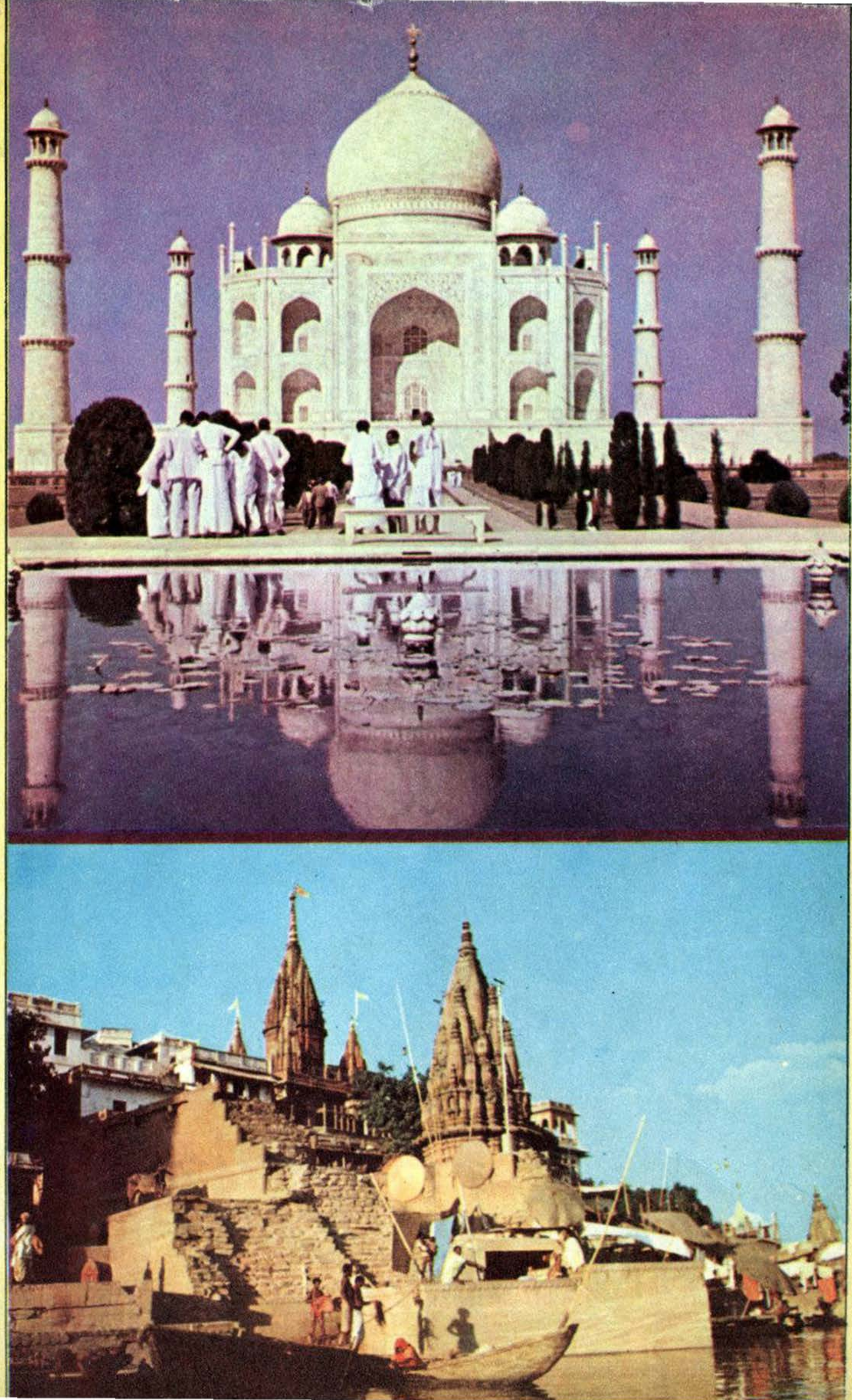
42427